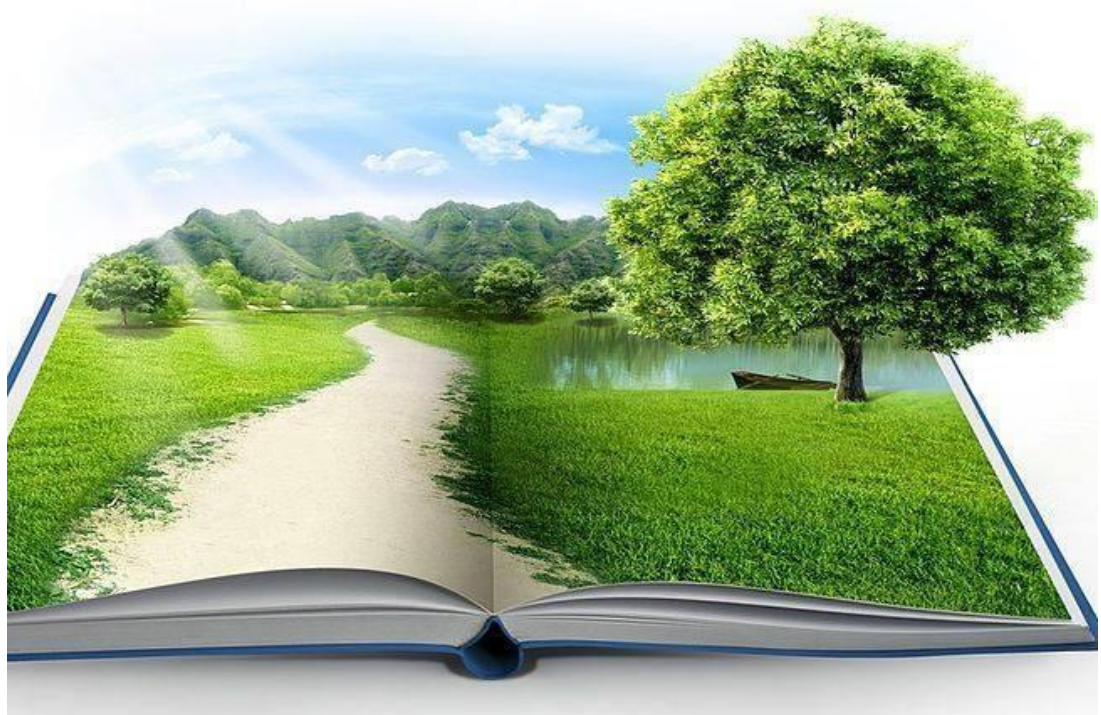

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної
Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Кафедра початкової освіти
Кафедра української літератури

**«УКРАЇНСЬКА ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА :
ЗДОБУТКИ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»
Випуск 5**

Вінниця – 2023

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Факультет дошкільної і початкової освіти
імені Валентини Волошиної
Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Кафедра дошкільної освіти
Кафедра початкової освіти
Кафедра української літератури

**«УКРАЇНСЬКА ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА :
ЗДОБУТКИ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»**

ВИПУСК 5

ВІННИЦЯ – 2023

Склад редакційної колегії:

І.Я. Завальнюк, доктор філологічних наук, професор (м. Вінниця).
Н.Л. Іваницька, доктор філологічних наук, професор (м. Вінниця).
І.М. Лапшина, кандидат педагогічних наук, професор ВДПУ (м. Вінниця).
А.П. Віннічук, кандидат філологічних наук, доцент (м. Вінниця).
Н.О. Комарівська, кандидат філологічних наук, доцент (м. Вінниця).
А.А. Ємець, кандидат педагогічних наук, доцент (м. Харків).
Н.Б. Максименко, кандидат педагогічних наук, доцент (м. Івано-Франківськ).

Рецензенти:

Іваницька Н.Б., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної мови та перекладу Вінницького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету.

Давидюк М.О., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(протокол № 9 від 26 квітня 2023 р.)*

Українська дитяча література : здобутки й перспективи розвитку: Збірник статей.
Упор. Лапшина І.М., Віннічук А.П. Вип. 5. Вінниця : ВДПУ, 2023. 180 с.

Збірник містить статті, кожна з яких узагальнює результати науково-пошукової роботи здобувачів, стосується актуальних проблем сучасної дитячої літератури.

Видання адресоване здобувачам СВО бакалавра та магістра, аспірантам педагогічних університетів, учителям, усім, хто цікавиться проблемами сучасної дитячої літератури.

Статті подано в авторській редакції, розповсюджуються в електронному вигляді.

© Кафедра дошкільної освіти ВДПУ
імені Михайла Коцюбинського, 2023
© Кафедра початкової освіти ВДПУ
імені Михайла Коцюбинського, 2023
© Кафедра української літератури ВДПУ
імені Михайла Коцюбинського, 2023

ЗМІСТ

Замість передмови

- Колеснік Катерина, Лапшина Ірина.* Стимулювання у майбутніх педагогів інтересу до дитячої книги й читання 7
- Білоус Валентина.* Трансформація роботи бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського в умовах воєнного стану..... 12

Розділ I. ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА

- Василічишена Павла.* Художня своєрідність образу Москалиці з однойменної повісті Марії Матіос 18
- Вовк Вадим.* Художнє відображення ментальності в повісті «Співуча колиска з верболозу» Євгена Гуцала..... 23
- Гулієва Єльміра.* Художня деталь як складова психологізму новели «Поштовий індекс» Марії Матіос..... 27
- Куценький Євген.* Образ гетьмана Дорошенка в однойменній драмі Людмили Старицької-Черняхівської..... 32
- Майданюк Мілана.* Трагізм драми «Степовий гість» Бориса Грінченка... 37
- Максимишена Крістіна.* Художня інтерпретація життєпису Лесі Українки в повісті «Біла Віла» Ніни Бічуї..... 42
- Манькова Наталія.* Збірка «Парасоля на кожен дощ» Людмили Тарнашинської крізь призму літературної критики..... 47
- Мартинюк Мирослава.* Мотиви весни в поезії Тараса Шевченка і поетів-шістдесятників..... 52
- Мосійчук Анастасія.* Чорнобильська тема в оповіданні «Не лякай мене, крихітко!» Світлани Йовенко 57
- Рехлецька Діана.* Тема гуманізму в ліриці Миколи Вінграновського для дітей 62
- Світлична Анастасія.* Образ лікаря у творах дитячої літератури 66
- Хмарук Вікторія.* Особливості сприймання художніх творів учнями початкових класів 71

Розділ II. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ТА СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

<i>Бекетова Олена.</i> Схеми у практиці літературного читання в початковій школі та ресурси для їх створення	76
<i>Береженна Ліна.</i> Зелений світ дитячої літератури : нові тенденції у використанні теми екології та природи у творах для дітей	82
<i>Вороницька Вікторія, Стаханова Євгенія, Ушакова Владислава.</i> Збагачення мовлення вчителя початкової школи фразеологізмами та фразеологічними виразами	86
<i>Гнатюк Анастасія.</i> Дитяча література як засіб всебічного розвитку дітей з РАС	92
<i>Говоруха Оксана.</i> Формування відповідального ставлення старших дошкільників до природи засобами дитячої літератури	95
<i>Зайка Ірина.</i> Інноваційні шляхи реалізації літературної вікторини за дистанційного навчання (при вивченні життєтворчості Тараса Шевченка)	100
<i>Майборода Анастасія.</i> Використання прийому сторітелінг на уроках літературного читання	107
<i>Матійчук Надія.</i> Естетичне виховання молодших школярів під час вивчення художньої літератури	113
<i>Пащук Леся.</i> Місце дитячої літератури у реалізації природничо-математичної освіти дітей середнього дошкільного віку	118
<i>Петрунець Анастасія.</i> Ознайомлення дошкільників з природою рідного краю засобами дитячої літератури (на прикладі творів Михайла Стельмаха)	124
<i>Приходько Світлана.</i> Використання карти мандрівок героїв як один з прийомів розвитку мовлення в учнів початкової школи	128
<i>Сорочан Анжела.</i> Формування читацької компетентності молодших школярів у процесі створення коміксів	133
<i>Стецько Мар'яна.</i> Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів засобами усної народної творчості	138
<i>Томин Ірина.</i> Диференційоване навчання молодших школярів на уроках літературного читання	144
<i>Хавтирко Карина.</i> Стимулювання інтересу до природи у старших дошкільників засобами дитячої літератури	149
<i>Чамлай Ганна.</i> Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку засобами казки	155

<i>Шокало Ольга.</i> Розвиток критичного мислення молодших школярів на уроках літературного читання	159
<i>Якушенко Інна.</i> Розвиток читацького інтересу молодших школярів засобами дитячих періодичних видань	164
<i>Інформація про авторів</i>	171

Замість передмови

УДК 371.13

Катерина Колеснік, Ірина Лапшина

м. Вінниця

Кафедра дошкільної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

СТИМУЛЮВАННЯ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ІНТЕРЕСУ ДО ДИТЯЧОЇ КНИГИ Й ЧИТАННЯ

Анотація. У статті узагальнений досвід колективу викладачів і студентів факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського щодо стимулювання у студентській молоді інтересу до дитячої книги й читання, названо низку заходів, що викликали максимальне зацікавлення у читачів.

Ключові слова: майбутній педагог, стимулювання інтересу, дитяча книга, читання твору.

Abstract. The article summarizes the Faculty of Preschool and Primary School Education teachers and students team experience in stimulating interest to children's books and reading among student youth, and names a number of measures that aroused maximum interest among readers.

Key-words: future teacher, stimulation of interest, children's book, reading the work.

Студентська науково-практична конференція «Українська дитяча література: здобутки й перспективи розвитку»-2023 відзначає перший ювілей. П'ять років тому (2 квітня 2019 року) ми вперше широким колом поціновувачів дитячої літератури зібралися у стінах Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, аби відсвяткувати День дитячої книги, зустрітися з улюбленими майстрами художнього слова, обмінятися інформацією про новинки дитячої літератури, поділитися враженнями від прочитаного, результатами своїх наукових пошуків [3]. Тоді ще не було карантинних обмежень, не було війни – наше перше наукове зібрання було з відчуттям родинності, радості від спілкування з друзями й улюбленими

педагогами, пошаною до світу дитячої літератури. До студентів факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної та факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького педуніверситету доєдналися студенти і викладачі Барського й Вінницького педагогічних коледжів, вчителі початкової школи закладів освіти Вінниччини.

Найкращі враження від святкування Дня дитячої книги стали поштовхом до рішення про щорічне проведення студентської науково-практичної конференції регіонального статусу за проблематикою дитячої літератури.

Минуло п'ять років. Тепер усе не так, бо в Україні триває повномасштабна війна з російською федерацією. Але ворог не зламає нас, не зруйнує наше прагнення до досконалості, до пошуку нових перспектив і сучасних технологій. Слава Збройним Силам України! Ціною життів наших мужніх захисників вони дають нам можливість професійно розвиватися, реалізовувати наукові задуми, доводити чесноти українського характеру – наполегливість, незламність, оптимізм.

31 березня 2023 року ми організували ювілейну віртуальну зустріч – студентську науково-практичну конференцію-2023! До нас приєдналися наші колеги-викладачі і студенти спеціальності «Початкова освіта» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, студенти педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Коло шанувальників дитячої літератури ширшає, дослідження майбутніх педагогів стають більш цілеспрямованими, предметнішими, глибшими, з урахуванням запитів сучасного періоду розвитку освіти в Україні. Як і раніше, ми відкриті до наукових контактів, організуємо спільні заходи, ділимося результатами літературознавчих і педагогічних досліджень [1; 2]. Ми єдині, як ніколи! Ми разом навчаємося і досліджуємо, експериментуємо і відкриваємо для себе нове!

Студентам факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького педуніверситету є чим поділитися з однодумцями. Протягом 2022-2023 рр. проведено чимало заходів, метою яких було

стимулювати інтерес майбутніх вихователів ЗДО і вчителів початкової школи до надбань української дитячої літератури, усвідомлення ролі й місця дитячої книги у становленні особистості громадянина України XXI століття. Усією родиною факультету в різноманітних формах ми відзначали День рідної мови (8 лютого), День дарування книги (14 лютого), Міжнародний день театру (23 березня), Всесвітній день дитячої книги (2 квітня), День авторського права (23 квітня), День слов'янської писемності (24 травня), Всесвітній день книговидання та книгопоширення (28 травня), Міжнародний день друзів (9 червня), Всесвітній день бібліотек (30 вересня) та інші ювілейні дні.

Так, до відзначення ювілею видатного просвітителя, філософа, педагога Григорія Савича Сковороди за ініціативою доц. Комарівської Н.О. на факультеті проведений конкурс на краще читання байок українського мудреця. Студенти I-II-х курсів спеціальностей «Дошкільна освіта», «Початкова освіта» виявили неабиякий інтерес до його творів, прагнення продемонструвати артистичні здібності, спроможність у виразному декламуванні. Найбільшу глядацьку прихильність (вподобайки) і позитивні відгуки отримали Ірина Вербицька, 1 АПА – I місце; Каріна Мацнева, 1 БПМ – II місце; Наталія Бендовська, 1 АПА – III місце. Заохочувальні призи за майстерне виконання байок Григорія Сковороди й інтерес до філософських роздумів також отримали студенти: Валерія Бернада (1АПА), Вероніка Цуканова (1АПА), Аліна Дмитришена (1АПА), Світлана Карасьова (1БПМ), Вікторія Решовська (1БПМ), Анастасія Гаврилюк (1БПМ), Анжеліка Яковлева (1БПМ), Дар'я Гладиборода (1БПМ), Тетяна Ромко (1БПМ) [4].

На факультеті дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної понад тридцять років проводився конкурс новорічної казки для студентів-першокурсників. На зустрічах випускників ми завжди емоційно згадували оригінальні казки деяких студентських груп, несамовиту артистичність яскравих студентів. На жаль, кілька останніх років через карантинні обмеження й воєнний стан це літературно-музичне свято не проводилося. Цієї зими, під час тривалих зимових канікул, студенти самі подали ідею оновленого формату –

онлайн-конкурс, конкурс відеоказки. Режисерські й артистичні здібності наших молодших вихованців отримали максимальну підтримку викладачів і студентів старших курсів факультету. Усі ми із задоволенням переглянули як постановку народних казок («Лисичка і Журавель»), так й інсценування авторських творів («Біда навчить» Лесі Українки). Оригінальними виявилися і казки, створені літературним талантом наших студентів («Чарівна сила дружби», «Казка про Зайчика та його дивовижні пригоди», «Про дружбу Осені й Зими» та інші). Авторитетне журі не змогло визначити най-найкращих. Такими були усі, хто брав участь у конкурсі відеоказки! Артистичні, оригінальні, талановиті, залюблені у чарівний світ казки, емоційно переконливі, креативно налаштовані! Тому журі відзначило кращих у номінаціях: «Найкраще творче втілення задуму» – 1АПА, «Лаконічність режисерського рішення» – 1 БПМ, «Творча самореалізація» – 1ОДП, «Найкраще акторське виконання» – 2АДП, «Найдружніший акторський склад» – 2РДЛ, «Найоригінальніші сценічні образи» – 2ПДЛ.

Шанобливе ставлення до української мови виховується не лише при усному спілкуванні, значні можливості реалізуються й у писемному мовленні – читанні й письмі. До Дня рідної мови виникла ідея провести фотоконкурс «Читаю я, читає вся моя сім'я». Так ми хотіли підтримати ініціативи завідувачки науково-консультативного центру читання та дитячої книги Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, доцента Ємець А.А., адже харківські студенти предметно досліджують родинні традиції у читанні дитячої літератури кількох поколінь своїх сімей. Викладачі кафедри дошкільної освіти ВДПУ врахували, що сучасне студентство особливо полюбляє фотомистецтво, прагне самореалізації в ньому. Отож і результат не забарився: десятки різноманітних фото у родинному колі з улюбленими або тільки-но прочитаними книгами [4]. Найбільше вподобайок отримали Яна Покотило (92 голоси), Дар'я Макаренко (51 голос), Світлана Печенюк (44 голоси). Так студенти факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної довели, що систематично цікавляться дитячою

літературою, цінують дитячі книги, усвідомлюють їх цінність в освітньому процесі сучасних закладів середньої та позашкільної освіти, громадянському зростанні юного покоління свідомих українців.

До дня народження українського генія Тараса Григоровича Шевченка доцент Комарівська Н.О. і старший викладач Колеснік К.А. запропонували студентам взяти участь у літературному вернісажі «Поезія Тараса Шевченка». Поціновувачі декламування залюбки відгукнулися на запрошення. За індивідуальними відеороликами наших майстрів декламації змонтовано кілька відеофільмів, які можна переглянути на сайті кафедри дошкільної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського [4].

Доцільно згадати й багато інших заходів, що підтримують стійкі читацькі інтереси, формують читацьку компетентність майбутніх педагогів, серед них і спільні заходи з іншими педагогічними вишами України. Але про це буде написано в інших матеріалах студентської конференції-2023.

Отже, стимулювання інтересу до дитячої книги й читання є постійною метою освітнього процесу на факультетах Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, набуває нових організаційних форм відповідно до сучасних запитів студентської молоді, допомагає формуванню у майбутніх педагогів фахових компетентностей для реалізації у закладах дошкільної і середньої освіти.

Література

1. Комарівська Н., Лапшина І., Франчук Г. Літературна освіта дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в контексті естетичного виховання // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. Вип. 59. Вінниця : ТОВ Нілан ЛТД. 2020. С.83-88.

2. Лапшина І.М., Комарівська Н.О. Використання елементів сучасних інноваційних технологій у формуванні інтересу до дитячої літератури у дітей дошкільного віку // *II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інноваційні технології в дошкільній освіті»*. Переяслав-Хмельницький, 28-29 березня 2019р. С. 44-48.

3. Українська дитяча література: здобутки й перспективи розвитку: матеріали I Регіональної студентської науково-практичної конференції (м.Вінниця, 2 квітня 2019р.) / Упор. Лапшина І.М., Віннічук А.П. Вип. 1. Вінниця: ВДПУ. 2019. 160с.

4. <https://www.facebook.com/profile.php?id=100067668098083> – сторінка факультету дошкільної і початкової освіти Вінницького педуніверситету

Валентина Білоус
м.Вінниця
Директор бібліотеки
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ТРАНСФОРМАЦІЯ РОБОТИ БІБЛІОТЕКИ ВІННИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** У статті висвітлено досвід дистанційної роботи бібліотеки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського в режимі воєнного стану. Ознайомлено з електронними ресурсами та бібліотечними сервісами. Визначено актуальні напрями та пріоритети діяльності університетської бібліотеки.*

***Ключові слова:** дистанційна робота, сайт бібліотеки, електронні ресурси, бібліотечні сервіси, бібліотека в режимі війни, бібліотека Вінницького педуніверситету.*

***Abstract.** The article highlights the remote work experience of the Mykhailo Kotsiubynskiy VSPU library during martial law. Familiarized with electronic resources and library services. Current directions and priorities of the university library's activities have been determined.*

***Key-words:** remote work, library website, electronic resources, library services, library in war mode, library of Vinnytsia Pedagogical University.*

24 лютого 2022 року – день, що став для нашої країни початком жахливої, несправедливої, надзвичайно жорстокої війни, розв'язаної російським агресором. Війна зачепила усі без винятку сфери суспільного життя і торкнулася кожного громадянина України. Історичний період розвитку держави відповідним чином позначається і на пріоритетах діяльності бібліотек як важливих соціально-комунікаційних інституцій. Нині бібліотекарі та бібліотеки приймають виклики, породжені війною та шукають рішення для подолання існуючих проблем та загроз [4, с. 9].

Сьогодні кожен українець впевнено тримає стрій на своєму фронті, часткою своєї праці наближає перемогу. Ми, бібліотечні працівники, тримаємо інформаційний фронт. В надзвичайно складних умовах бібліотеки не припинили свою діяльність, а згуртувалися та мобілізували всі наявні ресурси

зادля надання інформаційної, волонтерської, соціальної та психологічної підтримки тим, хто цього потребує [2]. Серйозні зміни, спричинені трагічними подіями відбулися й у бібліотечній системі. Війна в Україні перекреслила багато наших планів, поставила перед бібліотеками нові завдання та виклики.

Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського завжди була і є інформаційною серцевиною, основою навчально-педагогічного та наукового процесів, тією творчою лабораторією, від ресурсів та послуг якої в значній мірі залежить зміст навчання та наукових досліджень [1, с. 39].

Дистанційне навчання та його інформаційне забезпечення стало випробуванням для усіх учасників освітнього процесу, що визначило головний акцент у роботі закладів вищої освіти та бібліотек.

Основним завданням бібліотеки є інформаційна підтримка навчального та наукового процесів університету у різних вимірах та сценаріях невизначеності. Маючи досвід дистанційної роботи у віддаленому режимі під час пандемії Covid-19, бібліотека продовжила надавати інформаційно-бібліотечні послуги і у період дії воєнного стану. Університетська бібліотека, надаючи інформаційну підтримку віддаленим користувачам, спроможна була забезпечити дистанційне обслуговування. Працівники бібліотеки продемонстрували, що здатні швидко реагувати на різні драматичні виклики, адаптуватися до нових умов і продовжувати інформаційне забезпечення потреб та запитів студентів, викладачів, науковців.

В умовах викликів сьогодення особливого значення набуває впровадження нових форматів представлення даних, збільшення е-ресурсів як важливого джерела задоволення інформаційних потреб користувачів, створення бібліотечних сервісів для віддалених користувачів бібліотеки. Наявні Інтернет-ресурси та сервіси дали можливість бібліотеці швидко адаптуватись до обслуговування користувачів в умовах дистанційного навчання.

Впровадження дистанційного навчання у вищій школі поставило перед університетськими бібліотеками задачі не тільки збереження якості й повноти

традиційних функцій та напрямів діяльності, а й необхідність впровадження комплексу нових сервісів і послуг в дистанційному форматі, серед яких:

- оперативне реагування на зміни, що відбуваються в соціумі в цілому та академічному середовищі зокрема;
- розширення каналів цифрової комунікації з користувачами;
- інформаційно-довідкове обслуговування користувачів в онлайн-форматі;
- формування цифрових компетентностей користувачів.

Впроваджуючи в роботу нові форми і методи, активно формуючи електронні ресурси, бібліотека здійснює інформаційне забезпечення користувачів, надаючи доступу до електронних документів, організовуючи заходи, спрямовані на допомогу навчально-виховному процесу та науково-дослідній діяльності університету.

Бібліотека, використовуючи дистанційні технології, змінює та розширює інформаційно-бібліотечний сервіс:

- оновлює та підтримує в актуальному стані сайт бібліотеки – важливе вікно доступу до ресурсів бібліотеки;
- надає довідки та консультації через «Гостьову книгу» віртуальної довідкової служби сайту бібліотеки, соціальні мережі, viber, e-mail та за телефоном;
- забезпечує функціонування Інтернет-каталогу;
- редагує та наповнює Інституційний репозитарій (загальнодоступний відкритий архів електронних документів);
- здійснює наукометричний та бібліометричний аналіз публікаційної активності вчених університету, проводить редакцію профілів;
- забезпечує перевірку на плагіат академічних текстів студентів;
- надає індекси УДК та авторські знаки для наукових публікацій вчених тощо.

Усвідомлюючи важливість часу, бібліотека формує значний масив Інтернет-ресурсів різноманітної направленості. Задля посилення ефективності

дистанційного обслуговування систематично проводиться інформаційне оновлення та редакція сторінок сайту, масштабна перевірка посилань Інтернет-навігатора на коректність відкриття.

Здійснено адаптивну верстку сайту з метою коректного відображення всіх його сторінок на екранах мобільних пристроїв, залучаючи користувача до комунікаційного процесу.

Для користувачів, які вперше відвідують сайт, створено «Візитку сайту», озвучену з метою використання також людьми з вадами зору. Візитівка детально описує структуру та методику доступу до ресурсів сайту та, загалом, всього комплексу Інтернет-ресурсів бібліотеки.

Серед онлайн-послуг, які надає бібліотека, можна назвати доступ на сайті бібліотеки до бібліографічних і фактографічних даних, підготовлені тематичні рекомендаційні списки літератури, інформування і зворотний зв'язок з користувачами через соціальні мережі, електронну пошту тощо.

Важливе значення для користувачів університетської бібліотеки мають навчальні та науково-допоміжні ресурси, готові інформаційно-бібліографічні списки за базовими навчальними дисциплінами. Структурована вебліотека посилань: «навчальні дисципліни».

Бібліотека Вінницького педуніверситету вже декілька років має доступ до міжнародних наукометричних баз даних Web of Science, Scopus, тестовий доступ до пакета академічних баз даних «Пакет EBSCO EP».

На початку навчального року під час воєнного стану працівники бібліотеки для студентів першого курсу провели віртуальні екскурсії «лабіринтами бібліотеки», активно долучилися до настановних конференцій з педагогічної практики студентів, розповіли про можливості використання бібліотечних послуг у дистанційному режимі.

У рамках вивчення дисципліни «Основи науково-педагогічних досліджень» також долучаємося до онлайн-заходів, на яких фахівці бібліотеки ознайомлюють здобувачів вищої освіти з електронними ресурсами та інформаційно-бібліографічними послугами. Про дотримання академічної

добročесності, використання і можливості бібліотечних сервісів, доступ та відповідальне їх використання, як правильно написати якісну публікацію розповідають працівники бібліотеки здобувачам вищої освіти, демонструючи презентацію «Академічна добročесність – запорука успіху науковця».

З метою популяризації бібліотеки, її продуктів та послуг активно використовуються сучасні комунікаційні технології, інструменти Інтернет-маркетингу, що включає наступні складові: веб-сайт бібліотеки як головний засіб комунікації та інструмент Інтернет-навігації; електронну пошту, миттєві повідомлення, соціальні мережі, блоги, форуми. В онлайн-режимі бібліотечними працівниками представлені та висвітлені в соціальних мережах інформаційні повідомлення, короткі пости, різноманітні презентації, відеоролики, віртуальні книжкові виставки, буктрейлери, рекомендаційні списки літератури тощо.

Пріоритетом бібліотеки сьогодні є подальше формування якісного контенту, забезпечення вільного доступу до інформації. Щоб залишатися потрібною та важливою для користувачів, освітянська книгозбірня продовжує свою діяльність за такими важливими напрямками як наукове комплектування документів, забезпечення збереження фонду, бібліотечно-бібліографічне та інформаційне обслуговування, активно впроваджує інноваційні технології.

Серед стратегічних напрямів діяльності бібліотеки є перебудова цифрових матеріалів у відповідність стандартам доступності, доступність електронної інформації та технологій для користувачів.

Підкреслимо, що у викликах сьогодення, спричинених війною, бібліотека залишається надійним інформаційним центром університету. Працівники бібліотеки готові до будь-яких викликів та ризиків, до виживання та досягнення успіху в різних драматичних умовах, у різних сценаріях невизначеності. Труднощі, які виникають, загартовують, дозволяють набути новий досвід, що робить нас сильними. То є значний та корисний досвід, який перевернув свідомість кожного працівника бібліотеки, це урок на майбутнє [2, с. 34].

А майбутнє у нас усіх – переможне!

Література

1. Білоус В. С. Електронна бібліотека вищого навчального закладу як середовище швидкого доступу до інформації. *Електронні інформаційні ресурси: створення, використання, доступ*: зб. матеріалів Республік. наук.-практ. конференції. 2010. С. 29–39.

2. Білоус В. С. «Ні карантину на знання та інформаційно-бібліотечні послуги!»: з досвіду дистанційної роботи освітянської книгозбірні. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2021. № 1. С. 31–34.

3. Воробйова Л. М. Згуртуєтесь задля Перемоги! (досвід роботи бібліотеки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського під час війни). *Науково-практична конференція «Бібліотечні компетентності в умовах нових викликів»* / НБ ВНМУ ім. М. І. Пирогова. 5 жовтня 2022 р. URL:

<http://library.vnmu.edu.ua/conferences/naukovo-praktichna-konferentsiya-bibliotechni-kompetentnosti-v-umovah-novih-viklikiv/>.

4. Сердюк С., Герасимова С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3. С. 9–14.

РОЗДІЛ 1.

ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА

Павла Василічишена

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Крупка В. П.)

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ОБРАЗУ МОСКАЛИЦІ З ОДНОЙМЕННОЇ ПОВІСТІ МАРІЇ МАТІОС

***Анотація.** У статті розкрито образ головної героїні Москалиці крізь виміри міфологічного мислення. Особливу увагу звернено на внутрішнє багатство, рід занять, житло, таємничість життя героїні, що значно увиразнює простір її міфосвіту.*

***Ключові слова:** Марія Матіос, міфопоетика, повість, образ, міфологема*

***Abstract.** The article reveals the image of the main character Moskalysia through the dimensions of mythological thinking. Special attention is paid to the inner wealth, occupation, housing, the mystery of the heroine's life, which significantly emphasizes the space of her mythical world.*

***Key-words:** Maria Mathios, mythopoetics, novel, image, mythologeme*

Повість «Москалиця» Марії Матіос варто розглядати крізь призму міфопоетики. Своєрідної забарвленості набуває й образ головної героїні.

Мета статті – проаналізувати образ Москалиці в аспекті міфологічного мислення, яке є визначальним у творі.

Головна героїня цієї повісті Северина, на прізвисько Москалиця. Однак Досить несподівану інформацію несе її справжнє ім'я. У документах вона записана як Северин Северина Катеринівна. Героїня названа чоловічим іменем (подвоєним у прізвищі), а замість по батькові, вона названа по матері (Катеринівна). Чоловіче й жіноче ніби переставлені місцями, що знову навертає до образу змії, яка перероджується у більш сильного й могутнього змія. Окрім того, саме ім'я Северина (похідне від чоловічого Северин) має значення

«сувора», «поважна» і вказує швидше на чоловічі риси характеру, ніж жіночі. Прізвисько Москалиця продукує традиційно негативні значення образу змії (як злої, підступної, небезпечної, лукавої людини).

Северина свято вірує в Бога, який для неї є *«винахідником і розпорядником Долі»* [2, с. 36], вона ревно молиться йому і суворо дотримується усіх постів. Відтак Северина – людина глибоко віруюча. За Мірчею Еліаде, у сприйнятті релігійної людини простір позбавлений однорідності, що виявляється в *«усвідомленому протиставленні святого простору, при цьому тільки він є реальним, справді існуючим, і того хаосу, що його оточує, решити світу»* [3, с. 41]. Після втрати своїх утриманців – родини Онуфрійчуків, яких без будь-яких пояснень забрали воєнні люди, Северина опиняється на хуторі Лустун, де їй дають дозвіл вселитися *«в літню стайню для худоби»* [2, с. 17]. Отриманий невідомий простір Северина починає сакралізувати, намагаючись витворити власний універсум на противагу тому хаосу, який її оточує. З одного боку, це пояснюється тим, що *«релігійна людина постійно відчуває потребу жити в цілісному і впорядкованому Світі, у Космосі»* [3, с. 40]. З іншого боку, цього вимагали історичні обставини, у яких опиняється героїня волею авторки повісті. Варто зазначити, що сам час, у якому живе Москалиця, є своєрідним втіленням хаосу, адже йдеться про події 40-их років ХХ ст. – *«дурний час»* [2, с. 27], у якому люди були *«зусібіч оточені страхами, підозрами, доносами, зрадою і ненавистю!..»* [2, с. 55]. Тому прагнення головної героїні побудувати власний космос вмотивоване вибудуванням письменницею хронотопом.

Невипадковим у повісті є розташування нового Северинино житла, яке *«попри всю свою непридатність для проживання, мало одну безсумнівну перевагу: ...будівля <...> задньою стіною вросла крутий гори»* [2, с. 17]. Причому *«горб нависав над стаєнкою»* і *«служив мовчазним сторожем і захисником бідної сироти»* [2, с. 17]. Для віруючої людини її простір завжди був священним. Концепт центру в повісті «Москалиця» втілюється у структуруванні хронотопу: саме навколо дивної хати-стаєнки Северини

розгортається увесь сюжет повісті та концентрується час. Нездарма під час воєнних дій Северина хата *«опинилась в центрі фронту»* [2, с. 31].

Малопомітна, на перший погляд, деталь, як перша ніч, проведена Москалицею у стайні, видається вартою уваги. Характерним є те, що *«першу ніч Северина спала в яслах»* [2, с. 19]. У цьому контексті маємо справу з модуляцією письменницею міфологеми народження у яслах Ісуса Христа. Маємо підстави для припущення, що ця міфологема символізує певне переродження Северини. Однією з умов символічного ритуалу є проведення ночі у так званій «хатині посвяти», що зазвичай знаходиться на відлюдді або в лісі і символізує «череву чудовиська». Невипадковим у даному контексті видається розташування у повісті топосу хати Северини *«на безлюдді під самісіньким лісом»* [2, с. 50]. Вийшовши вранці на світ Божий, Северина бачить, що *«за стінами похмурої стайні був інший світ»* [2, с. 21]. Важливим є те, що після нічних випробувань Северина символічно народжується (прокидається в яслах). Тепер вона має особливе призначення на Землі – зцілювати людей за допомогою трав. Северина починає відати, стає знахаркою, тобто має містичні знання. Відтак Москалиця постає перед читачем у іпостасі саме знахарки, білої відьми.

Повінь у селі Панська Долина стала нічною катастрофою, яка *«сліді цілого людського життя не лишила»* [2, с. 8]. Врятувавшись від потопу, Северина через певний час стає знахаркою. Знаючи чудодійну силу рослин, *«збирає трави – людям у хворобі помагає»* [2, с. 25], *«отак вона і живе – дні людям продовжує»* [2, с. 26]. Ця фраза - підтвердження того, що Москалиця є «земним богом», адже Бог «продовжив дні» їй, а вона – продовжує життя іншим. Власне, Северина володіє частиною того, на що спроможний лише Бог, у такому разі вона якоюсь мірою прирівнюється до Бога. До того ж, такий дивовижний порятунок від завчасної смерті може свідчити про особливе призначення Северини на Землі, таку собі священну місію.

Знахаркою називає Москалицю дівчинка Іванка (вона єдина, хто не боїться Москалиці), бо Северина народжена в понеділок і щопонеділка

поститься. Окрім того, Северина потребує спілкування з потойбіччям. Серед чотирьох стихій провідником у нижній світ є саме вода, адже вона асоціюється із царством мертвих і *«виступає посередником між життям і смертю»* [2, с.17]. Северина зовсім не відчуває страху перед водною стихією, незважаючи на те, що води потопу забрала її матір. Навпаки, вона *«любила воду»*, вбачаючи у ній наявність чогось *«потаємного, людського, того, що завжди приховане на споді, але завжди рветься на волю»* [2, с. 25]. За народними повір'ями, на той світ можна потрапити через криницю, яка в рамках картини світу часто є *«шахтою для входу у підземний світ»* [2, с. 121]. Недарма Северина прагне відшукати у воді *«такий же бентежний, як образ Божий, образ материн»* [2, с. 25]. Їй навіть інколи здається, що *«мама кличе її з води»* [2, с. 25]. Северині постійно хочеться *«схилитися над цямринням і зазирнути у темінь старої їхньої криниці»*, адже вона сподівається побачити *«на її дні обриси материного обличчя»* [2, с. 25]. Северинин потяг до води на імпліцитному рівні пояснюється причиною потреби в захисті, який вона прагне відшукати в підтримці душ померлих, оскільки від живих їй нема чого сподіватися.

Постать Москалиці з самого початку повісті оповита таїною міфу, який так старанно витворюють ласі до пліток односельчани. Першопочатковим поштовхом до витворення оповіді про Москалицю як інакшу, демонічну є віра в те, що вона – нечиста. Северина – плід згвалтування москалем її матері. Про неї *«люди-юди»* думають так: *«Бачте, вона від народження нечиста»*, *«у гріху зачата»*, *«у гріху народжена»*, *«та ще до всього – москалиця»* [2, с. 21]. На цьому підґрунті зароджується міф про Москалицю як ту, що *«висиділа ... Того самого – щезника»*, *«виплодила дідька!»*, *«його під пахвою сорок діб вигрівала»* [2, с. 10].

Варто відразу зазначити, що в структурі українського родинного життя жінка посідає почесне місце. Б. Цимбалістий доводить, що *«Україна-мати»*, *«Ненька-Україна»* – це епітети, які самі-собою визначають характер українського патріотизму, як любові синів до матері. У релігійному житті часто наголошується культ Богоматері більше, як культ Христа-Богочоловіка [4,

с.85]. Натомість постає проблема: грішна, тому що чужинка (жіночий статус хіба що посилює цю проблему).

Завдяки розповідям вівчарів з Трав'яного, які нібито власними вухами чули, як Москалиця спілкувалась із щезником, віра у «диво-дивенне» лише зміцнюється. Наступного дня вже й у «Панській долині знали, що таки точно є щезник у Трав'яному. І мама йому – москалиця» [2, с. 31]. Згодом оповідь про відьму Москалицю, яка знається з чортом, трансформується у міф про неї як «гадючу маму». Одного разу у Северининій хаті-стайні з'явилися змії. Пішов поголос, що в її хаті живе гадина і вона її раз на тиждень доїть, а потім гадючим молоком лікує людей [2, с. 35]. З того часу «москалиця стала ще й гадючою мамою» [2, с. 35]. Оскільки «гадина» «походить від диявола», відповідні властивості приписували і Северині, тому й боялись її. Говорили, що у неї тепер «ціла щезникові ферма» – «нечисте місце» [2, с. 35].

Оселившись у стайні, наодинці з дикою природою, де жили ще й змії, Северина набуває казково-міфологічної наповненості чаклунки і знахарки. Люди страхаються відлюдниці, злі язики створюють навколо неї поганський світ, який створює межу між нею та ними. Вона й сама створюватиме цю казку, не розвіюватиме пліток, адже така її карма – бути сильною, і боронити себе та інших за лихої години. То ж від її помочі люди не відмовлялися. Сама Северина не могла народити (чоловіки боялися її гострого погляду, відчували внутрішню міць), проте травами вона помагала багатьом жінкам (таким чином, можливо, реалізується згадуване зміїне єство як символу плодовитості). Неспромога народити – це, певною мірою, втрата жіночого начала. Тому виношування дитини у внутрішньому світі Северини сублімується у згадки про потаємне: «Може, так у жіночому череві дитина ворухиться, як її минуле у ній мало не щодень озивається» [2, с. 45], або пов'язується знов-таки із зміями: «Так вона помістила частину мертвої гадюки у себе під серцем» (саме під серцем виношують дитину) [2, с. 54].

Попри світлість образу Северини як віщунки і знахарки, односельці все ж страхаються її, а легенди, що про неї придумують, лише підкріплюють цей

острах. Одного разу героїні спадає на думку використати витворений селянами міфічний образ як останню можливість свого порятунку від «мисливців на людей» [2, с. 50], що «прийшли по душу» [2, с. 21]. У боротьбі з «демонічними» силами Северина використовує протидію з тієї ж сфери – тварину від диявола, ідентифікуючи себе зі змією.

Москалиця – образ жінки з повною пазухою гадюк-небезпек і з власною галереєю потаємних істин – таку філософію вдихає авторка в концепцію своєї героїні.

Література

1. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006.
2. Матіос М. Москалиця; Мама Маріца – дружина Христофора Колумба. Львів: ЛА «Піраміда», 2008.
3. Насмінчук І.А. Проза Марії Матіос: до характеристики індивідуального стилю. *Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського державного університету: Філологічні науки*. Вип. 1. Чернівці, 2006. С. 94–100.
4. Цимбалістий Б. Родина і душа народу. Українська душа: Збірник наукових праць. Київ: Фенікс, 1992. С.66–96.

Вадим Вовк

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Віннічук А.П.)

ХУДОЖНЄ ВІДОБРАЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОСТІ В ПОВІСТІ «СПВУЧА КОЛИСКА З ВЕРБОЛОЗУ» ЄВГЕНА ГУЦАЛА

Анотація. У статті проаналізовано повість у новелах «Співуча колиска з верболозу» Євгена Гуцала. Охарактеризовано жанрові та композиційні особливості твору. Виокремлено психологічні ознаки національного характеру персонажів.

Ключові слова. Євген Гуцало, жанр, повість, новела, національні риси, психологізм.

Abstract. *The article analyzes the story in the short stories «Singing Cradle from Verbalosis» by Yevhen Hutsal. The genre and compositional features of the work are characterized. The psychological features of the national character of the characters are singled out.*

Key-words. *Yevhen Gutsalo, genre, short story, short story, national features, psychologism.*

Повість «Співуча колиска з верболозу» Євгена Гуцала було опубліковано 1989 року в журналі «Прапор». У творі автор звертається до теми війни й періоду окупації. Розширюючи тематично-ідейний діапазон та хронологічні межі твору, письменник описує злочинність німецької та радянської влади, оскільки паралельно відтворює трагічні реалії 20-30-х років ХХ століття в історії українського народу.

Композиційно твір складається з 39 самостійних як у жанровому, так і в сюжетному відношенні частин, кожна з яких є повноцінною, завершеною і має свій заголовок. Поєднання розділів складає зміст повісті, окреслює часопростір зовнішнього подієвого плану, формує уявлення про персонажів, із якими безпосередньо пов'язані зовнішні та внутрішні конфлікти (наприклад, «Баба Весна», «Корній Потуга стріляє», «Тітка Секлета з коровою та літак», «Тарапатий», «Колиска для Варочки», «Божевільна», «Небачені гості», «Сліпа», «Онися, онука дідова», «Дід Танас розказує про табір», «Прокіп Дудка забалакав», «Ворожка»).

За жанровою приналежністю кожна із частин має новелістичні риси, оскільки вміщує зображення незвичайних подій, має несподівану розв'язку, характеризується тонким психологізмом, зокрема, глибинним розумінням життєвих явищ й особливостей людської психіки, а сам твір є повістю у новелах.

Тема війни та понівеченого нею дитинства об'єднує новели в одне смислове художнє ціле. Малий безіменний хлопчик і баба Ликора, що разом проходять численні життєві випробування, – головні персонажі повісті Є. Гуцала та кожної з її новел, представники різних поколінь, крізь призму

поглядів яких художньо відтворено окупаційну дійсність українського села й абсурдність та трагедійність цих часів.

Власне, майже кожна частина-новела твору, в якій письменник відображає той чи інший аспект буття народу в часи воєнного лихоліття, спрямована на розшифрування ментальних особливостей українського етносу.

Цей процес відбувається, головним чином, завдяки органічному поєднанню двох систем – духовного життя і світосприймання, з одного боку, та певних матеріалізованих форм, що проявляються у вчинках, діяльності, поведінці персонажів – з іншого. Водночас характеристика психологічних ознак національного характеру посилюється та увиразнюється екстримом життєвих випробувань, коли проявляється справжня, істинна сутність людини.

Саме такі риси простежуються у персонажів твору, переважно жіночих. І власні, і людські трагедії та переживання баба Ликора, тітка Ніла, Фрося, сусідка Надька Срулиха, тітка Марія, тітка Секлета, Варочка, учителька Ксеня Дмитрівна пропускають крізь чутливі струни своєї душі. У творі емоційно-чутливе світосприйняття реалізується через численні деталі, відтворення психологічного стану людини, вчинки, реакції, зовнішнє портретування, монологічне та діалогічне мовлення.

Так, у новелі «На черешні» тітка Секлета рятує від страшної трагедії родину вчительки Ксені Дмитрівни, що у стані відчаю зважається на страшний вчинок – вбивство власних дітей та самогубство. Виявляючи материнську турботу про голодних дітей учительки, тітка Секлета приносить їм молоко, але погляд голодних дитячих очей не дає їй спокою. Тому жінка опівночі готує для них вареники з сиром, які одразу ж, не чекаючи ранку, приносить до вчительської хати. Рятуючи Ксеню Дмитрівну та її дітей від отруєння чадним газом, тітка Секлета перебуває у стані глибокого душевного та емоційного потрясіння, яке письменник майстерно передає через окремі деталі опису її зовнішності (*посивілі за одну ніч коси, білі обличчя та губи*), детальне відтворення психологічного стану в розмові з бабою Ликорою.

У новелі «Червоний півень», спостерігаємо, як баба Ликора, боячись за свого внука, навмисно відрубуює йому палець, щоб врятувати його колись від війни: *«Як виростеш, уже не візьмуть тебе на війну, а їй ні кінця, ні краю. Ще дякуватимеш, о, що я тобі вкоротила пальця»* [4, с. 154]. Також баба Ликора доглядає поранених партизанів у своїй клуні, Варка виходжує контуженого солдата-узбека Абдуллу, бездітна сусідка Надька Срулиха переховує у своїй хаті від німців та поліцаїв єврейського хлопчика Марка, який дивом врятувався від розстрілу. Отже, ці риси українського національного характеру мають своєрідну «філософією серця», вмінням перейнятися болем й стражданнями іншої людини, здатністю до збереження вічних загальнолюдських цінностей навіть у найважчі часи випробувань.

У новелі «Де батько-мати?» зацентовано увагу на такій рисі як працьовитість: автор показує велич і красу невсипущої селянської праці баби Ликори, у якій долоні пахнуть картоплею, печеними буряками, хлібом і землею, кропом та різними травами; дядька Тилимона, що пахне *«... веслом та рибою, бо він плаває на човні-довбанці й ловить рибу. А ще – лозою, бо ріже в берегах річки лозу, а з тієї лози плете співучі колиски, в яких вигойдують немовлят. А ще – дубовою корою, бо він завжди здирав і досі здирає в лісі з дубів кору, готує дубильний розчин, а вже в тому дубильному розчині видублює телячі та коров'ячі шкури...»* [4, с. 75]; сусідки Надьки Срулихи, що в неї долоні пахнуть кропивою та коноплями, та тітки Марії, котра пахне *«молоком, бо корівчину тримають на хазяйстві, уже таку стару, що рогами землю оре»* [4, с. 76].

У художній структурі твору чітко виокремлюються чотири найбільш важливих архетипних образи – землі, матері, дитини та хати, що є основою емоційно-ментального й світоглядного складу українського характеру, вибудовують виразні внутрішні зв'язки у взаєминах між людьми та навколишнім світом. Ці поняття у повісті письменника досягають певного сакрального рівня, ідентифікуються з найпосутнішими смислами людського буття й символізують найважливіші моральні категорії – добро, відповідальність, любов, милосердя.

Таким чином, у повісті Є. Гуцала «Співуча колиска з верболозу» відтворено найхарактерніші риси української ментальності, світоглядні позиції та ключові культурні архетипи українства. Вершинною формою вияву психологічно-ментальних особливостей українців стає їхня духовність, сформована на кращих національних та загальнолюдських традиціях.

Література

1. Бульбачинська О. Творчість Євгена Гуцала : естетичні засади. *Синопсис : текст, контекст, медіа*, 2017. Режим доступу : <file:///C:/Users/User/Downloads/268-782-2-PB.pdf> (дата звернення : 04.04.2023).
2. Горбач Н., Приходна Г. Специфіка жанрової природи книги Є. Гуцала «Співуча колиска з верболозу». *Філологічні науки*, 2020, № 11 (87). Режим доступу : <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-91> (дата звернення : 04.04.2023).
3. Грачова Т. Естетична природа художнього світобачення Євгена Гуцала. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія «Філологія». 2012. Вип. 6. С. 16–21.
4. Гуцало Є. Співуча колиска з верболозу. *Окупаційні фрески : для ст. шк. віку*. Київ : Веселка, 1991. 284 с.

Єльміра Гулієва

м.Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Віннічук А.П.)

ХУДОЖНЯ ДЕТАЛЬ ЯК СКЛАДОВА ПСИХОЛОГІЗМУ

НОВЕЛИ «ПОШТОВИЙ ІНДЕКС» МАРІЇ МАТІОС

Анотація. У статті досліджено особливості психологізму в малій прозі Марії Матіос. На прикладі новели «Поштовий індекс» циклу «Одкровення» збірки «Нація», виокремлено його основні аспекти: символізм, депресивні стани, художні фігури та деталі.

Ключові слова. Марія Матіос, новела, психологізм, символізм, художня деталь.

Abstract. The article examines the peculiarities of psychologism in the short prose of Maria Mathios. Using the example of the short story «Zip Code» from the «Revelations» cycle of the «Nation» collection, its main aspects are highlighted: symbolism, depressive states, artistic figures and details.

Key-words. Maria Mathios, short story, psychologism, symbolism, artistic detail.

Проза Марії Матіос – оригінальне й самобутнє явище – максимально відповідає ідейно-стильовим параметрам української літератури кінці ХХ – початку ХХІ століття. Серед визначальних рис стилю письменниці критики виокремлюють «... гру історичними епохами, аналогіями, стилями, мовами», естетичну довершеність, афористичність і метафоричність, емоційну проникливість, драматизований ліризм та глибокий психологізм [2, с. 225].

У новелах збірки «Нація» М. Матіос на художній психологізм скеровано увагу читача, який заглиблюється у внутрішній світ персонажа для самостійного осмислення його як людини, пізнання її ірраціональної сутності незалежно від суспільного оточення. Вважаємо, що найяскравіше психологічну складову виражено в циклі «Одкровення» цієї збірки.

Метою наукової розвідки є дослідити риси психологізму в новелі «Поштовий індекс» циклу «Одкровення» М. Матіос.

Новела віддзеркалює вразливість стану пригніченої життєвими обставинами людини. У творі зображено почуття жінки, викликані прочитаним листом, який написав її син ув'язненому батькові. Письменниця закликає не боятися труднощів, вірити у власні сили, не дозволяти нікому принижувати гідність інших, пам'ятати, що добра у світі значно більше, ніж зла. Автор захоплюється щирістю та благодущністю хлопчика, його неосяжною дитячою мудрістю.

У творі порушено проблему сімейних цінностей. У свідомості багатьох людей ці одвічні людські істини стали чимось другорядним, почали асоціюватися із пережитками минулого. Письменниця пояснює, що міцні родинні зв'язки є запорукою добробуту в усіх сферах життя. Варто погодитися з думкою С. Ренке: «... сім'я виступає, насамперед, провідним важливим чинником соціалізації особистості на мікрорівні» [4, с. 360] та «... вирішальну роль у сімейному вихованні відіграє власне поведінка дорослих» [4, с. 359]. Кожна дитина хоче мати щасливих тата й маму, тому болісно сприймає будь-які їхні негаразди. Суспільний осуд когось із членів родини негативно впливає на дитину, оскільки вона втрачає впевненість у собі, коли хтось намагається

підірвати авторитет батьків. Після ув'язнення батька Василька, Андрія Петровича, селом почали ширитися плітки про родину: *«Подумаєш, десять років відсидить. Але грошей зате лишив їй певно цілий міх»* [1, с. 205]. Імовірно, Катерині надходили анонімні посилення з наріканнями на її чоловіка від сусідів, цим пояснюється бурхлива реакція жінки на звинувачення в черговому отриманому листі: *«Господи... кому він іще став поперек життя?»* [1, с. 203], *«Що це була робота котроїсь сільської видри, вона не сумнівалася й хвилечки»* [1, с. 203]. Як бачимо, суспільна думка – важливий компонент проблематики твору.

Композиційно новела поділена на чотири розділи. Перший – зав'язка, коли дружина Андрія Петровича отримує конверт на пошті, містить психологічний портрет головної героїні; другий – Катерина читає перший лист від учительки Оксани Стратонівни, яка вирішила з'ясувати причину пригніченості Василька й була вражена добрودушністю, розумом і відвертістю свого учня, тому вирішила надіслати роботу сина батькові; третя частина – звернення Василька до тата, цей лист змінює думку матері хлопчика про становище сім'ї; четвертий розділ найменший, за допомогою характерного для психологізму символу він лаконічно підсумовує враження Катерини від прочитаного.

Характер головної героїні в подробицях описаний через змалювання її реакцій на певні події. Отримавши лист, *«... ішла Катерина, всім тілом нахилившись уперед. Ніби долала невидиму стіну. Руки, ...здавалося, з'єднували за собою кінці якогось гігантського ланцюга, котрий будь-що треба було втримати»* [1, с. 203]. Жінку огортала втома *«... така важка й нещадна, ніби на тіло навалювалась кам'яна плита й силою пригинала до землі»* [1, с. 203]. Депресивний стан матері Василька пояснюється змішаним почуттям сорому й провини за негативне сприйняття її родини в соціумі. Катерина вважає, що котрась із пліткарки довела Андрія до тюремних ґрат. Імовірно, частими доносами сусіди звели на чоловіка наклеп, перебільшили його провину, так що після арешту в Андрія Петровича намагалися знайти нібито закопані гроші. Катерина бажає спокою, їй набридло соромитися своєї сім'ї, виправдовуватися

перед суспільством після ув'язнення чоловіка. Вона спочатку хотіла знищити й викинути лист, який міг завдати їй болю черговими звинуваченнями, потім «... на зміну втомі й люті надійшла хвиля жалю до самої себе» [1, с. 203]. Така поведінка ілюструє відчай жінки, її зневіру до майбутнього. Ймовірно, стосунки подружжя були непростими. Автор згадує про молодість жінки, котра бачила «... лиш чоловікові кулаки» [1, с. 203]. Аналізуючи прожиті роки, Катерина дедалі більше шкодує за часом, який не можливо повернути, відчуває безпомічність.

На шкільному аркушику, де був написаний лист Василька, його мати помічає «... круглу, ніби від розплилої сльози, плямку» [1, с. 205], це свідчить про болісні переживання сина щодо становища родини. Із розповіді Василька дізнаємося, що він має молодшу сестричку Оленку. Андрій Петрович, за словами Катерини, «прокрався» [1, с. 205] в крамниці й залишив рідних «як церковних мишей» [1, с. 205], проте хлопчик щиро любить батька. У світосприйнятті дитини і мама, і тато – беззаперечні авторитети, наділені рисами ідеальної людини, тому син не хоче вірити у батькову провину, оскільки вважає, що «крадуться лиш злодії і то уночі» [1, с. 206]. Часто діти сприймають сказане в переносному значенні буквально. Коли Оксана Стратонівна сказала, що послання до батьків мають бути «гранично правдивими» [1, с. 206], Василько дуже здивувався, а тому запитує в листі: «Що хіба і листи мають границю?» [1, с. 206]. Це риторичне запитання – останній штрих до образу четвертокласника, який в юному віці прагне по-дорослому аналізувати навколишню дійсність, щиро вірить у те, що добро в будь-якому випадку перемагає зло.

У новелістичному творі наявні характерні для психологізму художні фігури. Автор описує руки жінки епітетом «... по-чоловічому складені за спиною» [1, с. 203], адже Катерині після ув'язнення Андрія довелося виконувати чоловічу роботу, бути і матір'ю, і батьком для двох дітей.

Важливою художньою деталлю новели є отриманий конверт. Через неї автор передає настрій головної героїні. Коли вона засмутилася, лист «... був

важчий, аніж ота брила, що люто хилила додолу» [1, с. 203]. Наскрізним у творі є символ справедливості, людської честі й гідності – поштовий індекс. Лист хлопчика дарує матері світлу надію в те, що добро прийде в їхню родину і вони заживуть щасливо. Катерина розуміє, що виростила достойного сина. Їй більше не соромно за долю своєї сім'ї. Жінка утвердила цю позицію в кінці твору, коли «... старанно вклала обидва листи назад у конверт й акуратно вивела поштовий індекс» [1, с. 206].

Риторичні запитання, в яких виражена невимовна туга за батьком, є компонентом аутодіалогу дитини. Добросердечний хлопчик звертається до Андрія Петровича зі щирим сподіванням: «Можже тебе і випустили би? Га татку? Можже ти нічого і не закопував?» [1, с. 206]. Серед лексичних засобів увиразнення в тексті наявна незвична гра слів, побудована на омонімії «прокрався» – «крадуться» [1, с. 205–206].

Основні аспекти психологізму твору відображено у схемі:

У новелі «Поштовий індекс» четвертокласник Василько доводить, що за будь-яких життєвих обставин, випробувань не можна впадати у відчай.

Отже, Марія Матіос вдало використовує широкий спектр засобів й прийомів психологізму, які своєю оригінальністю виділяють її твори з-поміж усього різноманіття сучасної української літератури.

Література

1. Матіос М. Нація [Текст]. 5-те вид. Львів : ЛА «Піраміда», 2010. 256 с.
2. Насмінчук І. Заголовок у системі поетикальних засобів прози Марії Матіос. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Філологічні науки. 2013. № 33. С. 221–227. Режим доступу : <http://surl.li/fufei> (дата звернення – 25.03.2023).

3. Насмінчук І. Проза Марії Матіос : Особливості індивідуального стилю : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Івано-Франківськ : Б. в., 2009. 16 с.

4. Ренке С. Сім'я як соціально-психологічний феномен. *Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології*. 2010. № 9. С. 357–364.

5. Романишина Н. Українська художня мала проза : теоретико-методичні аспекти вивчення : [монографія]. Рівне : ТзОВ «Принт Хауз», 2013. 576 с.

Євгеній Куценський

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Віннічук А.П.)

ОБРАЗ ГЕТЬМАНА ДОРОШЕНКА В ОДНОЙМЕННІЙ ДРАМІ ЛЮДМИЛИ СТАРИЦЬКОЇ-ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ

Анотація. У статті охарактеризовано особливості художньої інтерпретації образу Петра Дорошенка в однойменній п'єсі Людмили Старицької-Черняхівської. Розкрито історичну та художню правду про добу Руїни. Проаналізовано художній домисел та вимисел у драмі.

Ключові слова. Людмила Старицька-Черняхівська, Петро Дорошенко, історична драма, історична та художня правда, художній домисел і вимисел.

Abstract. The article describes the peculiarities of the artistic interpretation of the image of Petr Doroshenko in the play of the same name by Ludmila Starytska-Chernyakhivska. The historical and artistic truth about the Age of Ruina has been revealed. Artistic fiction and fiction in drama are analyzed.

Key-words. Lyudmila Starytska-Chernyakhivska, Petro Doroshenko, historical drama, historical and artistic truth, artistic fiction and fiction.

Період другої половини ХІХ – початку ХХ століття ознаменувався розвитком драматургії про національну минувшину. Основу таких творів становили події, що мають конкретно-історичний неповторний зміст і колорит. Серед таких творів варто виокремити драму «Гетьман Дорошенко» Л. Старицької-Черняхівської.

Мета наукової розвідки – з'ясувати особливості художньої інтерпретації образу Петра Дорошенка в однойменній драмі Л. Старицької-Черняхівської.

П'єсу «Гетьман Дорошенко» було надруковано 1911 року в «Літературно-науковому віснику». За жанровою приналежністю – це історична трагедія з виразними елементами символізму.

Композиційно твір складається із прологу («Заспіву») та п'яти дій. У «Заспіві» наявна жіноча постать, яка асоціюється із образом України. У зловісному присмерку колишньої козацької слави, посеред складених прапорів та вже непотрібної зброї звучить своєрідне мотто, вибудоване із констатації української історичної трагедії доби Руїни та романтизації національного минулого: *«Кривавії, сплюндровані ниви, / Останній зойк конаючих борців, / вогні пожеж під грізним чорним небом / І крик страшний ширяючих круків...»* [4, с. 60]. У «Заспіві» авторка зобразила історичне тло, зіставивши його з тогочасною дійсністю.

Уже з першої дії п'єси «Гетьман Дорошенко» простежуємо тугу за відсутністю національнополітичної еліти, котра була б здатна відстоювати українські інтереси, знову уособлювати міць і велич гетьманату після Хмельниччини. Авторка в розмові Бандуриста з Яненком подає роздуми про козаків та можливого народного ватажка. Так з'являється образ Петра Дорошенка, характеристика якого відповідає моральним і діловим якостями лідера: *«Козак він славний, / добре справу зна / І серце все присвячує отчизні»* [4, с. 64].

Для гетьмана на першому місці стоїть обов'язок перед державою й можливість його виконання. Засадничим для розгортання конфлікту твору є діалог між Мазепою та Дорошенком, який засвідчує присутність політичної інтуїції в обох позитивних героїв п'єси. Інтереси багатьох тогочасних держав, різнобічні та своєрідні, сходилися в одній географічній точці перетину – Україні. Дорошенко й, тоді ще його генеральний писар, Мазепа роздумують над альтернативою: хліб чи воля, яка завжди дамокловим мечем висіла над українською історією. У сумнівах та пересторогах буквально відчувається найвдаліший, найлогічніший, на думку Дорошенка, крок задля блага українського народу: *«Єдиний шлях – Туреччина. Її Відділено від нас широким*

морем, Султан сприя сам згоді тій і нам Лишає все: і віру нашу, й землю, і вольності козацькій. Тоді з татарами злучившись, ми зараз Одірвемось від Польщі і Москви» [4, с. 99].

Найближчим порадиником і однодумцем Дорошенка є Іван Мазепа. У розмові між ними вияскравлюються кращі риси гетьмана як державного лідера: політичний романтизм та ідеалізм і водночас тверезість, гнучкість розуму, лабільність. Гідний бути правою рукою своєму старшому бойовому товаришеві й Іван Мазепа. Крім того, в нього кращі, ніж у Дорошенка, дипломатичні здібності, він уміє віднаходити розумні компроміси. Принаймні таку інтерпретацію характеру тоді ще полковника й генерального писаря Івана Мазепа дає читачеві Людмила Старицька-Черняхівська.

Символічною є і сцена благословення матір'ю сина – черницею Митродорою – гетьмана Дорошенка. Черниця Митродора застерігає сина від спокуси слави, перед якою ставав безсилим не один політик. Власні амбіції не можуть заступити найважливішої мети, для якої вибраний під Божим керуванням саме гетьман Дорошенко: *«Не спокушайсь на славу. Не булаві, а людові служи. І пам'ятай, що материне серце Не стішиш ти клейнодами» [4, с. 113].*

У конфлікті між гетьманом Дорошенком і Матір'ю можна вгледіти протистояння між українською політичною верхівкою й народом, його сприйняттям альянсу України із Туреччиною і, так би мовити, союзу хреста з півмісяцем. Проте такі плани Дорошенка є, безумовно, вимушеними – *«...до бусурман горнись з одчаю, мамо» [4, с. 136].* Він готовий заради майбутнього пожертвувати навіть своїм життям. Мати проклинає сина-гетьмана, але він, як центральний образ драми, за логікою розвитку дії змушений залишатися вірним собі й цілісним до кінця, радикальна метаморфоза звела б художній ефект – близький до трагічного – нанівець. Тому авторка обриває свою дію саме моментом здачі Дорошенка, мотивуючи цей останній вчинок гетьмана у п'єсі як далекоглядну політичну самопожертву, естетично рівнозначну смерті трагічного героя. Політичний програш Петра Дорошенка стає очевидним і

увиразнюється тим, що драматург показує не лише безлику абстрактну селянську масу, збожеволілу в трагізмі тогочасної ситуації (*«На вогнище, на руїни... Попухли з голоду. Померзли з холоду... Гетьман Самойлович заклика усіх, обіця землі і волю»* [4, с. 164]).

На противагу Дорошенку, який у надзвичайно складних умовах не зумів утримати моральної рівноваги, Іван Мазепа закликає найперше думати про живих. Альтернативи немає: *«...або хутчій удатись до султана, або Москві вклонитися»* [4, с. 168]. Тут укотре очевидно проступає внутрішній конфлікт, але тепер унаслідок протидії «Я»-людини і «Я»-громадського діяча, від якого залежить доля всієї України. Полковникам Дорошенка притаманний майже фольклорний набір кращих козацьких рис характеру – офірність в ім'я патріотичних ідеалів, хоробрість на межі із гротесковістю, абсолютна байдужість до смерті. Дорошенко зрікається гетьманських клейнод, але Самойлович ще прагне особисто його поганьбити: *«Йому чолом ударити й до нього удатися за ласкою»* [4, с. 178]. У драмі, на думку дослідників, акценти гіпертрофовано зміщені до опису внутрішнього надламу й розпачу гетьмана. Очевидно, авторка хотіла створити цими психологічними ефектами більшу сценічну напругу, однак часто цей прийом виглядає гіперболізованим. Зрештою, перед читачем постає тінь вже колишнього політичного лідера, сповненого одержимістю та опірністю. Духовно знищений, Дорошенко піднімає голос проти Бога, що в усі віки вважалося святотатством для віруючого. Полковник Яненко намагається віднайти обнадійливі слова для зневіреного вождя: *«Бува – перемагає й подоланий... Душі своєї силою. Та сила Не умира, вона живе й живе І душі всіх запалює й єднає, І перемогу вічно добува»* [4, с. 183].

Намагаючись передати складне поєднання трагічних суперечностей буття героя, Л. Старицька-Черняхівська показує низку симптомів його тотальної депресії: галюцинації, думки про суїцид, безпросвітньо-темне самопочуття тощо. Ця кульмінація, а фактично посткульмінація відбувається на тлі козацької пісні: *«Поховали пана-отамана в сиру землю глибоко»*. Протяжний,

здавалося б, відречений від земного, спів, наповнює душу героя вже не просто безнадією, а примиренням із нею. Драматург знову вводить у художню тканину драми твору Дорошенка із Матір'ю, образ якої містить декілька символічних іпостасей: мати понівечених дітей, мати-черниця самого героя і Мати-Україна. П'єсу вкотре наповнює відчуття екзистенційного жаху, темної безвиході.

Гетьмана непокоїть єдине питання: чи марно була пролита українська кров? Символічна візія каліки-України, що відкрилася його зору, запевняє гетьмана, що всі жертви за Вітчизну були виправдані. З мучеників за ідею народиться нове покоління, озброєне ідеалами боротьби своїх далеких чи близьких пращурів. Ідеєю невідомщеної крові та вірою в майбутнє України як великої держави увінчуються муки сумління й депресивний стан головного героя п'єси «Гетьман Дорошенко» Л. Старицької-Черняхівської. Саме конфліктність вчинкової ситуації породжує внутрішню, особистісну кризу.

Отже, авторка зуміла зобразити одну з найтрагічніших сторінок української історії, воскресивши з попелу забуття долю великого українського гетьмана – Петра Дорошенка.

Література

1. Малютіна Н. Українська драматургія кінця XIX – початку XX століття: аспекти родо-жанрової динаміки : Монографія. Одеса : Астропринт, 2006. 352 с.
2. Процюк Л. Драматургія Людмили Старицької-Черняхівської : конфлікти та характери : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 – українська література. Івано-Франківськ, 2009. 20 с.
3. Семенюк Г. Українська драматургія 20–х років XX століття (Нове осмислення драматургічних і театральних явищ одного з найбагатших і непростих етапів в історії національної літератури та культури: посібник для вчителя. Київ : РВЦ Проза, 1993. 204 с.
4. Старицька-Черняхівська Л. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари; вступ. стаття, упоряд. та приміт. Ю. Хорунжого. Київ : Наукова думка, 2000. 848 с.

ТРАГІЗМ ДРАМИ «СТЕПОВИЙ ГІСТЬ» БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Анотація. У статті проаналізовано прояви трагічного у драмі «Степовий гість» Бориса Грінченка. Категорія трагічного простежена крізь призму розкриття особливостей жіночих образів, що дозволяє виокремити національні особливості її функціонування.

Ключові слова. Борис Грінченко, історична драма, трагізм, героїзм, образ.

Abstract. The article analyzes the manifestations of the tragic in the drama «The Steppe Guest» by Borys Grinchenko. The category of the tragic is traced through the prism of revealing the peculiarities of female images, which allows to single out the national peculiarities of its functioning.

Key-words. Boris Grinchenko, historical drama, tragedy, heroism, image.

У творчій спадщині Бориса Грінченка драматичні твори займають чільне місце. Історичні драми, присвячені темі козацтва, втілюють авторське бачення зазначеного явища. Драматург часто звертається до фольклорних мотивів, уводить народні пісні у тексти драми, запозичує образи та символи з народної словесності. Така манера написання драматичних творів дозволяє наповнити текст колоритним національним контекстом та естетично доповнити історичну лінію.

Метою наукової розвідки є з'ясувати історичну та художню правду в драмі «Степовий гість» (1987) Бориса Грінченка.

Драма «Степовий гість» присвячена подіям, що відбулися напередодні визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького 1648–1654 рр. У центрі уваги автора опиняється сімейна історія вдови Василини, яка, втративши чоловіка, сина, одружується з підступним нелюдом Золотницьким.

На початку твору автор вимальовує образ Золотницького, що розкривається крізь призму порад синові Ясю: «Треба, щоб сила була в руках, а сила – то багатство»; «Кілько багатства, тільки й сили...» [1, с. 430]. Батько навчає сина, що сила – це головне в житті, а сила – це гроші, за допомогою яких

можна здобути будь-що. Усе життя Золотницького побудоване на визискуванні майнових цінностей. Він розповідає синові, як важко йому було здобути те, що має зараз: *«Скільки поклонів перед магнатом... скільки випрохування!... Мусив тяжко працювати, мусив одружитися з твоєю мачухою, бо мала добрий посаг... Добуваюся й тепер... щоб придбати силу, щоб не бути незнаним шляхтичем»* [1, с. 438].

Зацикленість Золотницького на матеріальних благах спричиняє головний конфлікт драми – трагічну загибель чоловіка й сина Василя, що закладає фундамент інтриги твору.

Зловіщий образ Золотницького доповнюють характеристики Василя: *«Пішла за цього недолюда і сама себе потоптала йому під ноги!», «Йому добра нашого треба, а я слухаю його обіцянки, що він мене любитиме та шануватиме! Йому над нами паном треба зробитися, щоб нікому дихнути вільно не давати»* [1, с. 426].

Золотницький люто ненавидить козацтво та прагне знищити зародки вільнодумства серед своїх підданих: *«Я виб'ю з їх козацтво! Хто смітиме мені не коритись, кого ані тюрма, ані катування не спинить, – на шибениці буде! Ліпше мені зовсім слуг не мати, ніж мати неслухняних»* [1, с. 428]. Такий образ автор змальовує однобоко – чітко забарвивши негативними характеристиками. Він є носієм зла та причиною усіх страждань. Від злочинних дій Золотницького зазнають страждань Василь, Яким Демченко, Наталка.

У центрі уваги Б. Грінченка знаходиться трагедія долі Василя. Вона втрачає чоловіка, сина, живе із постійним бажанням помсти: *«Помстилася б! Ой, помстилася б!.. Давно, давно вже в душі в мене ця думка живе й палить мені груди, і пече мене. Якби я знала!.. Якби я зустріла того душогуба!.. Убила б його, оцими руками задавила б!..»* [1, с. 431]. Ненавидить свого теперішнього чоловіка, навіть не підозрюючи, що саме він є причиною усіх її страждань. Лінія життя Василя є втіленням національного бачення трагізму. Адже доля жінки-страдниці є традиційною для української літератури. Трагедія її життя полягає у втраті сім'ї.

У свідомості українця родина – одна із найвищих цінностей, берегинею якої є жінка. Тому втрата дитини та чоловіка для жінки сприймається особливо гостро. Напружений мотив невідомості (живий її син чи ні) підсилює трагічність ситуації, адже Василина спочатку плекає надію зустріти його, а згодом розчаровується у своїх сподіваннях: *«Не дури облудною надією! Вовки-сіроманці його тіло по кущах рознесли, тим і не знайдено», «Колись і я так думала, а тепер уже годі, – зневірилася!»*[1, с. 431, 463]. Втрата надії призводить до втрати сенсу життя, адже Василина розуміє, що нічого окрім бажання помститися у неї більше немає. Єдина розрада жінки – годованка Наталка.

Згодом, коли у будинку Василини з'являється Яким, жінка бачить у ньому вбивцю сина і намагається помститися: *« Ось де помста! Ти вбив мого сина, ти впився його кров'ю!.. Ну, дак кров же за кров!.. Одно слово тим – і ти на шибениці повиснеш! Тепер уже нікого не вбиватимеш!»* [1, с. 436]. Саме це стає фатальною помилкою жінки, що призводить до нових страждань – муки матері, яка не впізнала свого сина, накликала на нього жовнірів: *«Сину мій єдиний, це ж ти!.. Якимочку, це ж ти!.. Ой, Боже, що ж я наробила!»* [1, с. 441]. Таке змалювання жіночої долі, наповненої випробуваннями викликає у читача (глядача) співчуття та співпереживання.

Не менш трагічною є доля Якіма Демченка – сина Василини. Його життя різко змінюється після нападу Степана Золотницького. Його батька вбивають у нього на очах, він сам зазнає поранення, але Якиму вдається вижити. Згодом він потрапляє в полон: *«Та на лихо чамбул татарський тоді заскочив сюди... Забрали мене татари в ясир та й продали на каторгу турецьку... Там я шість років вимучивсь»* [1, с. 439].

Після визволення козаками з полону, Яким повертається на українську землю, але зрікається рідного дому, адже дізнається про одруження матері з кривдником. Глибока образа протягом багатьох років не дає спокою, і нарешті, доля приводить Якіма у рідний дім, де ніхто його вже не впізнає.

Хлопець зустрічається із Степаном Золотницьким – його найбільшим ворогом, який мирно живе під одним дахом із матір'ю, порядкує в маєтку, що колись належав батькові Якіма. Трагізм ситуації доповнює відвертість Золотницького – він, незнаючи ким насправді є Яким, «вплутує» його у замах на вбивство самого себе. Єдиною розрадою козака є кохана Наталка, яка завжди вірила у те, що він живий: *«Я вірила!.. Я не могла не вірити, що ти живий!.. Дай же глянути на тебе!»* [1, с. 436]. Вона приймає його таємницю та готова допомагати навіть ціною власного життя: *«Ой, який же ти не той! Який же ти чужий!., і чужий, і рідний!.. Такий рідний, такий!»*, *«Коли не пощастить нам, то й мені годі жити!.. Або твоя, або нічия!.. Або вільна, або мертва!»* [1, с. 442].

В образі Якіма Демченка автор переплітає трагічне й героїчне, адже, Яким ризикуючи життям перебуває в будинку Золотницького, продовжує агітувати людей на повстання. Він гідно приймає ув'язнення. Віра Якіма в ідеали козацтва та у перемогу повстання допомагають йому боротися зі злом: *«Я скрізь уже поміж людьми був, усі вже наготові. Тільки гасло, – зараз усі повстануть! Може ще день, два – і голосом могутим озветься вся зневолена країна, сонцем ясним наша доля засяє!»* [14, с. 437]. Він готовий покласти своє життя заради досягнення цілі повстання – волі від панів: *«Виб'ємося з кормиги людської, а як і не пощастить, то хоч поляжемо за волю, за рідний край!»* [1, с. 432].

Трагічним є образ Наталки – сироти, єдиною близькою людиною для якої є Василина. Доля нагородила дівчину справжнім другом, а згодом коханим – Якимом, однак хлопець за трагічних обставин зникає. Усі вірять, що він, як і батько, мертвий, але Наталка протягом багатьох років берегла віру у те, що Яким повернеться. Вона незламна, смілива та вірна коханому. В епізоді покарання ним Грицька за підтримку козаків, Наталка безстрашно заперечує дії Золотницького та заступається за скривдженого: *«Не мучте людей! Нащо ви їх мучите!.. У його діти малі. Бог вас накарає!»* [1, с. 442].

Проявом героїчного в образі Наталки є її готовність віддати своє життя за коханого Якіма та за свободу: *«Або твоя, або нічия!.. Або вільна, або мертва!»* [1, с. 440]. Відважність дівчини прирівнюється до козацької відваги, адже саме Наталка, як вірний побратим рятує Якіма з в'язниці, сама стає на його місце.

Не вдалось і Золотницькому примусити її одружитися із Ясем, адже дівчина до останнього відстоювала своє право на щастя: *«Це ж або життя, або смерть!.. Та краще вмру, ніж за нелюбом буду. Боронитимусь, поки сили, а як ні... Є в мене ніж гострий, є в мене річка глибока!..»* [1, с. 451]. Такий героїзм дівчини межує із трагізмом її життя: постійні випробування, нещастя, негаразди та напруга. Однак доля не ламає дівчину, а навпаки – загартовує.

Отже, в історичній драмі «Степовий гість» Б. Грінченка трагізм гармонійно доповнюється проявами героїзму, що підсилює драматизм ситуації, характеру, додає величі та морально-етичного піднесення звучанню твору. Трагічне проявляється крізь призму особливостей ментальності українського народу, а саме акцент зроблено на трагічну долю жінки. Така відмінність від класичного розуміння трагічного дозволяє виокремити національні особливості його функціонування.

Література

1. Грінченко Б. Твори в двох томах. Київ : Наукова думка, 1991. Т. II. 609 с.
2. Процюк С. Драматургія Бориса Грінченка: традиція і новаторство. *Слово і час*. 1993. № 5. С. 17–21.
3. Сапсаєнко Л. Передумови драматургічної діяльності Бориса Грінченка [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2014. Вип. 8(2). С. 42–44. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/> (дата звернення: 02.04.2023).
4. Сапсаєнко Л. Українське козацтво в інтерпретації Б. Грінченка [Електронний ресурс]. *Вісник Запорізького національного університету*. Філологічні науки. 2014. № 1. С. 92–97. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/> (дата звернення: 02.04.2023).

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЖИТТЄПІСУ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В ПОВІСТІ «БІЛА ВІЛА» НІНИ БІЧУЇ

Анотація. У статті проаналізовано повість «Біла Віла» Ніни Бічуї крізь призму особливостей художньо-біографічного твору. Охарактеризовано жанрові та композиційні особливості, простежено засоби художнього відтворення життєпису Лесі Українки, виокремлено художню правду, зацентовано увагу на вимислі та домислі. З'ясовано інтертекстуальні зв'язки між повістю «Біла Віла» Н. Бічуї та поемою «Віла-посестра» Лесі Українки.

Ключові слова. *Леся Українка, Ніна Бічуя, художньо-біографічна повість, художня правда, домисел та вимисел, інтертекстуальність, психологізм, жанр, повість, новела, національні риси, психологізм.*

Abstract. *The article analyzes the novel «Bila Vila» by Nina Bichui from the point of view of the peculiarities of the artistic and biographical work. The genre and compositional features are characterized, the means of artistic reproduction of Lesya Ukrainka's biography are traced, the artistic truth is singled out, attention is focused on fiction and conjecture. The intertextual connections between the novel «Bila Vila» by N. Bichui and the poem «Vila-posestra» by Lesya Ukrainka have been clarified.*

Key-words. *Lesya Ukrainka, Nina Bichuya, artistic and biographical novel, artistic truth, conjecture and fiction, intertextuality, psychologism., genre, novel, short story, national features, psychologism.*

Віддавна існувала література, об'єктом змалювання в якій була реальна людина. Завдання митця, який пише такий твір, не *створити*, а *відтворити* дійсність, тобто в процесі реалізації авторського задуму наявний додатковий аспект: перш ніж словесно розкрити сутність буття відомої людини, її життєпис потрібно пізнати та дослідити.

Поява різнопланових художніх життєписів (канонічних і неканонічних), у свою чергу, не може не привертати увагу численних дослідників цього виду документалістики. Як наслідок – йде активне вивчення різних аспектів художньо-біографічної прози, як-от: дослідження специфіки художньої

біографії, її жанрово-стильових особливостей, аналізується творча спадщина видатних українських та зарубіжних біографів тощо.

Актуальність нашого дослідження зумовлено необхідністю аналізу жанрових рис художніх біографій на прикладі повісті «Біла Віла» Ніни Бічуї.

Метою наукової розвідки є визначення особливостей художнього відтворення життєпису Лесі Українки Н. Бічуєю.

Повість «Біла Віла» написана в 1970 р., але видрукувана лише в 1978 р. За жанровою приналежністю – це художньо-біографічний твір про Лесю Українку, у якому для відтворення окремих біографічних фактів, подій з життя поетеси поєднано документальність і художність.

Повість вирізняється ретельністю у доборі біографічного матеріалу, зосередженням авторки на достовірних, а не гіпотетичних джерелах. Загалом існує чимало художніх життєписів, побудованих навколо одного імені – Лесі Українки – зокрема, про славетну письменницю видано такі твори: «Дочка Прометея» («Леся», «Одержима») М. Олійника, «Співачка досвітніх вогнів», «Леся Українка» А. Костенка та ін.).

Досліниця Т. Бабенко зауважила, що «... письменники задля розширення обрії художніх біографій в основу текстової площини часто вводять вставні новели або вдаються до колажної побудови текстів (мозаїка думок, почуттів та спогадів головного героя, постійна зміна хронотопів)» [1, с. 39].

Однак, щоб переконати читача в тому, що це справжні історичні чи літературні документи, після кожної цитати надано інформацію щодо того, звідки взято той чи той уривок, малюнок, портрет.

Повість «Біла Віла» зорієнтована на самостійне розуміння алюзій, ремінісценцій, поєднання їх у цілісний текст, адже єдиним засобом художньої інтерпретації біографії письменниці є сама авторка. Н. Бічуя досить вільно вибудовує біографію Лесі Українки, обираючи найяскравіші етапи її життя та діяльності.

Повість «Біла Віла» розповідає про останні роки життєвого і творчого шляху Лесі Українки: бажання завершити недописану поетесою драматичну

поему, написання портрета І. Трушем та створення сучасним художником гравюри, присвяченої мисткині.

У повісті наявні уривки з листів і спогадів, чергування фрагментів тексту Лесі Українки і Ніни Бічуї, назва «Біла Віла» і епіграф «Нехай ніхто не плаче по мені» теж є Лесиними. Н. Бічуя неодноразово залучає у творі фрагменти ненаписаного листа, розрізнені записи окремих подій із свого життя, нотатки, спостереження, спогади, враження, сни, поетичні пейзажі.

Назва твору – «Біла Віла» – відповідає багатоплановості текстової розповіді. Віли, – у дослідженні М. Костомарова, – міфічні істоти, дівчата, схожі до русалок, мавок, із войовничим характером, які іноді допомагають юнакам, або ж схильні робити людям зло [3, с. 277].

М. Старицький писав, що «... віли живуть у горах, ... вони дуже гарні, мають чудовий голос, жартують з юнаками...» [6, с. 411]. Віли – богині долі, які згідно з повір'ям, присутні під час народження дитини й визначають її долю, вселяють у неї душу. «Віли, богині поезії, музики, танців, вічно юні красуні, стрункі й граціозні, в білих одежах, з довгими золотосяйними розпущеними косами, в яких нібито вся чарівна сила, наділяють людей, які їм сподобалися (надто вродливих юнаків), умінням гарно співати, грати на музичних інструментах, танцювати, складати пісні, малювати чи вирізьблювати по дереву. Живуть віли на хмарах, а також у воді, лісах, на верхів'ях гір. Одружуються зі смертними юнаками, роблячи їх щасливими на все життя, або стають їхніми посестрами. Виліковують поранених і хворих. Можуть воскресити померлого.

В поетичній уяві давніх українців хмаряні віли – завжди добрі, лагідні, доброзичливі, водяні – злі, а лісові й гірські – з мінливим настроєм», – узагальнює С. Плачинда [4, с. 15].

До художнього тексту Н. Бічуя вводить два уривки з поеми «Віла-посестра» Лесі Українки. У тексті Ніни Бічуї є наявна вказівка на час написання «Віли-посестри»: *«Тільки ще, мабуть, не прийшов був час писати про Вілу, не укладався віриш так, як належалося. Може, надто близькою ще була смерть*

побратима, аби саме написати про неї, треба було, аби викресалось, як воно трапилось десять літ пізніше...» [2, с. 166].

Йдеться про смерть С. Мержинського у 1901 р. Фрагменти тексту, у яких відображено тугу, апатію, відчай, які переживала Леся Українка після смерті побратима, розраховані на знання читачем контексту.

У повісті наявні спогади про листи Лесі Українки до В. Крижанівської-Тучапської, М. Кривинюка, О. Косач-Кривинюк, О. Кобилянської.

Як зауважує Ніна Бічуя, «... саме так написати про неї (вілу), треба було, аби своє і не своє злилося до купи». Цитата *«Кінь крилатий кров почув гарячу, Знявся вгору, мов кривава іскра, І помчав далеко, в дикі гори... [2, с. 170], – є запозиченням з поеми «Віла-посестра».* Окрім того, поетичний фрагмент указує на мандрівне життя самої Лесі Українки (йдеться про її від'їзд до Відня, а потім – у Сан-Ремо), бо ж вона як *«... перелітний птах, змушений мандрувати за сонцем, щоб жити. Перелітний птах, котрий вічно тужить за рідною землею» [2, с. 150].*

У повісті йдеться також про майстра з Космача, який завзято шукає художнього втілення образу Лесі Українки: *«Він шукав її скрізь, навіть там, де її напевно не могло бути, де ніщо не в'язалося з її іменем, і зовсім не дивувався, що саме в таких випадках приходило прозріння» [2, с. 153].* Це не мав бути портрет із елементами подібності, бо тоді довелось б користуватися роботами інших майстрів. Портрети можуть писати лише сучасники, тому заздрив І. Трушеві та Ф. Красіцькому. Аби зрозуміти сенс зробленого, *«сенс того великого, до чого причащаєшся»,* потрібна була часова перспектива і сенс дрібниць, подробиць, які з часом *«... стають опуклі, важливіші».* Перший задум художника – картина, на якій *«закляте Юдине поле без жодного колоска, і Юдине обличчя, таке ж безнадійно чорне й безплідне, позбавлене сподівань і віри» [2, с. 155].* У тексті вміщено діалоги Лесі Українки з І. Трушем під час написання її портрета, відтворено внутрішній стан мисткині: *«Не мала в собі ані крихти марнославства, ані заздрості до слави інших, скоріше жили в ній аскетизм і суворе терпіння, і готовність самопожертви на вівтар дружби*

– нехай би навіть та самопожертва нічого не породила – і готовність нести хрест ще важчий, аніж поклада на неї доля» [2, с. 150].

Біла Віла – утілення самотності, наскрізної проблеми творчості Лесі Українки, символ життєвих обставин, за яких письменниця завжди почувалася самотньою.

У повісті авторка асоціює Лесю Українку з образом могутньої та нескореної діви, послуговуючись при цьому поєднанням малярського та словотворчого мистецтва, перекодовуючи у літературну площину не лише портрет поетеси, написаний І. Трушем, а й гравюру, створену невідомим художником, який побачив її в образі Віли.

Характеризуючи спосіб викладу художнього матеріалу в повісті «Біла Віла», Н. Римар зауважує, що «... на роль обрамлених чи перехідних до них форм претендують і вставні епізоди, новели, сцени, набуваючи досить вагомого, ніби аж самостійного значення» [5, с. 181].

На особливу увагу заслуговує зображення Ніною Бічуєю художнього хронотопу, який не є тотожним реальним хронологічним виміром. Через відтворення тодішнього мовного середовища із писемних та фольклорних джерел Ніна Бічуя проникає в інші часові горизонти.

Отже, уважне прочитання повісті «Біла Віла» Н. Бічуї, дало змогу визначити своєрідність художньої інтерпретації життя Лесі Українки останніх років, за для якої авторка послуговувалась художньою правдою та вимислом і домислом; психологічно заглибилась у внутрішній світ героїні; використала співвідношення інтертекстуальності, описовості, деталізації, автокоментування.

У повісті постає своєрідний трикутник: зображувана реальна особа (Леся Українка), Ніна Бічуя, що веде оповідь про цю особистість, та читач твору, з яким пов'язана проблема компетентності розуміння життєпису.

Отже, повість «Біла Віла» Ніни Бічуї поєднала такі риси жанру: правдивість, сміливий пошук істини, документальність, багатогранність людської особистості.

Література

1. Бабенко Т. Особливості авторської присутності в текстах сучасної художньо-біографічної прози. *Слово і Час*. 2005. № 10. С. 39–45.
2. Бічужа Н. Землі роменські. Новели, повісті. Львів: Піраміда, 2003. 171 с.
3. Костомаров М. Слов'янська міфологія. Упоряд., приміт. І.П. Бетко, А.М. Полотай; вступна ред. М.Т. Яценка. Київ : Либідь, 1994. 384 с.
4. Плачинда С. Міфи і легенди давньої України. Київ : ЛТД «Спалах», 1997. 175 с.
5. Рікер П. Конфлікт інтерпретацій (фрагмент). Слово. Знак. Дискурс : Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. За ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 1996. С. 227–242.
6. Сербські народні думи і пісні. Пер. М. Старицького. Твори : у 8 т. Т. 1: Поетичні твори. Київ, 1993. С. 411–605.

Наталія Манькова

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Віннічук А.П.)

ЗБІРКА «ПАРАСОЛЯ НА КОЖЕН ДОЩ» ЛЮДМИЛИ ТАРНАШИНСЬКОЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛІТЕРАТУРНОЇ КРИТИКИ

Анотація. У статті проаналізовано різні погляди науковців на збірку малої прози «Парасоля на кожен дощ» Людмили Тарнашинської. Зосереджено увагу на жанрових особливостях, поетиці творів, системі образів та характерів. Розглянуто мовно-стильову палітру текстів письменниці.

Ключові слова. Людмила Тарнашинська, новела, жанр, поетика, стиль, образ, характер.

Abstract. The article analyzes different views of scientists on the collection of short prose «Umbrella for Every Rain» by Lyudmila Tarnashinska. Attention is focused on genre features, poetics of works, system of images and characters. The linguistic and stylistic palette of the writer's texts is considered.

Key-words. Lyudmila Tarnashinska, short story, genre, poetics. Style, image, character.

Збірка малої прози «Парасоля на кожен дощ» стала знаковою не тільки для її авторки Людмили Тарнашинської, але й для сучасної української літератури. Над цією книгою письменниця працювала впродовж двадцяти років, оскільки ще далекого 1990 року було заплановано публікацію першого її варіанту під

назвою «Дістатися берега». Нині цей примірник перекомпонований 1997 р., займає чільне місце в письменницькому архіві [5, с. 6]. Збірку сама авторка розглядає як власний життєвий постмодернізм, «... де початок не став початком, а завершення цієї тривалої видавничої історії, можливо, є тільки прелюдією до якого іншого початку» [9, с. 256].

«Парасоля на кожен дощ» стала об'єктом пильної уваги не тільки рецензентів, але й авторитетних критиків і літературознавців. Так, високо оцінила збірку М. Гнатюк, зазначивши, що «Збірка малої прози «Парасоля на кожен дощ» (закцентовую слово «кожен») – своєрідна пропозиція до роздумів над нами і собою, самоозначенням, саморозгортанням «себе як смислу», ширше – сенсом людського буття, чи самооприявленості у світі, незрідка трактованому як інтелектуальна гра, місце зустрічі із собою / іншим» [2, с. 244]. Літературознавиця цілком справедливо зауважує, що з-поміж цілої системи образів, характерів та доль, котрі функціонують на сторінках збірки, осібне місце займає постать Жінки на тлі доби. Справді, Жінка репрезентована Л. Тарнашинською одночасно як таємнича й відверта, награна й зболена, беззахисна й не по-жіночому мужня: «Природа жіночої інакшості у книжці виходить за рамки традиційної типології жіночих образів, екстраполюючись у площинах гріховне / добродесне, духовне / тілесне, сильне / безпорадне, фатальне / пересічне. Співіснування двох світів – фемінного та маскулінного, персонифікація «чоловік – жінка» модифікується нею у площині лірично-філософських роздумів про універсум людського буття, внутрішню гармонію і зовнішні дисонанси світу» [1, с. 121]. Дослідниця також принагідно зауважує, що поетика тексту авторки збірки «Парасоля на кожен дощ» нагадує кінематографічні принципи, оскільки перед читачами постають яскраві зорові образи, а саме текстове наповнення сприймається як серія вдало створених кінокадрів [1, с. 122].

На особливій увазі Л. Тарнашинської до світу жіночої душі найраніше зацентувала М. Хороб, завваживши, що «... авторка в кожному творі говорить завперш про душу, жіночу передусім, яка пристрасно бажає розібратися в собі

самій, у своїх власних лабіринтах психіки, котра жадає утвердитися через постійні сумніви, долання страху, породжену скромністю нерішучість, немодну порядність, через звільнення від власних болючих комплексів, важких, іноді депресивних станів...» [8, с. 46].

У свою чергу, науковиця А. Лобановська вважає, що «Парасоля на кожен дощ» – це яскравий приклад того, що в художню літературу можна ввійти не тільки з «товстими томами романів», позаяк «достатньо довести, що віртуозно володієш словом у малій прозі, навіть у прозових мініатюрах» [4]. Безсумнівно, Л. Тарнашинська довела, що неабияк відчуває людську психологію й може творчо її відобразити на сторінках своїх невеликих прозових творів, торкнувшись актуальних проблем повсякденного життя. «Ця книжка – зазначає А. Лобановська – мудра та іронічна, дещо сентиментальна, написана високохудожнім стилем. (До речі, Григорій Штонь, що проводив презентацію книжки в національній спілці письменників України, порівнював «Парасоллю...» з творчістю В. Стефаника). Дійсно, коріння мовної майстерності та психологічного письма Л. Тарнашинської має свої витoki в українській прозі позаминулого сторіччя. Але вона не є надто консервативною, це дуже чуттєва, насправді чуйна жіноча проза, на сторінках цих новел прочитується, як майже до болі співчуває своїм героям душа автора» [4]. Учена підкреслює, що мала проза Л. Тарнашинської поповнює взірці сучасного жіночого письменства високої якості.

Науковиця М. Замбжицька кваліфікує збірку «Парасоля на кожен дощ» специфічним «спектром несправжнього життя», оскільки мисткиня репрезентує «неавтентичну любов, удаване щастя, неправдиву дружбу, псевдо-кар'єру» [3]. Дослідниця акцентує на тому, що в книзі представлене життя-театр, де герої грають ролі, до прикладу, щасливих дружин чи розумних батьків, проте справжніми постають тільки нудьга, байдужість, розчарування. Відтак театр життя повільно трансформується в театр абсурду, сценарій якого вибудовує ціла низка повторень одних і тих самих думок, розмов, дій: «Щоденні суперечки, претензії, грубість та неповага до інших, а в підсумку й до себе, – те

все складається на повсякденне життя героїв» [3]. Подеколи, додає М. Замбжицька, той чи той актор все ж таки прокидається та не може ідентифікувати своє існування як справжнє життя, котре повинно б бути інакшим, а тому він «починає гадати, що це, можливо, непорозуміння, що він переживає якийсь дивне, не своє життя» [3].

Помічено, що сьогодні найповніше специфіку малої прози в збірці «Парасоля на кожен дощ» висвітлила О. Федосій. Так, у своїй дисертаційній праці «Жанрові моделі сучасної української малої прози (Людмила Тарнашинська, Галина Тарасюк, Володимир Даниленко, Олександр Жовна)» [7] дослідниця чітко окреслила художньо-естетичні доміанти прози Л. Тарнашинської, здійснила комплексний аналіз художньої природи її новелістики та з'ясувала диференційні ознаки ідіостилю сучасної української письменниці. Окремі аспекти вивчення специфічних особливостей досліджуваної збірки О. Федосій висвітлила в численних публікаціях, як-от: 1) соціально-психологічний різновид новели («Художньо-естетична наповненість новелістики Людмили Тарнашинської»); 2) особливості новітнього кольористичного символотворення («Символіка кольору в новелістиці Людмили Тарнашинської»); 3) мовно-стильова палітра («Дієслівність як стильова ознака малої прози Людмили Тарнашинської»); 4) художньо-естетична специфіка новел («Художній світ новелістики Людмили Тарнашинської»); 5) майстерність Л. Тарнашинської у створенні психологічного прозописьма на основі різних жанрових ознак новели («Новелістичний канон у творчій спадщині Людмили Тарнашинської»); 6) художній світ новелістики воєнних і повоєнних часів («Семантика новели настрою (на прикладі малої прози Людмили Тарнашинської»); 7) моделювання жіночих образів («Художня специфіка жіночих образів у новелах Людмили Тарнашинської»); 8) закономірності створення особливої образної системи творів («Художнє моделювання дійсності в образній системі прози Людмили Тарнашинської» [7]).

Безсумнівно, Людмила Тарнашинська яскраво ввійшла в сучасну українську літературу, а своїм неординарним прозописанням зацікавила різновікових читачів, рецензентів, літературних критиків і науковців.

Людмила Тарнашинська по праву зайняла осібне місце в сучасному літературному процесі, оскільки її творча діяльність має високу суспільну й художню вагу. Непересічний талант цієї мисткині potwierджений значними успіхами не тільки в письменстві, але й у руслі літературознавства, літературної критики, журналістики.

Отже, найвищим взірцем прозової творчості Л. Тарнашинської стала довгоочікувана збірка «Парасоля на кожен дощ», яка відразу ж стала об'єктом скрупульозного вивчення. Авторитетні критики й літературознавці одноголосно заявили про майстерність письменниці віртуозно підходити до репрезентації внутрішнього світу людини, висвітлення найрізноманітніших настроєвих порухів її душі, розкритті особливих емоційних відтінків, пов'язаних передовсім з тяжким відчуттям самотності. Мовно-стильова палітра творів, що входять у книгу малої прози, особливо вирізняють Л. Тарнашинську з-поміж інших мистців та експлікують довершену індивідуальну манеру її письма.

Література

1. Бурлакова І. Генологія малої прози і питання жанровизначальних та жанророзподільчих чинників. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10721.html> (дата звернення 01.04.2023).
2. Гнатюк М. Варіативність самовияву: науковий і художній текст Людмили Тарнашинської. *Слово і час*, 2010. № 1. 117 с.
3. Замбжицька М. Щоденний дощ самотності. URL: <http://litakcent.com/2009/07/06/ljudmyla-tarnashynska-parasolja-na-kozhen-dosch>, (дата звернення : 02.04.2023).
4. Лобановська А. Музика дощу. Про іронічну прозу Людмили Тарнашинської. *День*, 2009. № 108. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/muzika-doshchu>, (дата звернення : 03.04.2023).
5. Лобановська А. Парасолька від Тарнашинської. *Слово Просвіти*, 2009. URL: <http://slovoprosvity.org/2009/08/02/2500-old/> (дата звернення : 03.04.2023).
6. Тебешевська-Качак Т. Б. Художні особливості жіночої прози 80-90-х років ХХ. Тернопіль, 2009. 192 с.
7. Федосій О. Жанрові моделі сучасної української малої прози (Людмила Тарнашинська, Галина Тарасюк, Володимир Даниленко, Олександр Жовна) : автореф. дис.

... канд. філол. наук. Київ, 2011. 22 с. URL : <https://studfile.net/preview/8113170/> (дата звернення : 04.04.2023).

8. Хороб. М. Нескінченне сходження людської душі (Проза Людмили Тарнашинської). *Слово і час*. 2000. № 3. 45 с.

Мирослава Мартинюк

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Крупка В. П.)

МОТИВИ ВЕСНИ В ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА І ПОЕТІВ-ШІСТДЕСЯТНИКІВ

Анотація. У статті проаналізовано мотив весни у творчості Тараса Шевченка і поетів-шістдесятників (Івана Драча, Ліни Костенко, Василя Симоненка) з метою аналізу репрезентації та виявлення спільних і відмінних рис функціонування цього мотиву.

Ключові слова: Тарас Шевченко, шістдесятники, мотив весни, ліричний герой, образ.

Abstract. The article analyzes the motif of spring in the worldview of Taras Shevchenko and the poets of the Sixties (Ivan Drach, Lina Kostenko, Vasyl Symonenko) in order to analyze the representation and identify common and distinctive features of the functioning of this motif.

Key-words: Taras Shevchenko, the Sixties, the motif of spring, lyrical hero, image.

Весна є яскраво вираженою домінантою для оприявлення почувань та джерелом натхнення для митців усього світу. Українські майстри слова теж дали власну інтерпретацію цій порі року, яка оживала під їхнім пером, набуваючи своєрідного філософського й естетичного змісту.

Особливе вираження мотиву весни помічаємо у поезіях Тараса Шевченка, творчість якого є важливим культурологічним чинником для України, та шістдесятників, чия поезія у свій час стала явищем новаторським, філософським, життєствердним.

В авторській моделі світу спостерігаємо різноманіття репрезентації мотиву весни через час і простір, кольоративи та аудіальні образи ліричного

твору й образні доміанти, що є проєкцією світосприйняття авторів. Водночас мотив співіснує зі світом ліричних героїв – їхніми почуттями, надіями, що «оживають» від подиху весни.

Мотив весни є спільним для митців, проте водночас у художніх візіях письменників є й особливі для його вираження засоби. Тому *метою статті* є аналіз означених чинників, притаманних для реалізації цього мотиву в ліриці Тараса Шевченка й поетів-шістдесятників.

Часопростір. Часопростір як репрезентація дійсності є одним з ключових елементів моделі світу у поезії. Варто зауважити, що календарна весна традиційно сприймається як пробудження та оновлення й не лише в природі, а й у душі, наповнюючи уяву світлими емоціями та розмаїттям асоціацій. В українській міфології весна розглядається в людській подобі. Валерій Войтович пропонує таку її інтерпретацію: «Весна, немовби красуня, молоденька, рум'яна, з розпущеними косами, у зеленому з барвінку та перших квітів віночку» [3, с. 148]. Тарас Шевченко, модифікуючи і трансформуючи фольклорне потрактування, творить цей образ статичним і динамічним водночас, наповнює його особливо глибокими сенсами, насолоджується, бо вона зцілює його душу, змушує творити.

Концепція часопростору в поезії є площиною, де розгортаються різноаспектні міркування автора. Основним тлом для роздумів є вечір та ранок, бо це час відпочинку, це можливість перевести подих, зануритися в особливо значимі виміри: «*Співають ідучи дівчата, // А матері **вечерять** ждуть*» [8, с. 296], «*Землю, убрану весною, // **Вранці зустрічають***» [8, с. 112].

Для шістдесятників часопростір є одним з основних формантів поетичної творчості. Час дозволяє поринути у філософські аспекти людського життя, породжує ціле інтерпретаційне поле роздумів, відчуттів та осяянь. За допомогою простору митці проводять межу між сповненим символами ліричним твором та дійсністю.

Зокрема визначним для часопростору є те, що в поезії шістдесятників він поєднує мотив весни з мотивом її очікування. Таке потрактування бачимо в

ліриці Ліни Костенко: *«Не знаю, чи діждуся, // бо це ж не я в ці тоскні вечори!
// Соснові плечі вивірка обтрусить, // стрічати весну вийдуть явори»* [8, с. 103]
та Василя Симоненка: *«І скрізь мене мелодії тужливі // до забуття
закликають і сну»* [7, с. 296], *«Де забуття собі знайти я зможу, // покинуть
все і назавжди заснуть, // тоді я біль у серці переможу // і віджену осінню
каламуть»* [7, с. 142].

Однак, на спорідненість площин часу і простору впливають інтенції письменника, жанр написаного твору, епоха, в якій творить митець. Та акцентуємо увагу на вагомості просторово-часової характеристики художньо-літературного образу у творчості як Тараса Шевченка, так і шістдесятників.

Кожен період року й доби має аксіологічне навантаження і є відображенням внутрішнього стану ліричного героя. В образі ранку закодовано символічний зміст – це пора надії, оновлення природи і життя. Натомість вечір інтерпретується як рятівний прихисток, час спокою, умиротворення для ліричного героя.

Колір. Помітною рисою індивідуального стилю Тараса Шевченка є багате колористичне наповнення поезій, яке реалізується через використання кольорів у прямому номінативному та індивідуально-авторському, ба більше, символічному значенні. Тому саме через колористичні засоби вираження мотиву виразно відчутно особливе ставлення поета до весняної пори року.

Мова ліричних творів Тараса Шевченка свідчить про глибоку фольклорність творчої манери поета, його зв'язок із живим мовленням. Народну форму відображення дійсності складають постійні епітети, безпосередньо пов'язані з традиційною весняною колористикою: *«Зацвіла в долині // Червона калина»* [8, с. 455], *«І в білій свитині»* [8, с. 455], *«З біленької хати»* [8, с. 455], *«Встала весна, чорну землю // Сонну розбудила, // Уквітчала її рястом, // Барвінком укрила»* [8, с. 112].

Колір функціонує на рівні побутових і портретних деталей та характеристик, пейзажних малюнків, увиразнює Шевченкові паралелізми: *«З зеленого гаю»* [8, с. 455], *«Пишається над водою // Червона калина. //*

Пишається калинонька, // Явір молодіє, // А кругом їх верболози // Й лози зеленіють» [8, с. 573].

Показовим також є рясне використання кольороназв у ліриці шістдесятників. Мовотворчість поетів сповнена строкатістю авторської колористики. Зокрема виразною вона є в Івана Драча: *«Бузкова свічка понад листом // Вже злотом-пломенем жива»* [1], *«І в небо сиве серце пуцу — // Хай сивим жайвором зрина!»* [1] та Ліни Костенко: *«Стоять в заплавах золоті лини»* [2], *«Тут коло нас така зелена балочка»* [2], *«Вже прилетіла голуба рибалочка»* [2], *«Спасибі, земле, за твої щедроти! За білий цвіт, за те, що довші дні»* [2]. Символіка кольору модифікується залежно від ідейної спрямованості літературно-художнього твору. Зокрема тут колір – безпосереднє забарвлення символів весни: птахів, тварин, рослин.

В ідейно-естетичній системі колір (ступінь його насиченості та тон, різноманіття відтінків) – це життя, пробудження добра, відображення гармонії, як людської, так і в природі. У процесі розвитку емоції фарби то зникають, ховаючись під чорною, стомленою землею, то вигулькують, «зеленіючи» поміж строфами поезій. Також цікавим є те, що використання хроматичних кольорів зустрічається частіше, тоді як ахроматичні кольорономінації зустрічаються рідше як у ліриці шістдесятників, так і в поезії Т. Шевченка.

Отже, такі кольоративи, як барвисті (червоний, зелений, золотий, голубий) так і ахроматичні (білий, чорний, сивий), мають великі експресивні можливості, позаяк через барвопис відбувається введення у словесну картину безлічі чуттєвих фарб та увиразнення динамічного мотиву весни.

Звук. Яскравим засобом, що підсилює мотив весни, є аудіальна складова: музичний ритм звуків природи, співи птахів та спокійний, мрійливий голос оповідача: *«Ніби засміялась дівчина-дитина»* (Т. Шевченко, с. 455), *«Пташечка зраділа і защебетала»* [8, с. 455], *«Хрущі над вишнями гудуть, // Плугатарі з плугами йдуть, // Співають ідучи дівчата»* [8, с. 296], *«Дочка вечерять подає, // А мати хоче научати, // Так соловейко не дає»* [8, с.297], *«І на полі жайворонок, // Соловейко в гаї // Землю, убрану весною, // Вранці*

зустрічають» [8, с. 112]. Шевченкові звукові образи, створені за допомогою асонансів й алітерацій, переростають у цілі звукові картини, немовби увиразнюють звучання спокою, тиші, наповнюють часопростір особливо привабливою музикою. Літературознавець Сергій Михида з цього приводу зазначає: «Власне вербальна інформаційно-інтелектуально-емоційна парадигма літературного тексту в ліриці Великого Кобзаря набуває значно ширших обріїв. Разом із аудіоефектами, що впливають на сприймання слухових образів, вона породжує цілий ряд асоціацій, пов'язаних із дотиком, збуджує зорову уяву» [6, с.20].

У поезії шістдесятників маємо справу із взаємопроникненням двох видів мистецтва – поезії та музики. Гармонійні вкраплення звуків природи, а саме: музика вітру, голосу птахів та пісня весни, як прекрасної дівчини, дещо контрастують з реальною дійсністю, переплітаючись і в такий спосіб підсилюючи магічну дію мотиву весни. Зокрема це яскраво помітно в поезіях Івана Драча: «*Сидять на лозах в сні екзотики, // Мурличуть хижо, мають запити // Рій бджіл у пазурі сцанати*» ([1], «*І в небо сиве серце пушу - // Хай сивим жайвором зрина!*» [1], Ліни Костенко: «*Лежать сніги. Я виглядаю весну. // Вона десь там, де змерзли солов'ї*» [5, с. 103], «*Вже горлиця аврукає в бруслині*» [2], «*Вже й дикі гуси в небі пролітали, // вже й лебеді кричали крізь туман*» [2], «*Кує зозуля... Цілий день кує*» [2] та Василя Симоненка: «*Прийшла весна і пісню заспівала, // Бо ясне сонце та гаї шумливі // в душі якусь порушили струну, // і скрізь мене мелодії тужливі // до забуття закликають і сну*» [7, с. 130].

Отже, весна у Шевченковій поезії та ліриці шістдесятників репрезентує найсприятливіший час річного циклу, пов'язаний із «розквітом» чуттєвого життя людини, з молодістю та скорельований на розвиток мотиву надії – весняного квітування. Митці вибудовували у своїх творах художній світ, у якому перемагає оновлювальна сила весни.

Література

1. Бібліотека поезії та літератури. Вірші Івана Драча. *OnlyArt*. URL: <https://onlyart.org.ua/> (дата звернення: 15.02.2023).

2. Бібліотека поезії та літератури. Вірші Ліни Костенко. *OnlyArt*. URL: <https://onlyart.org.ua/> (дата звернення: 14.02.2023).
3. Войтович В. Міфи та легенди давньої України. Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2005. 392 с.
4. Драч І. Крила: поезії. Харків: Фоліо, 2001. 78 с.
5. Костенко Л. В. Річка Геракліта. Київ : Либідь, 2011. 336 с.
6. Михида С. Аудіовізуальні особливості пейзажистики ранніх балад Т. Шевченка. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2014. Вип. 128. С. 19–24.
7. Симоненко В. Лебеді материнства. Київ: Молодь, 1981. 343 с.
8. Шевченко Т. Г. Кобзар. Київ : Дніпро, 1985. Т. 50 : Вершини світового письменства. 622 с.

Анастасія Мосійчук

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд філол. наук, доц. Крупка В. П.)

ЧОРНОБИЛЬСЬКА ТЕМА В ОПОВІДАННІ «НЕ ЛЯКАЙ МЕНЕ, КРИХІТКО!» СВІТЛАНИ ЙОВЕНКО

Анотація. У статті окреслено тему чорнобильської трагедії в оповіданні «Не лякай мене, крихітко!» Світлани Йовенко. Окреслений змістовий параметр висвітлено крізь призму образу головної героїні, яка зіставляє долю сім'ї з долею зони, і цим стверджує, що особисте життя залежить від колізій суспільно-політичного життя.

Ключові слова: екзистенціалізм, чорнобильська трагедія, оповідання, символ, поема.

Abstract. The article outlines the theme of the Chernobyl tragedy in the story «Don't scare me, baby!» Svitlana Yovenko. The outlined content parameter is illuminated through the prism of the image of the main character, who compares the fate of the family with the fate of the zone, and thus claims that personal life depends on the collisions of social and political life.

Key-words: existentialism, Chernobyl tragedy, story, symbol, poem.

У творах про Чорнобиль С. Йовенко намагається художньо відтворити небажані зміни у психології людини у зв'язку з суттєвими деформаціями способу життя. Реальна загроза смерті, непрацездатність, невизначеність майбутнього породжують почуття безпорадності і відчуженості у героїв

повістей. Руйнація у світі стабільних цінностей, хаос, беззмістовність, відчай і безнадія, яких торкнулася письменниця у своїх творах, є типовими мотивами екзистенціалізму. На думку Л. Левчук, екзистенціалізм як «філософія існування», філософія самотньої свідомості, зосереджує головну увагу на понятті існування (екзистенції) як закономірної передумови життя в такому суспільстві, де людина відчувається незахищеною перед ворожими їй антилюдськими силами і змушена тікати «в себе», відмежовуватися від суспільства [3, с. 127].

Екзистенціалісти розглядають існування людини як драму свободи, як ситуацію, що вимагає постійного вибору: або зраджуєш себе і працюєш на систему, або, відкинувши конформізм, зберігаєш себе, свою індивідуальність, але ціною внутрішньої еміграції. Руйнування зв'язків людини зі світом, іншими людьми, її замкнутість у власному Я, самоусвідомлену свідомість вони розглядають як захисну реакцію індивіда на поневолення його свідомості. Герої уражені незбагненною тугою, яка позбавляє їх спокою і спонукає втікати від себе, а насправді – у себе, у свій внутрішній світ [5, с.11]. По суті таким екзистенційними засадами зумовлено розвиток мотиву відчуження у прозі С. Йовенко.

У творах про Чорнобиль С. Йовенко звертає увагу на відчуття людиною близької і неминучої смерті та його впливу на психологію особистості. Вона перша висуває гостру проблему чорнобильців серед людей, які не зазнали ураження радіацією. Остання знайшла відгук у багатьох творах письменників про Чорнобильську катастрофу, зокрема Є. Гуцала, В. Нечипоренка, В. Іваніни та інших. Радіація змусила людей залишити все і йти на нове місце проживання, але підступність цього ворога в тому, що все, що було в зоні під час вибуху – речі, тварини, люди – теж вороже, бо взяло на себе частку невидимої смерті.

Заявлена в поемі С. Йовенко «Вибух», в оповіді про вагітну онуку, яка не хоче прихистити свою бабусю, бо та заражена радіацією, проблема в оповіданні «Не лякай мене, крихітко!» набуває філософського узагальнення. Головні

героїні оповідання здається, що в хаті забуті не фотокартки, «а весь рід залишений напризволяще». Руйнація і спустошення хат, порушення звичної течії життя веде до деформації душ: страх за власне здоров'я стає сильнішим за родинні почуття і обов'язки. Радіація ушкоджує тіло, але сам вибух виявив невидимий катастрофізм душі. Не спровокував, а саме виявив, бо руйнування було і до вибуху.

В оповіданні «Не лякай мене, крихітко!» з мотивом духовної кризи пов'язана і проблема непочутості болю людської душі: найважливіша причина, через яку Шура тікає в зону, – ніхто не хоче її почути. Авторка порушує проблему людського щастя, де щастя – це не наслідок благополуччя, а стан душі. За визначенням героїні, можна навчитися бути щасливим. Галя починає усвідомлювати, що людське щастя не в окремій кімнаті, чистих фіранках, а в спілкуванні. Вибух позбавив Шуру звичайної людської старості, села, сусідів, що були уособленням спілкування. Тітка прожила довге і важке життя, вона хоче виговоритися, поділитися своєю *«мудрістю»*, але в квартирі її не помічають, *«їй ні до кого й слова мовити»*. Наділяючи героїню думками про те, що діти жили *«на всьому готовому»*, лиха не знали, а *«мирний атом»*, що був символом добробуту, стає руйнівною силою в руках бездушних технократів, приносить біду в кожен дім, авторка узагальнює, що не всяке добро є благом. Асоціативно ця теза споріднена зі словами Г. Сковороди: *«Нема більш шкідливого, як те, що побудоване для головного добра, а стало розтлінним»* [4, с. 95].

В оповіданні «Не лякай мене, крихітко!» чорнобильська трагедія знаходить своє втілення в переживаннях головної героїні, крізь призму «подій» в її родині. Тема твору, на перший погляд, побутова, але з розвитком сюжету вона набуває концептуального значення. Подорожуючи зоною в пошуках тітки, Галя весь час думає про свою сім'ю і зіставляє свою *«хатню війну»* і чорнобильську *«невидиму війну»*, протиставляючи людське горе мізерності сімейних проблем. Вона не прагне з'ясувати причини чорнобильської аварії, але хоче дошукатися причин свого сімейного лиха. Хто винен? Порівняння

сім'ї Галі (через сприйняття саме цієї героїні) з Кайдашевою (літературним образом) – за емоційністю «розборок» – містить глибокий підтекст. Як і в Кайдашів, у сім'ї героїні інтереси не виходять за межі хатніх клопотів і ведення господарства, а все, через що ворогують її рідні, зводиться до примітивно-меркантильних цінностей (шпроти, баночка). Через деталі зовнішнього світу («хати, наче від Нечуя-Левицького тут стояли», окуляри на молодиці – «у Києві, мабуть, ще од революції таких не носять»), письменниця наголошує, що мало що змінилося у психології людини за останні сто років. Трагікомічна розповідь бабусі про «війну» з племінницею за земельну межу алюзивно нагадує сцену з повісті І. Нечуя-Левицького. Вислів «Кайдашева сім'я» перейшов у ряд афористичних і позначає людську спільноту з низьким національним самоусвідомленням, що впливає і на організацію людей і на їх самовиявлення. Доля сім'ї Омелька Кайдаша – класичний зразок того, як можуть спотворити людину соціально-економічні умови, за яких матеріальні цінності стають вагомішими за родинні зв'язки. Таке розуміння однієї з причин «хатньої війни» виявлено словами Галі: «Я так думаю: від тісноти й злиднів усі наші біди» [2, с. 28]. Діти черстві, бо у них немає «тилу» – матеріальної підтримки. У роздумах Галі про дітей, про те, що в їх душах лише злоба і нещасття, поняття тилу набуває філософського узагальнення – немає віри, ідеалів, кожен намагається вижити поодиноці.

Чи не вперше у своїй творчості С. Йовенко в оповіданні «Не лякай мене, крихітко!» торкається проблеми безвір'я як безбожності. Відсутність інституту релігії і ціннісна переорієнтація людей на статки призвели до бездуховності в суспільстві, а «мирний атом» в оповіданні прочитується як символ існування, спрямованого на задоволення фізичних потреб. Зображуючи сімейні негаразди героїні, письменниця акцентує на єдності причин, що розхитують моральні опори світобудови і окремого її фрагменту – сім'ю. Подаючи паралельно епізоди життя окремої родини та світ зони, авторка устами героїні характеризує їх словом «війна», і таким чином, екстраполюючи долю сім'ї на долю зони, стверджує, що особисте життя залежить від суспільно-політичного порядку і

ліквідувати негаразди слід на загальнодержавному рівні, що «хатня» і чорнобильська «війни» мають спільного винуватця. Героїня оповідання «Не лякай мене, крихітко!» відчуває свою провину в тому, що не навчила дітей терпимості, не навчила їх бути щасливими. У зоні, споглядаючи наслідки аварії, вона подумки проголошує: *«попрацювали на комунізм»*. Безособова форма її вислову підкреслює те, що вона також брала участь у «будуванні», і в чорнобильській трагедії є частка і її провини. У літературі, де трагедія найчастіше постає як результат збігу обставин, наслідок розбещеності та корумпованості керівництва, С. Йовенко чи не найпершою ще в поемі «Вибух» заговорила про те, що у чорнобильській трагедії винен кожен громадянин суспільства:

Чом притягальна зона як магніт?

Як місце вбивства – карному злочинцю?!

Адже не ти розверз безодню бід! Не я.

Не ти П'єм біль її по вінця [1, с. 21].

Починаючи з баби Шури і неосвіченої хлібопекарки Галі і до керівників держави, ніхто не має права відмежуватися від того, що сталося. І якщо героїня оповідання намагається виправдати поведінку своїх дітей зовнішніми обставинами, то для себе вона не знаходить виправдання – вона винна, бо не навчила їх протистояти лиху, не навчила слухати. Отже, змальовуючи чорнобильський світ в оповіданні «Не лякай мене, крихітко!», С. Йовенко наближається до екзистенціалістського розуміння філософії існування людини як абсурду, її відчуженості від природи, частиною якої вона й є.

Література

1. Йовенко С. Віч-на-віч: Поезії. Київ: Радян. письмен., 1989. 110 с.
2. Йовенко С. Любов під іншим місяцем: Оповідання та повісті. Київ: Укр. письмен., 1999. 223 с.
3. Левчук Л. Естетичне підгрунття філософії екзистенціалізму. *Левчук Л. Західноєвропейська естетика ХХ століття*. Київ: Либідь, 1997. С. 123–147.
4. Сковорода Г. Пізнай в собі людину. Львів: Світ, 1995. 528 с.
5. Тарнашинська Л. «Благословенна кожна мить життя». *Тарнашинська Л. Сезон вічності: Літературно-критичні тексти*. Париж–Львів–Цвікау: Зерна, 2001. С. 9–23.

ТЕМА ГУМАНІЗМУ В ЛІРИЦІ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО ДЛЯ ДІТЕЙ

Анотація. У статті досліджено художні особливості поезії Миколи Вінграновського для дітей. Визначено, в чому полягає унікальність і світоглядна неповторність поезій. Проаналізовано поезії для дітей різних років.

Ключові слова: поет, лірика, оригінальність, тематична своєрідність.

Abstract. The article examines the artistic features of Mykola Vingranovsky's poetry for children. It is determined what is the uniqueness and uniqueness of the worldview of poetry. Poems for children of different ages were analyzed.

Key-words: poet, lyrics, originality, thematic originality.

Діти для Миколи Вінграновського – не просто тема. Це і особливе ставлення до життя, внутрішньо близьке йому, це компенсація втрат дорослої тверезості і практичної доцільності. Не випадково, мабуть, він з великою радістю і дитинною щирістю писав вірші для дітей і про дітей. І в них, може, найбільше залишався самим собою. Бо сягав такої свободи самовираження, яка є тільки в дитинстві і яку згодом переважна частина людей неминуче втрачає.

Його «дитячі» вірші – принципово новаторські тим, що співмірні з дитячою уявою, з поетичністю дитячої душі. І проливають нове світло на природу всієї поезії М. Вінграновського як такої, в якій живе дарована людям у дитинстві безпосередність сприйняття світу, парадоксальність фантазії і душевна чистота.

Зрештою, його «дитячі» твори – ніякі не дитячі (принаймні не спеціально дитячі): вони для всіх і про всіх. І тут – ще один напрям творчих можливостей поета, який дивує нас.

У дитячу літературу Микола Вінграновський прийшов на початку шістдесятих років, коли в журналі «Ранок» з'явилися оповідання «Бинь-бинь-бинь» і «Чорти», героями яких є діти. Тоді ж були надруковані і його перші вірші для дітей, які увійшли в окрему збірку «Андрійко-говорійко», а трохи

пізніше побачили світ такі оригінальні книжки поезій: «Мак», «Літній ранок», «Літній вечір», «Ластівка біля вікна», «У Неквапи білі лапи» та інші. Найповніше видання доробку – «Вибрані твори в трьох томах».

Микола Вінграновський порадував наймолодших своїх читачів збірками «Андрійко-говорійко», «Мак», «Літній ранок», «Ластівка біля вікна» та іншими дивовижними поезіями. У віршах поет багато уваги приділив зображенню природи. Він захоплюється її чаром, красою, таємничістю. У вірші «Грім» письменник відтворює фантастичні картини:

Грім жив у хмарі, і з гори

Він бачив, хто що хоче:

Налив грозою грім яри,

Умив озерам очі [2, с. 67].

Ми бачимо, що образ грому в постійному русі, у змінах. Він «натрусив зі сливи слив», вирішив допомогти груші. Незважаючи на похмурість, грім підкорює щедрістю та добрим настроєм. Його, наче живу істоту, хвилюють турботи дерев.

Книги М. Вінграновського для дітей – це чарівний світ, де легко і просто народжується казка. Вони, як величне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається навколишнє життя. Легко, невимушено веде письменник розмову з дітьми в поетичних збірках «Літній ранок», «Ластівка біля вікна».

В основі вірша «Сама собою річка ця тече» – антропоморфна річка настільки мала, що ще не має назви. Автор влучно використовує експресивну метафору – літо («вузенька, як долоня»), щоб підкреслити нерозривну єдність річки з маленьким оповідачем. Для ліричного героя річечка – це рідна земля, де народився і яку любиш, як тата й маму, і як солодкий спомин дитинства. І це твій власний світ, душа. Суто домашні деталі зовсім не поєднуються з поетичним піднесенням і, навпаки, відтворюють затишну атмосферу дому («Я річечку ...Як тата й маму і як мед люблю»).

Власне, весь вірш «Сама собою річка ця тече» – це зворушливий монолог дитини, чиє життя нерозривно пов'язане з природою. Дивовижна подруга

супроводжує свого товариша і вдень, і вночі: «*Її й тоді я бачу, коли сплю*». Зменшено-пестливі слова *маленька, річечка, вузенька, тихенька, доня, донечка, хмарини*, з одного боку, додають поезії особливої ніжності, тендітності; з іншого, вводять читачів у цілком інший, дитячий, світ, в якому абсолютно інакший ракурс сприймання. Між дорослим і малям відстань не тільки в часі, а й у просторі: дитина менша від старших людей не лише за віком, а й за розміром. Виходячи з цього, головна героїня поезії – не річка, а звичайнісінький струмок. Але так вважають неромантичні дорослі. Для оповідача ж, достеменно, річка – «*Дніпра тихенька синя доня*» [4, с. 19].

Особливістю тексту є слова зі зменшено-пестливими суфіксами. Їх лірик уживає тоді, коли йдеться про річку й маленького оповідача. Водночас М. Вінграновський показує, що цей мікросвіт існує в неозорому Всесвіті, й тому вдається до гіперболізації: «*Цвіте над нею небо здоровенно*».

За словами дослідників, «М. Вінграновський, який виріс в атмосфері любові та щирого хвилювання, у своїх дитячих творах наголошував на самодостатності дитячої індивідуальності. Його звернення до фізичного вираження дитини є частиною гармонійного світу, яке є частиною гармонійного світогляду, – частково досить ідеалізовано» [6, с. 33].

Геніальні у своїй дитячій щирості й безпосередності рядки «*Я річечку оцю в городі в нас під кленом / Як тата й маму і як мед люблю*» [1, с. 54] додають творіві особливої душевності й тепла. Очевидно, що з точки зору здорового глузду, це речення не має права на існування. Три слова *батьківщина, річка, мед* не можуть утворювати однорідний ряд: у першому випадку йдеться про найближче й найдорожче, у другому – про невеликий ставок, у третьому випадку – про солодоці. Але дітям нецікава логіка «дорослих». Маленький хлопчик, який ще не навчився розрізняти нюанси людських почуттів, щиро захоплюється безмежним світом і самим життям.

Більшість віршів збірки дитячої поезії М. Вінграновського несуть у собі цю чуттєву життєвість, а головне, ця життєвість передається через гармонійний зв'язок дітей із природою.

У вірші «Лазить сонечко в травах...» читачів захоплює метушня комашок, які поводяться, немов діти: метелики грають у піжмурки, сонечко лазить у травах, а коники скачуть наввипередки. І над усім цим динамічним світом височіє статична поважна пташка:

Лиш одна біля чапля з малиновим волом

У зеленій воді на сріблястій нозі стоїть [4, с. 98].

Майстерне застосування засобів словесного живопису (чапля – біла, воло – малинове, вода – зелена, чаплина нога – срібляста) допомагає авторові створити на диво виразну картину.

Головним героєм поезії «Грім» виступає персоніфіковане природне явище. Якщо вірш «Лазить сонечко в травах...» малює в уяві маленьких читачів яскраві зорові картини, то аналізована поезія сповнена слухових образів. Описуючи початок негоди, автор послуговується енергійним, блискавичним звуком [р]:

Була гроза, і грім гримів,

Він так любив гриміти,

Що аж тремтів, що аж горів

На трави і на квіти

Грім був у хмарі, і згори

Він бачив, хто що хоче

Налив грозою грім яри,

Умив озерам очі [4, с. 72].

Наступні ж, контрастні з попередніми, рядки сповнені ніжності. Закінчилась гроза, і світ потребує гармонії. У творі це виражено за допомогою алітерації (плавний, лагідний [л]) та параномазії (щасливий, зі сливи слив):

А потім хмару опустив

На сад наш на щасливий

І натрусив зі сливи слив

Щоб легше було сливі... [4, с. 73].

У поетичних творах М. Вінграновського переплітається реальність і

казка, образи природи часто персоніфіковані, наділені рисами людей, мають певні характери та здійснюють неординарні вчинки. У його віршах цілком природно серпень може лягти під кущем смородини і пошепки просити її про скоріше дозрівання, тополі – прив'язатися до села, зорі – падати з неба в дзьоби журавлів, а хмарина – сісти на крило небокраю у червоній хустині і тихо задуматись» (поезія «Серпень ліг під кущем смородини»).

Як бачимо, дитяча поезія Миколи Вінграновського на диво розмаїта, оригінальна, чуттєва у своїй чарівній неповторності. Письменник привчає дітей уважно вслухатися та вдивлятися в небуденний світ, який їх оточує; просто й задушевно прищеплює любов до рідного слова, до близьких людей і до батьківської землі.

Література

1. Вінграновський М. На срібнім березі. Київ : Радянський письменник, 1978.
2. Білоцерківець Н. На срібнім березі (М. Вінграновському 60). *Українська культура*. 1996. №11. С. 67.
3. Буряк О. Міфологізм художнього мислення Б.-І. Антонича та І. Калинця. Кіровоград, 2001.
4. Вінграновський М. Атомні прелюди. Поезії. Київ : Радянський письменник, 1962.
5. Вінграновський М. «За мене відповідає моя творчість». Тарнашинська Л. Закон піраміди : Діалоги про літературу та соціокультурний клімат довкола неї. Київ : Пульсари, 2001.
6. Данилюк Н. Я обізвався серцем в світі : (Народнопісенне слово в поезії Миколи Вінграновського.). *Культура слова*. Випуск 33. 1987. С. 83.
7. Дзюба І. Поезія Миколи Вінграновського. *Визвольний шлях*. 1976. С. 375.
8. Дзюба І. Чарівник слова Українське слово : Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : У 4 кн. Т. 3. Київ : Рось, 1995.

Анастасія Світлична

м. Харків

(Наук. керівн. – канд. пед. наук, доц. Ємець А. А.)

ОБРАЗ ЛІКАРЯ У ТВОРАХ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. У статті проаналізовано твори дитячої літератури, у яких подано образ лікаря, представлено основні риси характеру.

***Ключові слова:** дитяча література, художній твір, образ лікаря, характеристика.*

***Abstract.** The article analyzes works of children's literature in which the image of a doctor and his main character traits are presented.*

***Key-words:** children's literature, fiction, the image of a doctor, characteristics.*

Коло читання сучасних дітей досить різноманітне, як за жанрами, так і тематикою. Ми зосередили свою увагу на творах, у яких наявний образ лікаря. Ця тема нас зацікавила, бо з'ясувалося, що є значний відсоток дітей, які бояться відвідувати лікарні та ходити на прийом до лікарів, і відбувається це з різних причин, але зазвичай діти хвилюються відчуті біль та неприємні відчуття.

«Лікарську» тему в дитячій літературі підіймали різні письменники, зокрема Г. Лофтінг, Р. Стівенсон, В. Сухомлинський, Грицько Бойко та інші. Однак ні літературознавчих, ні методичних досліджень цієї проблематики ми не знайшли, тоді як, на нашу думку, правильно побудоване ознайомлення із цією групою творів має важливе значення для виховання у дітей уявлень про розмаїття лікарських професій, певних знань про специфіку, розуміння взаємодії різних фахівців тощо. Звичайно, прочитані твори не дають можливості навчитися виліковувати людей або тварин, але допомагають здобути деякі знання про своє здоров'я, правила підтримки організму в цілому. За допомогою творів письменники намагаються розвіяти злий, жорстокий та лихий образ лікарів, показати їх милосердними, добрими та щирими. На нашу думку, книги про лікарів можна використати для підготовки дітей до майбутніх відвідувань лікарні.

Актуальність теми наукової роботи зумовлена обмеженою кількістю літературознавчих та методичних досліджень творів про лікарів з кола дитячого читання та необхідністю створення в молодших школярів позитивного образу медика.

***Мета наукової роботи:** дослідити художній образ лікарів в дитячій літературі різних часів, порівняти особливості портретних характеристик та рис характеру, ставлення до оточуючих тощо.*

Лікарі – це фахівці, які мають спеціальні знання, уміння та навички, за

допомогою яких підтримують нормальну життєдіяльність хворого, лікують та проводять профілактику. Образ лікаря у літературі – це осмислення його життя, емоцій під час роботи, характеру діяльності тощо.

Під час виконання наукової роботи нами було дібрано 24 твори 16 різних авторів (з них 18 українських та 6 зарубіжних). Жанрове розмаїття представляють вірші (4), оповідання (7) і казки (13). У творах подано розмаїття лікарських професій, але найбільше саме педіатрів (13), ветеринарів (5) і стоматологів (3).

Одним з популярних українських віршів «лікарської тематики» є твір «Лікарня в зоопарку», який написав Дмитро Білоус. Це віршоване оповідання, опубліковане в 1962 року [1]. У цьому творі головними персонажами є фельдшер-помічник Федя та лікар дядя Вова. Зовнішній вигляд у них звичайний, як у багатьох дорослих: *«Ледь посріблені виски, хоч волосся й русе. Мов пшеничні колоски, довгі пишні вуса...»*. У творі образи справляють враження добрих, відкритих, неледащих та турботливих людей. Щодо способів лікування, які використовували персонажі в цьому творі, то деякі з цих методів є звичайними та ними користуються за необхідністю: *«Він приймає птаху, з ранами відкритими. Зашиває воло ниткою шовковою...»*. У читача складається образ винахідливих, небайдужих та розумних лікарів після прочитання твору.

Окрім Д. Білоуса, вірші про лікарів написав Грицько Бойко, а саме «Лікар» (гра в лікаря), «Хто кричав». У другому творі лікар не є головним героєм, у нього немає реплік, а вірш має більш розважальний характер, що є досить непоганим для дітей. Також є дуже цікавий вірш «Зелена аптека», написаний у 1961 році [2]. У цьому вірші розповідається про дієві методи лікування за допомогою лікарських рослин. Після його прочитання діти отримують знання про лікарські рослини та їх застосування в різних ситуаціях.

Заслуговує на увагу оповідання Василя Сухомлинського «Хочеться сказати щось ніжне-ніжне» [3]. В оповіданні відсутній зовнішній вигляд лікарів, але дуже гарно порівнюється їх ставлення до роботи, до хворих. Автор порівнює між собою двох лікарів – чоловіка та жінку. Образ лікаря чоловіка

злий та сердитий, він грубо спілкується з хворими, через що в дітей з'являється паніка та розгубленість, вони починають боятися лікаря. А ось другий лікар, жінка, є повною протилежністю. Тобто, за допомогою цього оповідання діти молодшого шкільного віку можуть зрозуміти, що іноді й зустрічаються й недобрі лікарі, але завжди з ними працюють добрі та дбайливі медики, які з радістю прийдуть на допомогу.

Не менш цікаві образи лікарів читачі зустрічають в оповіданні В. Нестайка «Шурка і Шурко». Головний герой терпіти не міг лікарів, саме тому, навіть захворівши, Шурко ніяк не хотів йти до лікарні. Але всі його страхи були марні, адже лікар *«жінка в окулярах йшла поряд, поклавши руку йому на плече. Коли Шурка перенесли в постіль, вона старанно поправила подушку й обережно підгорнула йому ковдру з обох боків. У неї були ласкаві, ніжні руки, як у мами. І Шуркові одразу стало дуже тепло і затишно»* [4]. Саме завдяки Клавдії Василівні – хірургу та мамі однокласниці Шурка, в хлопчика зник страх та образ поганих лікарів, які хочуть тільки нашкодити.

В оповіданнях О. Буценка «Настуська-вередуська» та «Як Сашко лікував» образ лікарів не вимальовується, вони тільки згадуються. У творі «Як Сашко лікував» діти, які виступають головними героями, за допомогою гри усвідомлюють деякі обов'язки лікаря як відповідальної людини.

Привабливі образи лікарів зустрічаються читачам також в оповіданнях В. Нестайка «Жарт» (згадується лікар, але як другорядний персонаж), Г. Гриненко «Нова квартира» і П. Бабанського «Хто живе в нашому будинку» (лікарі-педіатри – герої оповідання зі збірки).

Образ лікарів часто зустрічається і в казковому обрамленні (Ю. Ярмиш «Чарівні ліки», В. Нестайко «Дивовижні пригоди в лісовій школі», О. Іваненко «Чарівні зерна», «Великі очі», «Чудесна квітка», А. Дімаров «Про хлопчика, який не хотів їсти», А. Костецький «Про сім днів неділь у тижні» (епізодичне згадування), Г'ю Лофтінг «Історія лікаря Дуліттла» (переклад Ю. Лисенка) та ін. Автори нагадують юним читачам, що варто дотримуватися порад фахівців та вчасно їх відвідувати.

Проте розглянемо й дещо інший образ лікаря. У казці американського письменника (США) Стен Беренстена «Ведмеді Беренстейн йдуть до лікаря» (мовою оригіналу «Berenstain Bears go to the doctor») змальовано образ лікаря під час роботи. Книжка сприяє виробленню елементарних навичок, формує уявлення щодо використання медичних інструментів та приладів, які використовує лікар під час огляду й лікування хворого. Завдяки цій казці діти мають змогу подивитися, як виглядає лікування «з середини». Звичайно, образ лікаря не дуже детально змальовано, але можна сказати, що він повстає перед нами впевненим та цілеспрямованим, рішучим та добрим.

Отже, схарактеризовані вище твори про лікарів навчають та виховують у дітей молодшого шкільного віку милосердя, безстрашність щодо відвідування лікарень, співчуття до хворих і відповідальність за своє здоров'я. Сучасні дитячі письменники почали приділяти більше уваги саме творам про лікарів, таким чином допомагаючи учням перебороти страх перед візитом до лікарні. Розповідь про їхнє життя та роботу дає змогу дітям спостерігати за лікарською діяльністю та набувати деяких медичних навичок, хоч й елементарних. Проаналізувавши вище згадані твори, можна дійти висновку, що майже всі письменники відтворили лікарів сильними духом, добрими та щирими людьми, які прагнуть допомагати усім оточуючим. Лікарі не завжди є головними героями твору, їх зображують недостатньо детально, а в деяких творах зовсім не розкривають особистісні якості. Звичайно, запропонований нами список неповний. Його розширення та подальше структурування – завдання подальших літературознавчих досліджень.

Література

1. Білоус Д.Г. Лікарня в зоопарку; Мал. В. Григор'єва, Е. Полякової. Київ : Дитвидав, 1962. 33 с.
2. Грицько Бойко. Зелена аптека. Видавництво «Державне видавництво дитячої літератури», 1961. 18 с.
3. Сухомлинський В. «Хочеться сказати щось ніжне-ніжне...»
4. *Весела Абетка*. Казки. URL: <http://abetka.ukrlife.org/sukhom93.html>
5. Нестайко В. «Шурка і Шурко». Litgazeta.com.ua. URL: <https://litgazeta.com.ua/chytaty-onlayn/nestajko-vsevolod-shurka-i-shurko/>

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ УЧНЯМИ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Анотація. У статті окреслено особливості вивчення художніх творів у початковій школі в контексті розвитку читацького сприймання молодших школярів. Зазначено, що для повноцінного сприймання й розуміння художнього твору дітьми молодшого шкільного віку провідне значення має емоційно-почуттєва сфера.

Ключові слова: художній твір, читацьке сприймання, початкова школа, молодші школярі.

Abstract. The article outlines the peculiarities of the study of artistic works in primary school in the context of the development of reading perception of younger schoolchildren. It is noted that for the full perception and understanding of an artistic work by children of primary school age, the emotional and sensory sphere is of great importance.

Key-words: artistic work, reader's perception, elementary school, younger students.

Основним видом мистецтва, який засвоюється у школі протягом усього періоду навчання, є література. З нею учні початкових класів ознайомлюються на уроках читання, одним із основних завдань яких повинне бути розкриття сили слова, відчуття усіх його смислових відтінків, тому що словами письменник передає силу почуттів, переживань героїв та їхні думки.

За допомогою художньої мови, яка виявляє себе як мистецтво, читач вчиться розуміти й пояснювати пережиті ним почуття, давати їм емоційну оцінку. Через слово він отримує життєву інформацію, його зміст викликає певні образи в уяві, створює певний емоційний стан, на основі якого складається враження від прочитаного твору. Отже, процес сприймання літературного твору є результатом складної внутрішньої діяльності людини, в якій бере участь пам'ять, чуття, свідомість, фантазія, спогади, надаючи самому процесу творчих рис та розвиваючи чуттєву сферу того, хто сприймає майстерне слово.

Значущість уроків читання у початковій школі полягає в тому, що на них розв'язуються освітні, виховні й розвивальні завдання у комплексі. Ефективність засвоєння твору під час його сприймання залежить від об'єктивних умов (тема, сюжет, образи) та суб'єктивних (внутрішній стан дитини, рівень розвитку психічних процесів, життєвий досвід, потреби та інтереси учнів). Урахування вчителем особливостей сприйняття художнього твору молодшими школярами забезпечить ефективність засвоєння його змісту.

Аналіз твору повинен бути спільним роздумом учителя й учнів у цілому, що послужить основою для розвитку бажання самостійно розібратися та усвідомити прочитане. У психолого-педагогічній літературі зустрічається кілька підходів до аналізу художнього твору: *стилістичний аналіз* (аналіз використання автором мовних засобів для виявлення власного ставлення до написаного), *проблемний аналіз* (аналіз ситуацій, вчинків героїв), *аналіз розвитку дій*, *аналіз художніх образів*. Уважаємо, що лише єдність цих підходів дає можливість учням початкової школи правильно сприймати текст у цілому. Для того, щоб адекватно зрозуміти зміст твору в контексті його художньої форми, необхідно знайти оптимальний шлях до ходу мислення та спектру емоцій читача. А в цьому може допомогти врахування особливостей сприймання твору учнями на кожному віковому етапі розвитку.

Учні початкової школи мають наочно-образне мислення, що ускладнює їхню здатність розуміти та аналізувати закони побудови художнього тексту і форми твору. Вони не мають достатнього життєвого досвіду й не ознайомлені з мовою художньої умовності; а це унеможливорює можливість узагальнювати та аналізувати зв'язки між художніми деталями, з яких складається образ. Щоб молодші школярі могли краще сприймати художні твори, їм необхідні враження буття та емоційний досвід, що дозволить краще зрозуміти зміст твору і відчувати його.

Дослідниця О. Онопрієнко зазначає, що в учнів початкової школи наявні чотири рівні сприймання й розуміння художньої літератури: репродуктивний, емоційно-сюжетний, інтуїтивно-художній, елементарний усвідомлено-

художній (цілісно-аналітичний) [6, с. 13]. Ці рівні вказують на просування учнів у сприйманні художніх творів у залежності від тих прийомів, які використовував учитель на уроці. Тобто, це не кількісна оцінка, а якісна. Наявність цих рівнів показує, що сприймання і засвоєння твору – висхідний процес від менш до більш повноцінного, який може супроводжуватись якісними стрибками.

Низький рівень елементарного усвідомлено-художнього сприймання (цілісно-аналітичний рівень) свідчить про недостатнє розуміння понять, що є наслідком малого словникового запасу. Тому важливо, аналізуючи твір з учнями, постійно вводити в їхнє мовлення слова, якими характеризуються моральні, інтелектуальні, емоційні якості дійових осіб, явищ. Без цього дітям молодшого шкільного віку важко диференціювати мотиви поведінки героя, умови, в яких він діє.

Сприймання твору учнями залежить і від майстерності вчителя, його умінь використовувати різноманітні методичні прийоми на уроках читання. Педагогу вкрай важливо враховувати вікові особливості дітей, розуміти їхні стани, і на цій основі будувати урок. Головне завдання вчителя – пробудження в дітях естетичного сприймання художніх творів, усвідомлення моральної краси персонажів, прилучення до образності мови письменника. Усе це необхідно зробити в початковій школі, оскільки любов до читання впливає на розвиток духовності, творчих здібностей особистості, формування її моральних ідеалів.

Щоб повноцінно сприймати художній текст, школярі повинні навчитися помічати й розуміти його особливість, визначати засоби виразності (метафори, епітети, порівняння, емоційну спрямованість), бачити позицію автора в зображенні картин життя й персонажів.

Аналіз змісту твору спрямований на з'ясування його теми та ідеї, його сюжету й композиції, образів і художніх засобів зображення. Розкриття ідейної спрямованості твору – це основа аналізу художнього тексту. Розкриття ідеї об'єднує всі компоненти аналізу твору (роботу над образом, композицією,

художньо-зображувальними засобами). Базуючись на ідеї, вчитель намічає систему запитань і завдань, завдяки якій учні усвідомлюють задум письменника. У початковій школі учнів спеціально не знайомлять з темою та ідеєю твору, програмою не вимагається введення даних термінів. Однак у практиці навчання молодших школярів цілком виправдовує себе такий підхід до аналізу художнього твору, згідно якого з'ясовується, про що розповідає письменник (тобто тема твору) і що він хотів сказати читачеві (головна думка).

Існує тісний взаємозв'язок і взаємозумовленість між ідеєю, системою образів, конкретним життєвим матеріалом й авторським світоглядом. Для того, щоб підвести молодших школярів до розуміння ідеї, необхідно з'ясувати мотиви поведінки дійових осіб, їх ставлення до фактів і подій, про які розповідається у творі. Головна думка не подається учням як щось готове, що вимагає запам'ятовування. Це висновок, до якого письменник підводить всім розвитком сюжету. Тому вкрай важливо, щоб учні зрозуміли логіку розвитку подій, доцільність уведення автором певних епізодів, картин, деталей тощо.

Для того, щоб учні могли розуміти ідейно-тематичну основу твору, необхідно розвинути в них увагу до його назви. Розмірковуючи над тим, чому автор саме так назвав свій твір, діти одночасно думають над його головною думкою. Педагог повинен постійно турбуватися про цілісний аналіз твору: робота над розкриттям ідеї повинна поєднуватись з тим, щоб викликати інтерес до нього як твору мистецтва і справити емоційний вплив на учнів.

Під час аналізу художнього твору з молодшими школярами використовується термін «дійова особа». З урахуванням психологічних основ процесу сприймання художнього твору молодшими школярами визначається етапність роботи над образом-персонажем: від емоційного, часто немотивованого сприймання образу (I етап), учні переходять до конкретизації свого первинного цілісного сприймання (II етап) і до узагальненої оцінки (III етап) [6, с. 14].

Для того, щоб допомогти учневі чітко уявити змальовану письменником картину, потрібно розтлумачити зміст образних виразів, пояснити їх у

взаємозв'язку та залежності. Молодші школярі повинні зрозуміти, що письменники ретельно добирають слова, щоб скласти яскраві образи, що кожне слово в творі розкриває певну картину. Робота над мовою художніх творів у початковій школі починається з виховання у дітей чуйного, уважного ставлення до слова. Робота над художніми засобами диктується необхідністю глибше проникнути в задум твору і служити доказом того, що зміст твору не існує без його втілення в образи, які передаються словами, словосполученнями, реченнями, будовою твору. Виявлення ж образних засобів покликане служити базою для розширення словникового запасу. Учнів слід заохочувати до того, щоб знайдені ними художні прийоми й засоби використовувалися в усних переказах, вносилися до створюваних ними речень-відповідей на запитання, уводилися до пунктів плану. Набуте при читанні повинно переноситися в мовлення дітей, ставати елементом їх мовленнєвого арсеналу.

Отже, у початковій школі робота над художнім текстом на уроці – це зустріч із прекрасним, пошуки та відкриття, це спілкування дітей з автором твору. Таке бачення уроку читання є реалізацією сучасного підходу до методики його проведення. Для повноцінного сприймання й розуміння художнього твору дітьми молодшого шкільного віку велике значення має емоційно-почуттєва сфера, адже читацькі емоції є складовою процесу сприймання художнього твору.

Література

1. Коваль Г., Іванова Л., Суржук Т. Методика читання : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. 280 с.
2. Комарівська Н. Творчий розвиток молодших школярів на уроках літературного читання. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. Вип. 5. С. 168-172.
3. Лапшина І.М. Біографія письменника як джерело розуміння змісту твору. Формування вміння інтерпретувати літературний текст на основі інформації про життя автора. *Учитель початкової школи*: Науково-методичний журнал. 2015. №5. С. 3-5.
4. Науменко В.О. Робота над художнім твором на уроках читання. *Початкова школа*. 1985. №6. С. 31-34.
5. Нова українська школа : poradnik dla vchitelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
6. Онопрієнко О.В. Елементи літературного аналізу творів на уроках читання. *Початкова школа*. 1996. №12. С.13-15.

РОЗДІЛ 2.
МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ
В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Олена Бекетова

м. Харків

(Наук. керівн. – канд. пед. наук, доц. Ємець А.А.)

СХЕМИ У ПРАКТИЦІ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ
В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ТА РЕСУРСИ ДЛЯ ЇХ СТВОРЕННЯ

***Анотація.** У статті розкрито теоретичні засади застосування схем на уроках літературного читання, форми та методи залучення молодших школярів до роботи з опорою. Подано перелік ресурсів для створення схем та методичні рекомендації з їх застосування.*

***Ключові слова:** уроки літературного читання, початкова освіта, учні, схеми, кодування інформації, декодування, освітні ресурси.*

***Abstract.** The article reveals the peculiarities of the use of schemes in the lessons of literary reading in junior grades. Variants of involving younger schoolchildren to work with support. A list of useful resources for creating schemes of various types is provided.*

***Key-words:** literary reading lessons, primary education, children of primary school age, schemes, encoding information, decoding, educational resources.*

Важливим в роботі вчителя початкової школи у літературній галузі є розвиток в учнів не лише навички читання, а й адекватне сприймання та поглиблене розуміння прочитаного. Типові освітні програми, які регламентують зміст роботи педагога, передбачають, що школярі мають опанувати вміння працювати з дитячою книгою, текстами різних видів, усвідомлювати характерні ознаки жанрів, розуміти те, що хотів передати своїм твором автор, звертати увагу на важливі деталі оповіді [6, с. 6; 7, с. 17].

Звісно, для того, щоб молодші школярі могли перейти до такої змістовно насиченої роботи, необхідно цілеспрямовано працювати, застосовуючи ті варіанти діяльності, що будуть доречними та допоможуть покращити процес

пізнання світу книги.

У наш час, коли швидкими темпами зростає кількість інформації довкола, досить гостро постає питання орієнтування в ній. Навіть ознайомлюючись з біографіями різних письменників, виникає необхідність зорієнтуватися в них, виділити головне і запам'ятати.

На практиці часто можна споглядати картину «розсіяної уваги» учнів. Їм важко зосередитись на ключових деталях. Вони швидко забувають те, що почули, якщо це не підкріплено певною діяльністю, виявленням емоцій чи попереднім досвідом.

Дієвим у розв'язанні зазначених проблем, на нашу думку, є напрямок роботи з учнями над фіксацією інформації, її кодуванням та декодуванням. За «Словником законодавчої та стандартизованої термінології», кодування – «це процес перетворення даних або подання даних» [2, с. 110]. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» подано дефініції ефективного кодування («кодування, яке передбачає усунення надлишкової інформації» [1, с. 551]) та декодування («перетворення кодованих даних у вихідну форму; розшифрування» [1, с. 551]).

Засобом залучення учнів початкової школи до кодування та декодування засвоєваної інформації буде застосування на уроках літературного читання різних за своєю структурою та спрямованістю завдання схем, під якими розуміють «виклад, опис, зображення чого-небудь у загальних, основних рисах, без деталізації, подробиць» [1, с. 1420]

У початковій школі учні стикаються з готовими схемами в підручниках з української мови та читання, мета їх використання – полегшення сприйняття викладеного навчального матеріалу та швидкого в ньому орієнтуванні. Проте дидактичний потенціал використання схем значний і не обмежується лише опрацюванням запропонованих зображень.

Учитель, відповідно до навчальних потреб, може самостійно створювати певні схеми для уроків та навіть залучати до цього школярів. У цій справі важливо пам'ятати, що такі виготовлені матеріали мають відповідати віковим

особливостям учнів: важливо звертати увагу на обсяг тексту, його компонування, виділення основного поняття, гаму кольорів [4].

Враховуючи алгоритм складання схеми, представлений у праці «Структурно-логічні схеми. Таблиці. Опорні конспекти. Есе. Навчальні презентації: рекомендації до складання», при розробці та складанні схем ми можемо виділити основні два етапи [5, с. 13].

Спочатку необхідно дібрати фактичний матеріал. Цей етап є дуже важливим та дозволяє вчителю поглибитись у тему, на яку створюється опорний матеріал для учнів. Тут можуть стати в нагоді підручники, довідкові та методичні посібники, програми, статті фахівців у наукових виданнях, Інтернет. Вони допоможуть зорієнтуватись та розставити правильні акценти.

Другий етап передбачає безпосередню роботу з наявною інформацією. Тут буде відбуватись пошук ядра як основи схеми, виділення ключових понять та моментів. Має проводитися робота над узагальненням змісту, відбиранням матеріалів, відкиданням всього неістотного та другорядного.

Спостереження за навчальним процесом, практика викладання літературного читання в початковій школі дозволили виокремити типові види схем для занять з учнями та ресурси, які допоможуть у їх створенні.

1. Схеми для усвідомлення літературних понять, характерних особливостей жанрів, періодів становлення дитячої книги, відомостей про автора чи твір. Така інформація може подаватися через метод гронування (інші назви кластер, веббінг, ментальна карта, семантична карта). М. С. Вашуленко в навчальному посібнику «Методика навчання української мови в початковій школі» дає таке визначення: «Метод гронування – стратегія навчання, яка спонукає учнів думати вільно та відкрито з певної теми. Вона націлена передусім на стимулювання мислення школярів про зв'язки між окремими поняттями» [3, с. 9].

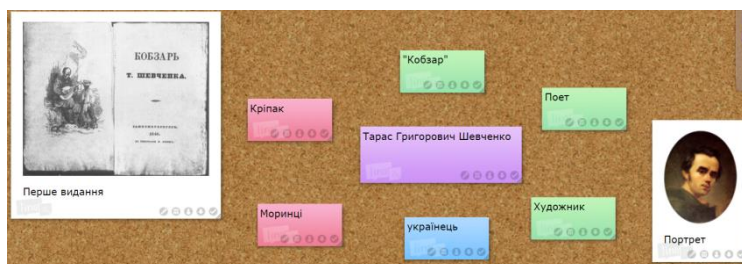
Створюючи таку схему, довкола основної теми (центральної частини схеми) пишуть її важливі складові або певні роз'яснення. Так, прописуючи певне літературне поняття, ми будемо уточнювати його через слова, що

якнайточніше його характеризують.

Подібні опори вчитель може створювати сам для розбору з учнями під час уроків (початковий етап ознайомлення з темою), розробляти разом зі школярами (етап узагальнення засвоєного) та пропонувати для самостійного заповнення (під час контролю з теми).

У реалізації допоможуть такі платформи:

- Lino – сервіс, представлений у вигляді онлайн-дошки, до якої можна кріпити замітки у вигляді стікерів, фото та відео. Доступний в англomовному варіанті. Серед плюсів – можливість залучати до роботи школярів під час занять через комп'ютери чи телефони (вони можуть додавати самостійно матеріали). Учитель може контролювати процес, видаляючи зайві елементи;

- LearningApps – ресурс для розробки інтерактивних завдань. У вільному доступі українською мовою. Має зручні шаблони, серед яких «Таблиця зіставлень» (треба розподілити відповіді між категоріями), «Сортування зображень» (загальний малюнок має мітки, для яких потрібно знайти відповідь), «Класифікація» (сортування відповідей на групи). Це дає великі можливості для узагальнення знань учнів з тем та може виступати у форматі тренажера;

- Popplet – сервіс для створення інтерактивних плакатів у вигляді саме схем. Представлений в англomовному варіанті. Досить зручний у використанні, має можливість завантаження фото, доступний і для роботи на комп'ютері. Допоможе вчителю в підготовці опорних матеріалів до уроку;

- Canva – ресурс зі створення плакатів, презентацій та різних схем. Має чимало готових шаблонів, які буде корисно застосувати та запропонувати спробувати учням;

- WordArt – сервіс для створення хмари слів. Може створюватись учнями в якості закріплення пройденого матеріалу.

2. Схеми для характеристики героїв.

Виділення якостей персонажів творів та їх оцінка допоможе скласти повнішу картину щодо усвідомлення учнями твору.

Для цього ми можемо взяти до уваги:

- WordArt – хмари слів за конкретними героями;
- Lino – щоб разом зі школярами створювати схему-опору;
- LearningApps – можна обрати для створення вправ шаблони «Класифікація» (розподіляти риси за декількома персонажами або поділяти негативні / позитивні якості в одного), «Знайди пару» (поєднувати героїв та їх вчинки з подальшим коментуванням та критичною оцінкою).

3. Складання паспорту твору.

Дає школярам змогу працювати над твором за зрозумілою структурою, привчає до самостійності в подальшому. Серед ресурсів можна виділити:

- Canva;

- Prezi – ресурс, що дає можливість створювати відеопрезентації з інтерактивними переходами між слайдами.

4. Схеми взаємозв'язків героїв твору.

Допомагає відзначити не лише дійових осіб, а й розкрити певні сюжетні моменти для кращого орієнтування в подіях твору. У цьому допоможе:

- Popplet – надає можливості різних поєднань об'єктів у схемі.

5. Схеми послідовності подій або мапи подорожей.

Дуже важливий матеріал, що заслуговує значної уваги при роботі над різними творами. Стає підґрунтям для розуміння причинно-наслідкових зв'язків. Серед ресурсів можна використати:

- Popplet;

- Lino;

- LearningApps – для цього добре підійдуть шаблони «Хронологічна лінійка» та «Простий порядок» (завдання спрямовані на встановлення послідовності, що за чим має йти та стане гарним варіантом діяльності після опрацювання твору).

Використання під час уроку літературного читання схем і таблиць допомагає урізноманітнити навчальну діяльність, зробити процес незабутнім, нестандартним, емоційним, сприяє глибокому і послідовному засвоєнню матеріалу. Таким чином учитель допоможе учням активізуватися, сформуванню вміння використовувати теоретичні відомості на практиці. Застосування різноманітних інформаційних технологій суттєво спрощує підготовку до уроку, додає йому новітньої привабливості та сучасності.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології / Уклад.: П.І. Рогова, Я.О. Чепуренко, С.М. Зозуля, І.Г. Лобановська. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. 283 с.

3. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М.С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364 с.

4. Полька Н.С., Платонова А.Г. Оновлення гігієнічних вимог до використання в навчальних закладах сучасних засобів інформаційних технологій. Комп'ютер у школі та сім'ї. 2015. № 4. С. 3–5.

5. Структурно-логічні схеми. Таблиці. Опорні конспекти. Есе. Навчальні презентації: рекомендації до складання : метод. посіб. для студ. / уклад. : Л.Л. Бутенко, О.Г. Ігнатович, В.М. Швирка. Старобільськ, 2015. 112 с.

6. Типова освітня програма для 1–2 класів закладів загальної середньої освіти за редакцією Савченко О.Я. Київ, 2018. 68 с.

7. Типова освітня програма для 3–4 класів закладів загальної середньої освіти за редакцією Савченко О.Я. Київ, 2018. 107 с.

Ліна Береженна

м. Вінниця

(Наук.керівн. – канд. пед. наук, доц. Пахальчук Н.О.)

ЗЕЛЕНИЙ СВІТ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ У ВИКОРИСТАННІ ТЕМИ ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДИ В ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ

***Анотація.** У статті проаналізовано нові тенденції у використанні теми екології та природи в дитячій літературі. Розглянуто вплив змін клімату на сучасну літературу для дітей, а також роль книг у формуванні екологічної свідомості молодого покоління. Досліджено підходи до опису природи та її охорони у творах різних авторів та видавництв. Визначено спектр екологічних проблем, які висвітлюються авторами творів для дітей.*

***Ключові слова:** дитяча література, екологія, природа, зміна клімату, екологічна свідомість.*

***Abstract.** the article analyzes new trends in the use of the theme of ecology and nature in children's literature. The impact of climate change on modern children's literature is considered, as well as the role of books in the formation of the ecological consciousness of the younger generation. Approaches to the description of nature and its protection in the works of various authors and publishers have been studied. The range of environmental problems highlighted by the authors of works for children is determined.*

***Key-words:** children's literature, ecology, nature, climate change, environmental awareness.*

Збереження довкілля та формування екологічної свідомості серед дітей є важливим завданням сучасного суспільства. Дитяча література може стати потужним інструментом в досягненні цієї мети. Однак, дослідження [1-3; 8 та ін.] показують, що тема екології та природи недостатньо використовується в сучасних творах для дітей.

Дослідження О.Голюк, Н.Комарівської, І.Лапшиної, Н.Пахальчук, Н.Франчук та інших учених показали, що дитяча література впливає на формування екологічної свідомості та поведінки дітей [4-6]. На думку дослідників [7-9; 11 та ін.], не всі дитячі твори, які належать до екологічної тематики, мають такий вплив. Дослідження вчених [1-3; 7 та ін.] також вказують на необхідність знаходження інноваційних підходів до теми екології в дитячій літературі.

Однією з провідних дослідниць теми зеленої літератури є Е.Хайман (E.Haiman), яка досліджує проблеми формування екологічної свідомості дітей засобами художньої літератури [7]. В дослідженні авторки виявлений зв'язок між кількістю прочитаних книг з екологічної тематики та рівнем розвитку екологічної свідомості особистості. Також К.Джейкобс (K.Jacobs) наголошує, що «зелена література» повинна бути доступною та зрозумілою дитячій аудиторії, що сприятиме зацікавленості та формуванню позитивного ставлення у читачів [8].

Зокрема, Д.Кристоферсон (D.Kristoferson) вважає, що дитяча література повинна відображати різноманітність природи та містити інформацію про всі географічні зони, презентувати усі континенти планети Земля. В дослідженнях Д.Кристоферсона (D.Kristoferson) визначаються позитивні особистісні зміни в дітей, які читають книги про різноманітність природи:

1. Розуміння важливості бережливого ставлення до природи.
2. Усвідомлення впливу різноманіття природи на забезпечення сталого розвитку [9].

Мета пропонованої статті полягає в аналізі нових тенденцій у використанні теми екології та природи в дитячій літературі та визначенні їх

впливу на формування екологічної свідомості у дітей.

Аналіз дитячої літератури екологічного спрямування (Г. Голуб, Л. Таран, О. Шинкарук та ін.) виявив, що однією з важливих тенденцій в «зеленій літературі» для дітей є використання героїв-захисників природи, які борються з руйнуванням довкілля та захищають природу. Ці герої можуть бути як тваринами, так і людьми, які розуміють важливість збереження природи та прагнуть змінити ставлення людей до довкілля. Ще однією тенденцією є використання інтерактивних елементів у книгах, які дозволяють дітям брати участь в історії та дізнаватися більше про природу. Наприклад, книги із завданнями та запитаннями з теми «Я і ти можеш допомогти зберегти природу». Книги з інтерактивними елементами, що залучають дитину в процес дослідження та збереження природного довкілля.

Так, українська письменниця та художниця І.Білик створила книгу «Зелені пригоди» з інтерактивними елементами, які допомагають дітям брати участь у пригодах разом з головними героями, дізнаватися про екологічні проблеми та шляхи їх вирішення [2]. Також, український видавничий проєкт «Екологічна бібліотека» пропонує дітям інтерактивні книги про природу, які містять завдання, ігри та рухомі елементи, що допомагають залучити дітей до вивчення тем екології та природи [3].

Визначимо особливості висвітлення екологічних проблем та сучасних тенденцій книгодрукування в зарубіжних країнах:

1. У книзі «The Lorax» (автор Др. Сьюз) висвітлюється вплив людської діяльності на природу, наводяться приклади позитивних змін у поглядах людей на проблеми довкілля. В книзі також подані педагогічні рекомендації щодо формування екологічної свідомості в дітей [10].

2. У книзі «The Watcher» (автор Дж.Шевіц) подана історія пригод хлопчика, який допомагав зберегти рідкісну пташку. Ця книга навчає дітей берегти різноманітність природи, спонукає до практичних дій, визначає важливість кожної людини в процесі збереження довкілля [11].

3. У книзі «The Hidden Life of Trees» (автор П.Вольбенхоб) описується

життя та взаємодія дерев у лісі. На нашу думку, книга формує уявлення про взаємозв'язок та взаємозалежність усіх екосистем природи тощо [13].

4. У книзі «The Great Kapok Tree» (автор Л. Сьюенсон) розкриваються проблеми захисту тропічних лісів для збереження різних видів тварин [12].

Також можна використовувати українські книги, такі як: Марі Г. Роде «Справжні монстри – загроза для планети», Г. Ткачук «Книжка про сміття», Н.Чуб «Азбука екології» тощо.

Отже, «зелена література» є важливою для формування екологічної свідомості дітей. Читання книг про природу може допомогти дітям зрозуміти важливість збереження природи та сформуванню бажання її захищати.

Література

1. Береженна Л., Снісар Л. Вплив зеленого середовища на оздоровлення дошкільників: аналіз сучасних тенденцій. *Proceedings of the XII International Scientific and Practical Conference «The process of science formation and its contemporary appearance»*. Tampere, Finland. 2023. С.45-47.
2. Білик І. Зелені пригоди. Київ: Видавництво Старого Лева. 2018. 234 с.
3. Видавничий проєкт «Екологічна бібліотека». URL: <https://greenlibrary.com.ua/> (дата звернення: 20.03.2023).
4. Голюк О., Пахальчук Н. Досвід підготовки вчителя до естетичного виховання молодших школярів: історико-педагогічний аспект. Sandomierz: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. Р. 93-114.
5. Комарівська Н., Лапшина І., Франчук Н. Літературна освіта дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в контексті естетичного виховання. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія*. 2020. № 61. С. 83-88.
6. Пахальчук Н. Врахування естетико-оздоровчого потенціалу природи в процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку. *Реалізація ідей В.О. Сухомлинського в практиці роботи сучасної початкової школи: збірник матеріалів педагогічних читань*. Вінниця: ТОВ «Ландо ЛТД». 2013. С. 15-18.
7. Haiman E. Green Literature: Environmental Literacy Through Children's Books. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED395050>
8. Jacobs K. Using Children's Literature to Teach Environmental Literacy. URL: https://www.nsta.org/elementaryschool/connections.aspx?id=10.2505%2f4%2fsc08_046_08_34
9. Kristoferson D. Diversity in Nature: A Guide to Children's Books. URL: <https://www.nature.ca/explore/diversity-nature-guide-childrens-books>
10. Seuss D. The Lorax. New York: Random House. 2017. 72 p.
11. Shevick J.. The Watcher. New York: Christy Ottaviano Books. 2017. 32 p.
12. Susannah L. The Great Kapok Tree: A Tale of the Amazon Rain Forest. San Diego: Harcourt Brace Jovanovich. 2020. 40 p.
13. Wohlleben P. The Hidden Life of Trees: What They Feel, How They Communicate- Discoveries from a Secret World. Vancouver: Greystone Books. 2019. 288 p.

Вікторія Вороницька,

Євгенія Стаханова,

Владислава Ушакова

м. Харків

(Наук.керівн. – канд.філол. наук, доц. Ємець А.А.)

ЗБАГАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ ТА ФРАЗЕОЛОГІЧНИМИ ВИРАЗАМИ

***Анотація.** Стаття присвячена проблемі збагачення професійного мовлення вчителя початкової школи. Подано результати опитування педагогів щодо використання фразеологізмів у навчальному процесі. Запропоновано рекомендований перелік фразеологічних одиниць, які можна застосувати до найрозповсюдженіших ситуацій, які виникають під час навчання.*

***Ключові слова:** початкова школа, вчитель, мовлення, фразеологізми.*

***Abstract.** The article is devoted to the problem of enrichment of professional speech of primary school teachers. The results of the survey of teachers on the use of phraseology in the educational process are presented. The recommended list of phraseological units that can be applied to the most common situations that arise during training is offered.*

***Key-words:** primary school, teacher, speech, phraseologims.*

Сьогодні для кожного з нас надзвичайно важливо бути достойним громадянином нашої України – людиною, яка володіє багатьма компетентностями, необхідними для комунікації, життєдіяльності в суспільстві. Сформувати духовно розвинену активну особистість можна тільки тоді, коли вона оволодіє мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу і самоутвердження в соціумі. «Оволодіння рідною мовою, – писав В. О. Сухомлинський, — визначає багатство, широту інтелектуальних і естетичних інтересів особистості» [4, с.5].

Чинне законодавство України (Конституція України, Закон України «Про освіту») регламентує мовленнєву діяльність працівника будь-якого закладу освіти. У нормативних правових актах зазначається, що мовою освітнього процесу в закладах вищої освіти України є державна мова. «Володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків

зобов'язані: ... педагогічні науково-педагогічні і наукові працівники, крім іноземців чи осіб без громадянства, які запрошені до закладів освіти» [2].

Спілкування українською мовою нині є основною нормою мовного етикету сучасного вчителя. Це пов'язано з тим, що перед педагогом постає одне з головних завдань освітнього процесу Нової української школи – формування в учнів мовленнєвої компетентності як «вміння адекватно й доречно, практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, міркування тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні засоби (невербальну знакову систему) та інтонаційні засоби виразності мовлення» [3, с.11].

Важливе місце у формуванні грамотного привабливого мовлення належить початковій школі. Для того, щоб виконати свою місію, учитель має бути бездоганим зразком мовлення.

Дослідженням культури професійного мовлення займалися і вітчизняні, і зарубіжні вчені. Аспекти педагогічного мовлення в професійній діяльності розглядалися в численних працях вітчизняних науковців: «Професійно-педагогічна комунікація» (Н. Волкова), «Педагогічна техніка: Методичні рекомендації» (В. Горєєва), «Культура педагогічного мовлення» (Г. Калюжна), «Педагогічна діяльність і культура педагогічного спілкування» (О. Корніяка), «Культура професійної мови» (А. Кравченко), «Українська мова професійного спілкування» (З. Мацюк) та ін.

Сучасні науковці й практики докладають значних зусиль, аби знайти ефективні шляхи покращення рівня володіння українською мовою, щоб вона була не тільки засобом пізнання, а й комунікації усіх рівнів. Одним з таких шляхів є залучення багатства фразеології в мовленні.

Фразеологія займає особливе місце в системі будь-якої сучасної мови, оскільки, формуючись упродовж багатьох років, увібрала в себе ціннісний досвід усього народу. На сьогоднішній день у всіх стилях мови ідіоми широко вживані, хоча в кожному конкретному випадку вони проявляються в певних варіаціях.

За допомогою фразеологічних одиниць можна пояснити та конкретизувати немалу кількість багатогранних процесів, що відбуваються в житті. І.К.Білодід зазначає, що «фразеологічною одиницею, звичайно, називають лексико-граматичну єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи організованих за моделлю словосполучення чи речення, яке, маючи цілісне значення, відтворюється в мові за традицією, автоматично» [6, с.336].

Сьогодні існує кілька класифікацій фразеологічних одиниць. Традиційною вважається класифікація В. Виноградова-М.Шанського: фразеологічні словосполучення, фразеологічні єдності, фразеологічні зрощення та фразеологічні вислови (прислів'я, приказки). У нашій роботі ми застосували саме на таку розширену класифікацію, що виявилось досить зручним у практичній частині.

Сучасна методика збагачення мовлення українською фразеологією спирається на праці М. І. Пентилюк ([«Розвиток української лінгводидактики в контексті державного стандарту базової і повної освіти в Україні»](#)), М. Г. Стельмаховича («Українська народна педагогіка» та ін.), Л. О. Соловець («Робота над фразеологізмами як засіб формування культури спілкування молодших школярів»), О. В. Тесленко («Робота над засвоєнням фразеологізмів української мови на міжпредметній основі») та ін.

Фразеологізми є, перш за все, показником високого рівня професійного мовлення. Недаремно вчителі початкових класів намагаються вживати фразеологічні одиниці під час спілкування з дітьми, їхніми батьками, колегами. Для того, щоб з'ясувати особливості вживання педагогами цих ідіом, у 2022-2023 н.р. було проведено дослідження в кількох школах Харкова та Харківської області із використанням методу спостереження, бесіди та опитування.

Спостереження за спілкуванням вчителів початкових шкіл під час педагогічної практики показали, що більшість педагогів дуже обмежено використовують фразеологізми. Тільки 30% вчителів прикрашають та увиразнюють своє мовлення ідіомами під час проведення уроків та в

позаурочний час (такими, як: «Вавилонське стовпотворіння», «вилами по воді писано», «не бачиш лісу за деревами», «як мокре горить» та ін.).

Для того, щоб з'ясувати ставлення вчителів до використання фразеологізмів та фразеологічних виразів, нами було проведено анонімне онлайн-опитування вчителів початкових класів кількох загальноосвітніх навчальних закладів міста Харкова та Харківської області за допомогою програмного забезпечення Google Forms.

В опитуванні взяло участь 47 респондентів з різним стажем педагогічної роботи (51 % – більше 20 років, 17 % – 5-10 років, 15 % – 15-20 років, 6 % – 10-15 років), половина опитаних має значний стаж роботи, що дозволяє ставитися до їхніх відповідей з певною довірою. Аналіз результатів показав, що, за словами педагогів, більшість з них (94 %) використовують у своєму професійному мовленні фразеологічні одиниці. Однак на запитання відкритого типу: «У яких випадках чи ситуаціях Ви вживаєте фразеологізми та фразеологічні вирази?» надали переважно узагальнені відповіді: «на уроках української мови та літератури», «якщо тема уроку пов'язана з фразеологізмами», «при наведенні прикладів», «у позаурочний час», «у спілкуванні з батьками», «на перервах», «на ранкових зустрічах», «під час екскурсій». Одиничним варіантами були наступні: «у доречних ситуаціях», «у випадку вирішення проблем», «коли хочу підтримати дитину», «коли треба пояснити ситуацію з життя», «коли бажає душа», «коли треба оживити мовлення», «щоб пожартувати».

Цікавими були результати аналізу найулюбленіших, або найуживаніших у спілкуванні з дітьми фразеологізмів. Було виявлено 67 різноманітних прикладів, тобто середній показник не дуже великий – 1,4 фразеол./вчит. Серед запропонованих варіантів можна зустріти такі широкоживані, як: *байдики бити, як курка лапою, точити яси, будувати повітряні замки, на сьомому небі, набрати в рот води, руки опускаються, як дві краплі води, золоті руки, знати на зубок* та інші. Повторюваність деяких фразеологізмів складала майже 45% (*точити яси, байдики бити, будувати повітряні замки, золоті руки,*

знати на зубок та ін.). Учителі також наводили приклади фразеологічних одиниць, які нечасто зустрічаються в повсякденному житті, наприклад, *з легким серцем, бігати думкою, копилити губу, відвести душу, граєш першу скрипку, не бачити лісу за деревами, замилювати очі, за рибу гроші* тощо. Аналіз запропонованих ідіом показав, що кількість виразів, що описують негативну і позитивну ситуацію, фактично однакова. Розмаїття ситуацій, які передбачають використання цих фразеологізмів, надзвичайно велике: небажання працювати, неохайне виконання письмової роботи, розмова змість роботи, мовчання, коли треба відповісти, обман, оцінка надзвичайної майстерності, лідерських якостей тощо.

Отже, дослідження показало, що хоча вчителі й розуміють важливість яскравого, насиченого фразеологізмами мовлення, на жаль, використовують їх не дуже часто.

Після опрацювання результатів опитування, ми поспілкувалися з учителями початкових класів, аби дізнатися їхню думку, щодо зазначеної проблеми та шляхів її вирішення. Педагоги зазначили, що намагаються збагачувати та покращувати свої знання у різних сферах за допомогою різних вебінарів та онлайн-трансляцій.

Результати дослідження показали, що фразеологічні одиниці додають певного емоційного пофарбування висловам і особливо доречні в ситуаціях, які системно повторюються в навчальному процесі. Нами було визначено типові випадки, на яких доречно скористатися фразеологічною скарбничкою української мови і складено невеликий «Педагогічний перелік фразеологізмів»

1. Коли учні довго не можуть розібратись у тому чи іншому завданні або воно викликає труднощі: «слід розкласти по полицках», «писати чорним по білому», «сім разів відміряти» та ін.

2. Якщо дитина робить одну й ту саму помилку упродовж певного часу: «знов за рибу гроші», «ту саму тетерю та й на вечерю», «знову про корову» та ін.

3. Якщо дитина постійно відволікається: «вухом не вести», «витрішки ловити або продавати», «гав ловити», «лічити горобців».

4. Якщо дитина невпевнена, боїться щось розпочати робити: «боятися своєї тіні», «жизки трусяться», «пасти задніх», «у хвості плентатися», «дрижаків хапати», «з лиця спасти» та ін.

5. Якщо ніхто в класі не зробив завдання, лінилися: «баглаї напали», «байдики бити», «за холодну воду не братися», «ліньки напали».

6. Якщо учні не виконують доручень учителя: «годувати жданіками», «водити в оману», «водити за ніс».

7. Для того, щоб похвалити учня: «швидкий на розум», «розуму не позичати», «світла голова», «золоті слова» тощо.

8. Якщо діти в класі плідно працюють над виконанням завдання: «сушити голову», «ламати голову», «повертати мозком» та ін.

9. Якщо діти гарно засвоїли матеріал: «знати як свої п'ять пальців», «знати на зубок», «зарубати на носі».

Отже, мовлення вчителів початкових класів є показником їхніх професійних якостей, фактором, що впливає на їхнє визнання в освітньому просторі й суспільстві. Насичення мовлення фразеологізмами та фразеологічними виразами дозволить покращити професійну компетентність учителів початкових класів. Педагогам важливо враховувати цей фактор, оскільки саме їхні учні у майбутньому стануть громадянами України – людьми, які володіють багатьма навичками і вміннями, необхідними для комунікації, життєдіяльності в суспільстві.

Література

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 24.03.2023).
2. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 16.01.2023).
3. Сухомлинський В. О Павлівська середня школа. Вибр. твори в 5-ти т., т. I, С.96.
4. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. За заг. ред. академіка І. К. Білодіда. Київ : Видав. Наукова Думка, 2003. 178 с.

ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА ЯК ЗАСІБ ВСЕБІЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З РАС

Анотація. Авторка представляє аспект всебічного розвитку дітей дошкільного віку з РАС за допомогою творів дитячої літератури. Обґрунтовується важливість використання дитячої літературних програм та ініціатив, під час організації навчально-виховного процесу. Представляє аналіз деяких попередніх досліджень науковців та представляє досвід педагогів з даної проблеми. Узагальнює спільні підходи та перспективи використання дитячої літератури, як засобу всебічного розвитку дітей з РАС.

Ключові слова: діти з РАС, розлад аутичного спектру, дитяча література, всебічний розвиток.

Abstract. The author presents the aspect of comprehensive development of preschool children with ASD through works of children's literature. The importance of using children's literary programmes and initiatives in the organisation of the educational process is substantiated. Presents an analysis of some previous research by scientists and presents the experience of teachers on this issue. Summarises common approaches and prospects of using children's literature as a means of comprehensive development of children with ASD.

Key-words: preschool children with ASD, autism spectrum disorder, children's literature, comprehensive development.

Розвиток життєвих компетенцій у дітей з особливими освітніми потребами, зокрема з розладами аутистичного спектра (РАС), є особливо важливим, оскільки діти з РАС можуть мати труднощі у взаємодії з оточуючим світом. Всебічний розвиток може допомогти дітям з РАС розвивати свої здібності та навички, необхідні для успішної соціалізації та перебування в суспільстві. Одним із засобів, який допомагає у розвитку дошкільників, є художня література [1].

Література має значний вплив на формування пізнавальних, емоційних та соціальних компетенцій дитини. Таким чином, активне використання дитячої літератури може стати ефективним інструментом у формуванні життєвих компетенцій та розвитку дітей дошкільного віку з розладом аутичного спектру.

Існує багато сфер розвитку дошкільників з РАС за допомогою літератури, наприклад:

1. Розвиток мовлення та комунікаційних навичок:

Читання художньої літератури може допомогти дітям з РАС розвивати граматичну сторону мовлення, фонематичне сприймання та комунікаційні навички. Даний вид діяльності бути особливо корисним для дітей, які мають труднощі у спілкуванні та мовленнєві порушення. Читання допомагає дітям розширювати словниковий запас, покращувати розуміння граматики та правопису.

2. Розвиток уяви та креативності:

Художня література може допомогти дітям з РАС розвивати уяву та креативність. Книжки можуть бути запрошенням до світу фантазії та пригод, де дитина буде створювати власні історії та казкових персонажів. Також література допомагає дітям розвивати критичне мислення та вміння вирішувати проблемні ситуації.

3. Розвиток соціальної взаємодії:

Одна з можливих стратегій використання дитячої літератури для розвитку життєвих компетенцій у дітей з РАС полягає у використанні так званих «соціальних історій». Це спеціально написані книжки, які описують складні ситуації та соціальні взаємодії, що можуть виникати у повсякденному житті, а також навчають дітей різних стратегій взаємодії з іншими людьми. Наприклад, книжка може описувати ситуацію, коли одна дитина плаче, а інші не знають, як допомогти їй. У такому разі можуть навчати дітей проявляти емпатію та звертатися за допомогою до дорослих.

4. Розвиток емпатії, емоційного інтелекту.

Окрім соціальних історій, дитяча література може допомогти дітям з РАС розвивати розуміння емоцій інших, співпереживання. Наприклад, книги про тварин можуть навчити дітей бути емпатичними та розуміти їх емоції та почуття. Література природоохороної та екологічної тематики формує у дітей розуміння важливості збереження навколишнього середовища та взаємодії

задля захисту природи.

5. Розвиток знань про культуру та традиції країн.

Книги про історію, культуру жителів різних країн ознайомлюють дітей з РАС із традиціями, звичаями народів, формують культурну свідомість, поважне ставлення до людей інших рас, національностей та меншин, покращують взаєморозуміння.

6. Розвиток інтересів та хобі.

Дитяча література відкриває дитині нові світи та зацікавлення, нові ідеї та захоплення, які згодом можуть допомогти їй улюблену справу, власний шлях у житті.

7. Розвиток навичок читання та письма.

Читання книжок може бути стимулом до розвитку навичок читання у дітей з розладом аутичного спектру, а також до розвитку навичок письма через написання власних історій, творів, розповідей.

Література має значний вплив на формування пізнавальних, емоційних та соціальних компетенцій дитини. Таким чином, активне використання дитячої літератури може стати ефективним інструментом у формуванні життєвих компетенцій та розвитку дітей дошкільного віку з розладом аутичного спектру.

Підсумовуючи попередні пункти, можна дійти висновку, що дитяча література є вагомим засобом розвитку для дітей з РАС, проте слід бути уважними у доборі навчальної та художньої літератури. Батькам та педагогам потрібно попередньо ознайомитись із змістом, тематикою книг.

У наш час існує безліч літературних програм та проєктів, спрямованих на розвиток життєвих компетенцій дітей з РАС. Наприклад, програма «Books Beyond Words». Ця книжкова ініціатива створена для дітей та дорослих із особливими освітніми потребами, включаючи дітей з РАС. Книги в цій програмі містять лише ілюстрації, які допомагають дітям з РАС легше сприймати та розуміти сюжет. Літературні твори у «Books Beyond Words» зазвичай мають повторювані фрази та дієслова, які покращують розуміння та запам'ятовування мовлення.

Також програма «Reading Rockets» допомагає батькам та педагогам дітей з РАС знайти книги, які можуть бути корисними для їхнього розвитку. «Reading Rockets» містить багато ресурсів та порад для вчителів й батьків, які працюють з дітьми з РАС.

Таким чином, у ході роботи ми дослідили тему використання дитячої літератури як засобу розвитку дітей з РАС. Ми дізналися, що читання книжок може покращити сприйняття мови, соціальні та емоційні навички дітей з РАС. Також були розглянуті кілька книжкових програм та ініціатив, спрямованих на допомогу дітям з РАС. Такі програми, як «Books Beyond Words», «Reading Rockets», можуть бути корисними для дітей з РАС та їх розвитку. Отже, дитяча література може стати ефективним засобом розвитку дітей з РАС та покращення їхньої якості життя.

Література

1. Гапон Н.П. Соціальна психологія: Навчальний посібник . Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 366 с.
2. Данілавічюте Е.А., Литовченко С.В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник / ред. А.А. Колупаєвої. Київ: Видавнича група «А.С.К.», 2012. 360 с. (Strategies for Teaching in Inclusive School).
3. Кузьменко К., Горбачук Л. Використання дитячої літератури для формування екологічної свідомості дітей дошкільного віку. *Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Кіровоград, 2017. С. 177-183.
4. Шрам Р. Дитячий аутизм і АВА-терапія. Київ: ЦУЛ, 2021. 140 с.
5. Янушко О. Ігри з аутичною дитиною//Встановлення контакту, способи взаємодії, розвиток мови, психотерапія. Росія: Видавництво Теревінф, 2016 110 с.

Оксана Говоруха

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. пед. наук, проф. ВДПУ Лапшина І.М.)

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОГО СТАВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ПРИРОДИ ЗАСОБАМИ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. Авторка розкриває сутність поняття «відповідальне ставлення до природи». Акцентує, що результатом освітнього процесу є не тільки оволодіння визначеними знаннями й уміннями, а й розвиток емоційної

чуйності, уміння і бажання активно захищати, поліпшувати, облагороджувати природне середовище. Наголошує на тому, що суттєвим компонентом формування відповідального ставлення до природи є постійне ознайомлення дошкільників з художнім словом, дитячими літературними творами.

Ключові слова: відповідальне ставлення, природа, екологічне виховання, старші дошкільники, засоби дитячої літератури.

Abstract. *The scientific literature was analyzed to determine the place and role of nature in ecological education for children, as well as in the development of a responsible attitude towards nature among preschool children. This paper reveals the essence of the concept of «responsible attitude towards nature». «It is characterized as a complex and lengthy process that involves not only the acquisition of knowledge and skills, but also the development of emotional sensitivity, as well as the ability and desire to actively protect, improve, and ennoble the natural environment.*

The study found that a crucial component of developing a responsible attitude towards nature is through the constant exposure of preschoolers to artistic works and children's literature. The use of children's literature contributes to raising awareness among children regarding their ability to conserve and adopt a responsible attitude towards nature.

In conclusion, this study emphasizes the importance of ecological education for older preschoolers and highlights the essential role of children's literature in promoting a responsible attitude towards nature.

Key-words: *responsible attitude, nature, environmental education, older preschoolers, children's literature.*

Формування відповідального ставлення дітей дошкільного віку до природи є актуальною проблемою сучасності, оскільки саме в дошкільному віці закладаються основи екологічної свідомості, екологічної культури, що впливають на поведінку та діяльність людини у природі. Особливої уваги потребують діти старшого дошкільного віку, оскільки у них починають формуватися основи наочно-дійового та наочно-образного типів мислення. Старші дошкільники здатні розуміти й усвідомлювати зв'язки навколишнього світу, й у них виникають об'єктивні можливості для самостійного спілкування з природою.

Різні аспекти проблеми екологічного виховання та відповідального ставлення до природи досліджували такі педагоги та літератори, як Н. Глухова, Н. Горопаха, Н. Забіла, Н. Лисенко, Д. Павличко, З. Плохій, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт, Л. Костенко, Л. Присяжнюк, В. Сухомлинський та інші.

Формування у дітей відповідального ставлення до природи спрямоване не лише на оволодіння знаннями і вміннями, але і на розвиток мислення, емоцій, волі дітей, їх діяльності щодо захисту, догляду, покращенню природного середовища. Все це спрямовано на формування соціально-активної життєвої позиції старших дошкільників – потреби відповідально ставитися до оточуючого середовища.

Формування в дітей відповідального ставлення до природи – складний і тривалий процес. Його результатом повинно бути не тільки оволодіння визначеними знаннями й уміннями, а й розвиток емоційної чуйності, уміння і бажання активно захищати, поліпшувати, облагороджувати природне середовище [3, с. 112].

Дослідники підкреслюють значущість дошкільного віку для вирішення питань екологічного виховання та формування відповідального ставлення до природи, оскільки саме в цей період дитина набуває першого досвіду взаємодії зі світом природи, формуються основи її ціннісних орієнтацій [1; 4;5;6].

Суттєвим компонентом формування відповідального ставлення до природи є постійне ознайомлення дошкільників з художнім словом, дитячими літературними творами. Художня природознавча література сприяє не лише інтелектуальному розвитку дитини, а й розкриває ідеї розумного, дбайливого, толерантного ставлення до природи, що є основою формування відповідального ставлення дошкільників до природи. Глибшому зацікавленню дітей дошкільного віку навколишньою дійсністю сприятиме підібрана вихователями інформація з художніх і науково-популярних творів екологічної спрямованості, наприклад, М. Вінграновського, П. Воронька, Є. Гуцала, Н. Забіли, Л. Костенко, Д. Павличка, В. Сухомлинського тощо. Наприклад, Василь Олександрович Сухомлинський вважав, що «слово – це найтонший різець, здатний торкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру...» [7].

Використання дитячих творів природничого змісту важливе у формуванні відповідального ставлення до природи. Вихователь, читаючи дітям епічні й ліричні вірші, оповідання, трактуючи прислів'я, пропонуючи для відгадування

загадки природничого змісту, викликає насамперед позитивний емоційний відгук дітей на природу, сприяє виникненню пізнавального інтересу до природи та екологічних проблем.

Організувати системну роботу з використання дитячої літератури як засобу формування відповідального ставлення дітей дошкільного віку до природи вихователю допоможе добірка цікавих як традиційних, так і нестандартних методів роботи з дітьми старшого дошкільного віку, зокрема:

– *слухання* – дитячий твір можна просто прочитати, не проводячи ніякого обговорення – таким чином, ми даємо дитині можливість залишитися наодинці із твором та поміркувати над тими чи іншими подіями. Як стверджують психологи, саме в цей момент перед дитиною розгортаються її власні внутрішні переживання, відшліфовуються стилі взаємин та моделі поведінки;

– *слухання дитячого твору з наступним її обговорення* – обговорення дитячого твору в контексті має базуватися на обміні враженнями від твору (розвиток сюжету дитячого твору, поведінка головних персонажів, їх судження, мотиви, ставлення дитини до тих чи інших подій тощо). Щире висловлювання власного ставлення без навішування жодних оцінних ярликів та моральних коментарів активізує включення дитини в пошук власної позиції та розширення уявлень про почуття та переживання головних героїв;

– *інсценізація дитячого твору* – серед варіантів є як постановка всього твору, так і окремого епізоду; озвучування окремих фраз персонажів твору в різних емоційних станах; розігрування одного і того ж епізоду, але з різними варіантами розвитку подій засобами власної акторської гри, лялькового, пальчикового чи власноруч створеного дітьми настільного театру.

Використовуючи фрагменти дитячих творів, можна запропонувати дошкільникам розв'язати ту чи іншу екологічну задачу, ознайомити їх із правилами екологічно грамотної поведінки в природі не моралізуванням, а надаючи їм право вибору варіанта поведінки, умотивувати її. З цією метою можна використати збірку оповідань «Квітка сонця» В. Сухомлинського, байки

Г. Сковороди, «Казки про тварин» О. Іваненко та ін. За допомогою цих творів можна створити такі педагогічні ситуації, які матимуть значний виховний вплив, сприятимуть формуванню відповідального ставлення дітей до природи.

Як один із засобів формування відповідального ставлення дітей до природи доцільно використовувати народну казку. За її допомогою діти висловлюють свої думки, переконання, навчаються розуміти стан довкілля і виявляють особисте до нього ставлення. Завдяки казкам дітям у доступній формі можна розповісти про складні явища в природі, про відносини природи і людини [4, с. 3–4].

Природознавчі ситуації, висвітлені в екологічних казках, є зразком для наслідування дітьми у повсякденному житті та показують приклад гуманного ставлення до мешканців природи. Зміст екологічної казки виховує у дітей почуття совісті, обов'язку і відповідальності як найвищої загальнолюдської цінності [2, с. 20]

В центрі уваги вихователів має бути не просто повідомлення дітям окремих фактів та узагальнень, а їх оцінка, спрямована на усвідомлення екологічної цінності природи, її єдності з людиною. Саме це дозволить формувати у них не тільки екологічне мислення, моральну поведінку, доцільну діяльність, а й відповідальне ставлення до природи.

Отже формування відповідального ставлення до природи засобами дитячої літератури посідає провідне місце в системі виховання молодого покоління. У дитини формується свідоме сприйняття суспільного довкілля, почуття відповідальності за свою діяльність у природі, розумне використання її багатств.

Література

1. Беленька Г.В., Науменко О.А., Половіна О.А. Дошкільнятам про світ природи : старший дошкільний вік : [навч.-метод. посіб.] 2-ге вид. Київ : Генеза, 2014. 112 с.
2. Присяжнюк Л.А. Екологічна казка у роботі зі старшими дошкільнятами. Дошкільне виховання : наук.-метод. журн. для педагогів і батьків. Київ : «Світлич» 2014. № 9. С. 20–24
3. Присяжнюк Л.А., Грошовенко О.П. Підготовка майбутніх вихователів до реалізації завдань еколого-природничої освіти дошкільників у контексті оновлення стандартів вищої освіти. *Освітній дискурс*: збірник наукових праць. Київ : «Видавництво «Гілея» Вип. 9 (11–12). 2018. С.112-121

4. Присяжнюк Л.А. «Еколого-природнича освіта дошкільників у поліфонії інноваційних підходів». *Палітра педагога*. Київ: ТОВ «АКМЕ ГРУП» 2017. № 6. С. 3-8.
5. Нестеренко В.В., Лятамбур О.М. Екологічне виховання дітей дошкільного віку як педагогічна проблема [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://sandavak.narod.ru/stud_stat/lyatambur.pdf
6. Соколовська О.С. Екологічне виховання старших дошкільників у системі підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_51/49.pdf
7. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. Вибр. твори: в 5 т. Т. 3. 1977. 303 с.

Ірина Зайка

м. Вінниця

(Наук. керівн. – ст. викл. Пойда О. А.)

ІННОВАЦІЙНІ ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ВІКТОРИНИ ЗА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ (ПРИ ВИВЧЕННІ ЖИТТЄСТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА)

***Анотація.** У статті подано сучасний погляд на навчання, описано важливість опанування інформаційними технологіями та розглянуто шляхи їх реалізації на уроках української літератури.*

***Ключові слова:** учні, інновації, українська література, вікторина.*

***Abstract.** The article presents a modern view of education, describes the importance of mastering information technologies and considers the ways of their implementation in the lessons of Ukrainian literature.*

***Key-words:** pupils, innovations, Ukrainian literature, a quiz.*

«Учітеся, брати мої, думайте, читайте»

Т. Шевченко

Актуальність дослідження. Цьогоріч Тарасу Григоровичу Шевченку виповнилося 209 років. Як і належить, у всіх освітніх закладах проводяться заходи щодо вшанування пам'яті митця та різноманітні літературні вечори з декламацією творів.

Сучасні умови вимагають від педагогів гнучкості та адаптації до дистанційної форми навчання. Однією з найцікавіших форм проведення таких

заходів вважається літературна вікторина.

Літературна вікторина – це «форма соціокультурної діяльності, що за своєю сутністю є конкурсом чи грою» [1]. Вона полягає у намаганнях читачів дати якомога більше правильних відповідей на поставлені питання з української або художньої літератури. Таким чином учні демонструють обізнаність, вміння аналізувати та критично мислити. До речі, назва «вікторина» походить від латинського «Вікторія» – перемога. Тому вікторину ще називають грою в переможців.

Літературна вікторина, за правильної організації та структури, виконує триєдину мету: вчить самостійно відшукувати у книжках чи інших джерелах необхідну інформацію, спонукає учня демонструвати свої знання та навички, набуті у процесі читання художньої літератури, застосовувати їх у незвичних, нестандартних обставинах та навчає швидко знаходити вихід зі складної ситуації, а в кінцевому підсумку – пробудити потяг до систематичного читання кращих творів красного письменства.

На сьогодні існує чимало видів літературних вікторин – тематичні, текстуальні, літературно-біографічні та комбіновані. В останні десятиріччя, з удосконаленням інформаційних технологій, набув поширення новий вид літературної вікторини – мультимедійної. Її головна перевага – це можливість використання під час гри текстів графіки, анімації, звуку і відеосюжетів, зокрема з фрагментами екранізацій літературних творів [1].

Варто зауважити, що структуровано літературна вікторина складається з 3-х етапів:

1. Підготовчий – вибір галузі знань, ознайомлення з датою проведення, темою та правилами;
2. Проведення вікторини – відповіді учнів, підрахунок, встановлення переможця/переможців;
3. Заключний – оголошення підсумків, поради щодо проведення [3].

До літературної вікторини ставиться перелік вимог. Але найголовнішим вважається чіткість формулювання питань. При формуванні завдань та їх

кількості потрібно зважати на вікові та індивідуальні особливості учнів. Як правило, для літературних вікторин використовуються запитання, що перевіряють знання сюжету й тексту художніх творів або стосуються біографії, творчого шляху митця, поведінки, мови чи характеру літературних героїв.

Можна стверджувати, що вікторини виховують інтерес, потяг та повагу до книги, художньої літератури в цілому, розвивають у читачів такі риси, як логічне мислення, ініціативність, компетентність, кмітливість, творчі здібності, формують їхні художні та естетичні смаки, сприяють зростанню загального культурного рівня, проведенню ними змістовного, інтелектуального та соціокультурного дозвілля, спілкуванню зі своїми друзями та однодумцями, закріпленню позитивних емоцій.

Оскільки зараз пріоритеті вимог до педагогів – це наявність так званих *soft skills*, то вони мають йти в ногу з часом та бути готовими до вирішення будь-яких проблем. Саме тому більшість вчителів обирає мультимедійну літературну вікторину, яку можна застосувати при різних формах навчання, зокрема і дистанційній. Це вимагатиме від учителя неабиякої підготовки, знань з інформаційних технологій та вмінь втілити найцікавіші задуми в реальність.

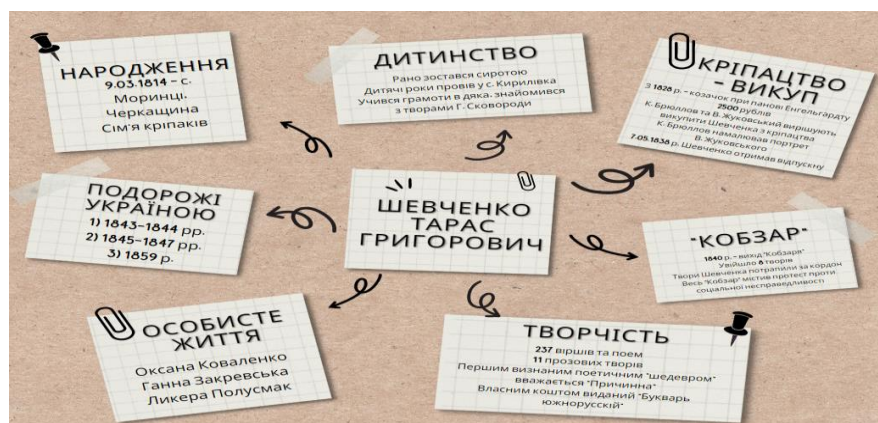
Насамперед педагогу варто розробити завдання, спираючись на вивчений програмовий матеріал учнями та особливості цієї вікової групи. Літературні вікторини будуть цікавими для будь-якої групи, але тоді варто звертати увагу на оформлення та представлення.

Для учнів середньої та старшої ланки досить пізнавальною виявиться презентація із вбудованими інтерактивними завданнями. Саме таку ми й спробуємо сьогодні розглянути та проаналізувати.

Для вчителя як організатора вікторини, важливо мати сценарій, і саме презентація PowerPoint для цього чудово підійде: вона слугуватиме «кістяком» та логічним зв'язком переходу між етапами гри.

Ми зазначали, що питання мають бути різноформатні, тому варто розробити питання відкритого/закритого типу, творчого характеру, на співвіднесення тощо.

Розпочати варто із завдань на знання життєпису Т. Шевченка. До прикладу: ментальна карта, присвячена постаті Т. Шевченка.

Також можна скористатися інтерактивною платформою Learning Apps. Вона дає широкі можливості застосування різноманітних мультимедійних дидактичних вправ [2]. Для перевірки біографії Тараса Григоровича використовуємо такі типи завдань: «Співвіднесення», «Кросворд», «Пазли».

«Співвіднесення» – це така вправа, де потрібно поєднати фрагменти фактів, щоб утворився один цілісний.

LearningApps.org

Поиск | Все упражнения | Новое упражнение | Создать коллекцию | Вход

Т. Г. Шевченко - логіка та мислення | 2023-03-07

Група "Математичні генії"		Група "Експерти літературознавства"	
Скільки творів вміщував "Кобзар"?	Скільки Т. Шевченко перебував у засланні?	За яку суму Шевченка було викуплено з кріпацтва?	У якому віці померла мати хлопчика?
Де пройшли дитячі роки Тараса Григоровича?	З ким з українських письменників встановилися глибокі дружні та щирі стосунки?	Коли відбулася перша подорож до України?	До якого жанру належить твір "Тополя"?
Коли народився Тарас Шевченко?	Удосконалив знання ... мови, тому міг читати твори А. Міцкевича	Який вірш був написаний перед смертю митця?	Хто намалював портрет В. Жуковського, аби допомогти викупити Т. Г. з кріпацтва?

«Кросворд» – учні відповідають на питання по горизонталі та вертикалі. Вчитель може з відповідей сформулювати слово-ключ, яке буде важливим для,

наприклад, наступного завдання або загалом для розуміння теми. Так учням буде цікаво розгадувати кросворд, знаходячи пропущені слова в реченнях типу: «Свого часу Шевченка цінували більше як ..., ніж як поета»; «Дитячі роки поета пройшли в селі ...»; Скільки творів містило перше видання «Кобзаря»?»; «Тарас Шевченко вважається ... сучасної української літератури» тощо.

The screenshot shows the LearningApps.org website interface. At the top, there is a search bar and navigation links: 'Все упражнения', 'Новое упражнение', and 'Создать коллекцию'. Below this, the page title is 'Життєпис Тараса Шевченка'. A crossword puzzle is displayed over a painting of a rural landscape with sheep. A question box is open, asking 'Питання 1 (вертикально): У якому селі народився тарас Шевченко?'. The answer box contains the letters 'М О Р И Н Ц І'.

«Пазли» – завдання, в якому учні розвивають, передусім, логічне мислення. Питання побудовані таким чином, що важлива не сама відповідь, а форма її вираження.

Щоб перевірити знання творчості українського велета, можемо подати такі вправи: «Співвіднесення ілюстративного матеріалу», «Гра слів», «Знайди пару».

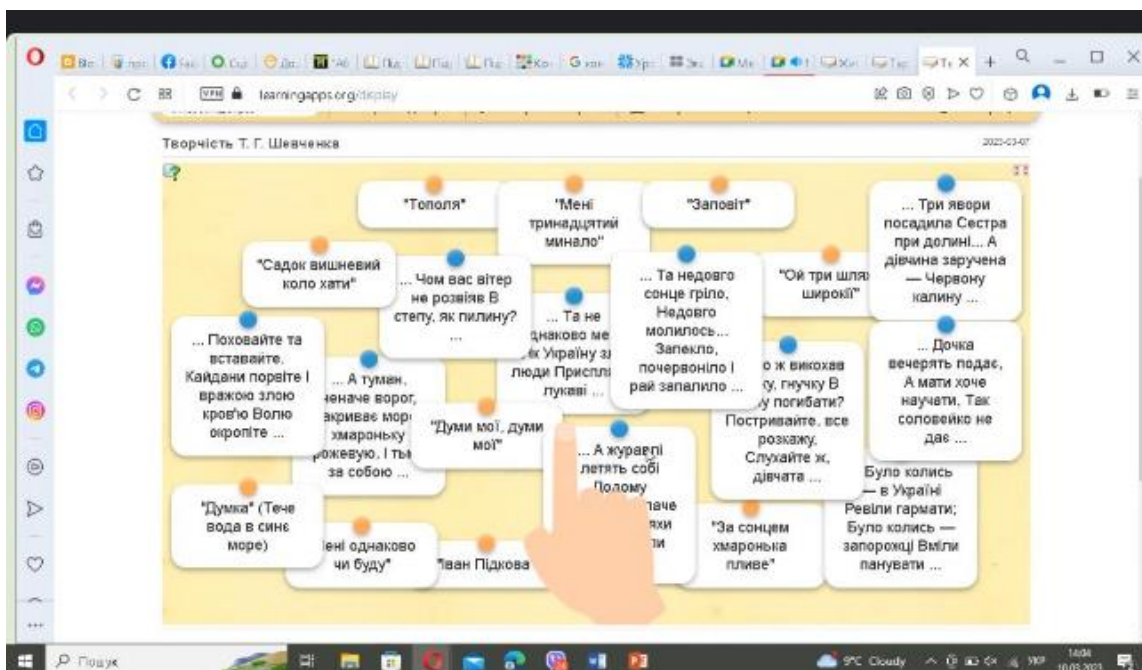
«Співвіднесення ілюстративного матеріалу» - це завдання на орієнтацію зорового сприйняття та відтворення. Такі вправи обов'язково мають містити ілюстрації, на інших фрагментах – назви творів. Ці частинки потрібно поєднати, але варто бути уважним: використовувати ілюстративний матеріал лише до тих творів, які вже вивчені учнями. Можна видозмінити завдання та подати його лише у вигляді ілюстрацій та залишити порожнє місце для

відповіді – воно буде дещо складнішим.

«Гра слів» передбачає формування та виділення ключових слів з таблиці літер. Таблиця генерується самостійно, вчитель лише вписує правильні відповіді та, за потреби, встановлює підказки стосовно кількості «захованих» слів. Така вправа розвиває уважність, уяву та пам'ять.

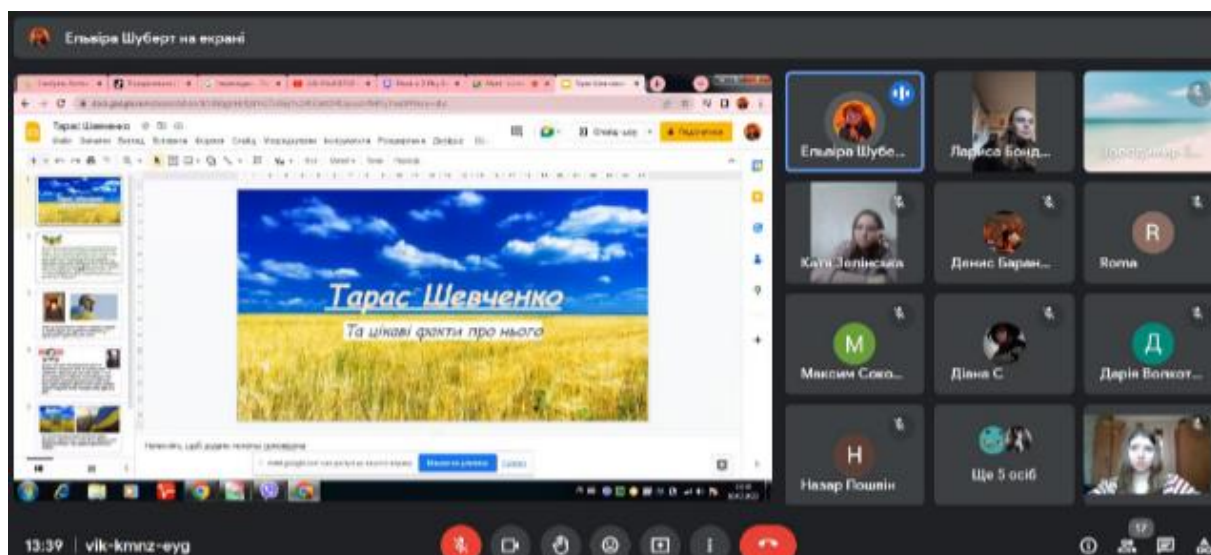
«Знайди пару» – це завдання дещо схоже до першого, однак відрізняється тим, що не має ілюстрацій. У ньому може бути подано цитатний матеріал та назви творів, звідки він взятий. Переважно використовується 5-7 цитат та творів, аби важче було вгадати.

Учні також любляють бавитися в ребуси, оскільки такі завдання містять одразу дидактичне та розвивальне спрямування. Варто пам'ятати про відповідність складності завдання до здібностей учнів. Як правило, у ребусах шифрують назву твору автора.

Також однією з цікавих форм завдань є акродиктант. Його можна використати і в літературній вікторині, попередньо уважно ознайомивши з умовами: після кожного питання команда, яка знає відповідь, повідомляє про це і запам'ятовує обов'язково відповідь, адже з кожної відповіді, а саме з її 1-ї літери, сформується слово-ключ, за який команда отримає додатковий бал. Таке завдання також можна вивести в презентацію.

Описані завдання літературної вікторини були апробовані на педагогічній практиці Літинському опорному закладі ЗСО І-ІІІ ст. № 1 Літинської ОТГ Вінницького р-ну Вінницької обл. у березні 2023 р. під час проведення Шевченківського тижня.

Отже, мультимедійні літературні вікторини – це сучасний погляд на традиційний формат. За допомогою інновацій можна легко створити яскраву, динамічну, а головне – дидактичну й пізнавальну вікторину. Учням стане цікаво її виконувати, адже буде підготовлена з урахуванням всіх вимог та побажань школярів стосовно подачі матеріалу. Тому інноваційні технології дають літературній вікторині розкритися по-новому, заохотити учнів та якісніше провести гру. З інформаційним прогресом розвиватимуться й педагоги, які люблять свою справу та постійно перебувають у пошуку цікавих форм організації навчального процесу.

Література

1. Білоконь Т. Літературна вікторина. URL:<http://surl.li/gczvb>
2. Інтернет-сервіс Learning Apps - <https://learningapps.org/>
3. Методика проведення вікторини URL:
<https://studfile.net/preview/2412420/page/30/>.

ВИКОРИСТАННЯ ПРИЙОМУ СТОРІТЕЛІНГ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

***Анотація.** У статті розглянути проблеми використання прийому сторітелінг в освітньому процесі. Наведено результати опитування вчителів початкових класів та студентів факультету початкового навчання щодо обізнаності та застосування прийому. Розглянуто можливі варіанти застосування сторітелінгу на уроках літературного читання.*

***Ключові слова:** початкова школа, учні, літературне читання, сторітелінг.*

***Abstract.** The article examines the problems of using storytelling in the educational process. The results of a survey of primary school teachers and students of the Faculty of Primary Education regarding the awareness and application of reception are presented. Possible options for using storytelling in literary reading lessons are considered.*

***Key-words:** elementary school, students, literary reading, storytelling.*

У сучасному світі є велика потреба у творчих особистостях. Такі люди можуть створити щось нове, гарне, корисне для країни або і всього людства. Значний вплив на формування особистості в початковій школі здійснює небайдужий учитель-професіонал. Зазвичай, учні, яким пощастило навчатися в такого майстра, згадують серед найважливіших якостей вміння цікаво розповідати, коли всі завмирили і боялися поворухнутися, слухаючи його. Сьогодні цей прийом отримав назву сторітелінг (від англ. story – історія, telling - розповідати) – вміння розповідати історії.

Уперше Storytelling почав використовуватися в Америці у 90-х роках ХХ століття завдяки Девіду Амстронгу, який у своїй книзі “Managing by Storying Around: A New Method of Leadership” (1992 р.) описав результати власного досвіду застосування прийому задля ефективного мотивування працівників [1]. В українському просторі інтерес до теми сторітелінгу суттєво підвищився у

2020 році завдяки книзі відомого блогера Марка Лівіна «Сторітелінг для очей, вух і серця».

Застосування сторітелінгу досліджувалося науковцями різних сферах освіти та науки, ось деякі з них: початкова освіта (І. Большакова, А. Яковлева, Н. Сметанникова та ін.), дошкільна освіта (Л. Зданевич, К. Крутій, Н. Ростівська, І. Черешнюк та ін.), вища освіта (Т. Черненко, П. Перепелиця, В. Рибалко та ін.), журналістикознавство (Т. Гордієнко, М. Дорош, М. Короленко, К. Толокольнікова, О. Харитоненко та ін.).

На нашу думку, надзвичайно цікавими є думки фахівця зі сфери журналістики О.І.Харитоненко, які можуть бути застосовані й до ситуації в сучасній педагогіці: «у більшості випадків ми просто калькуємо чужі терміни і поняття, не співвідносячи їх із власною терміносистемою і поняттєвим апаратом. Обговорення сторітелінгу в наших професійних колах має здебільшого лише позитивні конотації й позбавлене будь-яких рефлексій...» [6].

З метою визначення обізнаності вчителів початкової школи із зазначеною проблематикою в лютому 2023 року нами було проведено онлайн-опитування, в якому взяло участь 33 педагоги. Більшість респондентів (91%) мають значний педагогічний стаж, тому їхні відповіді викликають значну довіру.

Аналіз результатів опитування показав, що переважна більшість учителів (94%) ознайомлені з поняттям «сторітелінг», а 91% мають позитивний досвід його застосування на уроках. Кожен п'ятий респондент (18%) зазначив, що використовує сторітелінг досить часто.

Значна частина опитуваних (89%) зазначила покращення рівня засвоєння навчального матеріалу. Серед позитивізмів вчителі зазначають такі: розвиток уяви, творчості, емоційності, образного мислення, пам'яті, вміння слухати та робити висновки, описувати героїв, їхні вчинки; покращується мотивація до навчання, засвоєння та застосування інформації.

Щодо навчальних предметів, на яких частіше використовують зазначений прийом, учителі обрали літературне читання (83,3%), на другому місці – «я

досліджую світ» (76,7%), на третьому – українська мова (56,7%), четверте місце ділять такі предмети, як математика та дизайн і технології (33,3%), на п'ятому місці – мистецтво (26,7%).

Теми цікавих сторітелінгів учителі вказували досить узагальнено: подорож материками, здоровий спосіб життя, уживання апострофа, власні історії з життя, дії в математиці, легенди, частини мови, історичні події, орієнтування на місцевості, забруднення нашої планети, головні члени речення, про букви та звуки. На жаль, респонденти не наводили тексти своїх історій, тому досить важко оцінити їх дидактичну цінність.

Аналіз відповідей учителів щодо прикладів використання виявив цікаву картину: значна частина респондентів переносила акцент уваги з власної діяльності на учнівську, вказували не тільки зацікавлення учнів, краще запам'ятовування нової інформації, узагальнення та систематизації набутих знань, а й подолання страху публічного виступу, уміння розповісти однокласникам інформацію тощо. Тому й серед труднощів використання й застосування прийому вчителями було зазначено недостатній словниковий запас.

Тільки частина респонденти зізналася, що існують проблеми з добором матеріалу та його адаптацією задля створення історії. Більшість опитаних (78%) мають достатній рівень володіння прийомом, але, на нашу думку, ці позитивні результати значно завищені. Більшість учителів хоча й знають термін, однак навести цікаві приклади проведених сторітелінгів, на жаль, не можуть.

З метою визначення обізнаності майбутніх вчителів початкових класів із зазначеною проблематикою в лютому 2023 року нами було проведено онлайн-опитування, в якому взяло участь 32 студенти з 1 по 4 курси: 1 курс – 31% студентів, 2 курс – 25%, 3 курс – 9%, 4 курс – 34%.

Здобувачі вищої освіти теж обізнані із новітнім терміном, хоча й трохи менше, ніж учителі-практики: 69% респондентів відомий прийом сторітелінгу (переважають старші курси), а 13% навіть застосовували його на практиці. Серед позитивізмів опитувані зазначали вплив на дітей тільки з боку вчителя:

легкість сприйняття матеріалу дітьми та покращення запам'ятовування, наочність, підвищення мотивації, розвиток у дітей пам'яті, уяви та мовлення. Серед складнощів переважають проблеми складання історій відповідно до віку дітей.

Студенти навели кілька відомих їм прикладів використання сторітелінгу з таких початкових тем, як: чорна діра, зірки на нічному небі, походження нашої планети, архітектура, життя письменника, здорове харчування, історія з метою виховання, міфи та легенди, знайомство з автором.

Майбутнім учителям за допомогою прийому «сторітелінг» легше вдалося запам'ятати наступне: біографію письменника, органи людини, пошук площі піраміди, послідовність кольорів у веселці та правила стосунків між людьми.

Отже, на сьогодні більшість учителів початкової школи (як працюючих, так і майбутніх) обізнана із терміном, однак глибокого розуміння немає, як і широкого практичного застосування. Вважаємо, що дидактичний потенціал сторітелінгу в сучасній освіті розкритий ще недостатньо, тому ця тема залишається актуальною.

Аналіз опитування вчителів свідчить про те, що сторітелінг дуже логічно вбудовується в систему уроків літературного читання в початковій школі, що пов'язано із спільною природою їх існування – наявність образів та цікавих історій. Однак особливості використання прийому сторітелінгу на уроках літературного читання вивчено недостатньо, висвітлення можливих варіантів є метою статті.

Працюючи над темою наукової роботи, ми знайшли кілька визначень сторітелінгу: «це техніка розповідання історій, яка має конкретне призначення, найчастіше – вплинути на слухача, переконати його у своїй правоті, схилити на свій бік, підтвердити або довести щось» [3, с. 187], «це мистецтво транслювати реальні історії засобами метафор, казок, оповідей у процесі навчання» [5, с. 185], «спосіб передачі інформації через розповідь історій, що є соціально-культурною активністю, коли людина ділиться історією з іншими людьми, іноді використовуючи імпровізацію, театралізацію чи перебільшення» [4, с. 92],

«трансляція історій зі «змістом», ...будь-яка сюжетно пов'язана розповідь, яка є виразом думки людини щодо подій історії» [2, с. 189].

Отже, прийом сторітелінгу як цікава захоплююча, але інформативна оповідь базується на емоціях. Тому історія, щоб запам'ятатися, має викликати емоції та залишати враження.

Спостереження за навчальним процесом, аналіз науково-методичної літератури дозволив нам виділити декілька варіантів використання сторітелінгу на уроках літературного читання.

Перш за все, біографія письменників. Підручники з літературного читання для початкової школи в довідковій біографічній статті подають дату й місце народження, інформацію про сім'ю та освіту, декілька речень про твори (або про те, як автор/-ка почав/-ла писати), іноді про нагороди. Ми бачимо, що цікавий матеріал є, але він поданий фактами, без емоцій. У початковій школі дата народження дітям ні про що не говорить, бо вони ще не знають історії. Місце народження або життя вони можуть побачити хіба що на карті, якщо це покаже вчитель. Інформація про сім'ю часів XVII – XX сторічч, де батько був сільським дяком або дворянином, буде незрозумілою. Ось уже три факти про письменника/-цю, з якими дитина необізнана. Через це дитина губиться в інформації та втрачає інтерес. А якщо цю інформацію ввести в історію, додати пояснення, епітети, порівняння, а подальшу інформацію подати у діалогах і пригодах? Діти зрозуміють, що відбувалося у той час, в який жив автор, ким були його батьки і продовжать із захопленням слухати історію письменника.

Приклад. У дитинстві Тарас Шевченко був дуже допитливим і непосидючим. Почув він якось, що небо тримається на залізних стовпах і вирішив це побачити. Вийшов з хати, нікому не сказавши, і пішов за село. Довго йшов, заблукав, але залізних стовпів так і не побачив. Добре, що в бік рідного села їхали чумаки-торговці, які перевозили на волах товари для продажу – вони його підвезли додому. Там хлопця чекали схвильовані батько, мати і сестра Катерина, яка за ним доглядала, як нянька.

Ще один варіант використання сторітелінгу у свій час вже опанували

дитячі письменники, – пояснення прислів'їв та приказок через оповідь. Народна мудрість у формі прислів'їв часто подано концентровано, стисло, і, відповідно, складно для розуміння дітей. Прикладом можуть слугувати оповідання Анатолія Григорука зі збірки «Чим хата багата»: «Не той ще музика, що в дудку дме», «Хто міняє, той нічого немає» тощо.

Ще один випадок підказує дитяча література – формування читацьких навичок через системне повторення. В Олега Буценя є чудове оповідання «Настуська-вередуська», де маленька сестричка допомогла старшому братові отримати гарну оцінку з читання. Вона просила його кілька разів перечитати: то вона не розуміла одне, то інше. І хоча брат сердився на Настусю, але читав знову і знову. Хлопчик так і не зрозумів, хто був «винуватцем» високої оцінки.

Отже, сторітелінг як прийом цікавої подачі інформації, навчального або виховного спрямування, який може бути заснований на реальних подіях або бути вигаданим, актуальний для сучасного освітнього процесу. Застосування його на уроках літературного читання дозволяє зробити більш привабливою складну біографічну інформацію, або розкрити зміст прислів'їв та приказок. Однак і сам навчальний матеріал літературного читання – художні твори – можуть стати змістом навчальних історій.

Пошук інших варіантів впровадження сторітелінгу та апробація ефективності окремих історій – завдання подальшого наукового дослідження.

Література

1. David M. Armstrong. *Managing by Storying Around: A New Method of Leadership*. New York: Doubleday Currency, 1992. 272 p.
2. Гич Г. М. Сторітелінг як інноваційна методика формування мовної компетентності учнів ЗНЗ. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. С. 188–191.
3. Горбач Н. В. Техніка сторітеллінгу у педагогічній практиці. *Академічні студії. Серія "Педагогіка"*. 2021. № 3, ч. 1. С. 187–191.
4. Самойленко С., Калюжна Н.. Сторітеллінг як один із методів підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах інклюзивного класу. *Збірник наукових праць*. 2019. № 26. С. 92–98.
5. Скакун Н. С. Використання вчителем природничих наук сторітелінгу як інструменту розвитку креативності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2018. Т. 1, № 61. С. 184–188.
6. Харитоненко О.І. Сторітелінг як жанр, наратив і засіб архітектоніки в журналістиці: зміст, різновиди, сучасні інтерпретації <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/22258>.

Надія Матійчук

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Комарівська Н.О.)

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

***Анотація.** У статті розглянуто можливості організації естетичного виховання учнів початкової школи на уроках читання. Автор наголошує на важливості аналізу художнього твору та визначає умови, за яких може буде забезпечено емоційний вплив на учнів.*

***Ключові слова:** початкова школа, естетичне виховання, урок читання, мистецтво.*

***Abstract.** The article examines the possibilities of organizing aesthetic education of elementary school students during the study of fiction. The author emphasizes the importance of analyzing a work of art and determines the conditions under which an emotional impact on students can be ensured.*

***Key-words:** primary school, aesthetic education, reading lesson, art.*

Однією із ключових компетентностей Нової української школи є загальнокультурна грамотність: здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття засобами мистецтва [8]. Особистісна орієнтація сучасної освіти передбачає прилучення молодшої людини до естетичного досвіду людства, до творчої діяльності, що є основою естетичного розвитку особистості. У зв'язку з цим важливого значення набуває осмислення конкретних питань естетичного виховання й естетичної діяльності та базових теоретичних засад формування естетичної культури особистості.

Метою естетичного виховання є формування здатність сприймати й перетворювати дійсність за законами краси. Тому школа з перших років навчання має максимально використовувати можливості кожного навчального предмета для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду дітей.

Естетичний розвиток людини виявляється у її ставленні до навколишнього

світу. Під естетичними почуттями слід розуміти ті емоції, які викликають у дітей предмети навколишнього світу, переживання й усвідомлення їх з точки зору краси, добра, правди. Естетичне виховання – це цілеспрямована система формування здібностей людини підходити до світу, оцінювати предмети та явища і перетворювати дійсність за законами краси [1, 120].

Проблема естетичного виховання молодших школярів залишається в центрі уваги як науковців, так і вчителів-практиків. Так, значну увагу естетичному вихованню приділяли Н. Вітковська, Н. Волошина, Д. Д жола, Л. Коваль, А. Щербо та ін. Специфіку естетичного виховання молодших школярів на уроках літературного читання (методичний аспект) вивчали М. Ворона, Н. Миропольська, Л. Руденко, Л. Олесюк та ін. З прекрасним у природі, мистецтві пов'язані «самовиявлення» людини (дитини), тобто здійснення естетичної діяльності; «самореалізація» – втілення у продукті цієї діяльності власних індивідуальних здібностей, порухів душі, бажань; «самооцінка» – вміння правильно оцінити себе та свої можливості (А. Маслоу).

Художня література відіграє провідну роль у цілеспрямованому педагогічному впливі на естетичне становлення особистості дитини. Лише завдяки залученню учнів до різноманітної творчої діяльності на уроці та в позаурочний час можна розвинути їхню сенсорну сферу, забезпечити глибоке усвідомлення естетичних явищ, виробити вміння розуміти мистецтво, красу природи й красу людських взаємин.

Загальноприйнятим є положення, що література як мистецтво слова відіграє важливу роль в естетичному розвитку учнів. Тому головними завданнями методики уроків читання є виховання в учнів інтересу до художньої літератури як засобу пізнання життя, джерела роздумів, духовного розвитку, формування в них високих моральних якостей, естетичної культури, національної самосвідомості. Разом з тим, необхідно подавати на пропедевтичному рівні літературні знання, що сприятиме більш глибокому усвідомленню літератури як виду мистецтва, естетичному розвитку учнів.

Одне з нелегких завдань вчителя на сучасному етапі розвитку суспільства

– прищеплювати дітям і постійно підтримувати у них бажання читати. Уміло організована робота з текстом включає школяра в творчу працю, що стимулює читацькі інтереси. Важливо проводити роботу так, щоб художній твір сприймався розумом і почуттями. Методично правильна робота над текстом сприяє проникненню в його «серцевину», дозволяє насолоджуватись майстерністю письменника, сприймати твір як мистецтво слова.

Сприймаючи й перечитуючи твір, учень має уявити живі картини, усвідомити особливості персонажів, змальованих автором, збагнути головну ідею, висвітлену в творі. Завдяки словам і уяві, що їх відтворить, вибудовуються образи, а вже ці образи викликають емоційну реакцію читача, народжують співпереживання персонажам і автору, звідси виникає розуміння тексту й усвідомлення свого ставлення до прочитаного.

Аналіз педагогічного досвіду вчителів свідчить, що накопичено певний досвід з окремих аспектів літературної освіти молодших. Зокрема, найбільшу увагу привертають творчі завдання на основі казок та ознайомлення учнів з основами віршування. Учителі прагнуть використовувати різноманітні літературні ігри, окремі з яких сприяють естетичному вихованню учнів, поглиблюють їхню літературну освіту. Отже, сприймання і розуміння художнього твору молодшими школярами є результатом багатопланового, внутрішнього процесу, в якому по-особливому проявляється співвідношення засвоєння знань і розвитку.

Посилення лінії літературознавчої пропедевтики та формування умінь аналізувати художній твір має на меті через спеціальну систему прийомів навчати учнів сприймати художній твір як мистецтво, збагачувати їхній емоційно-естетичний досвід, привертати увагу до краси словесної творчості. Пізнаючи світ через мову, завдяки зануренню у зміст нових слів, їх переживанню і відчуттю, ознайомлюючись з творами літературного мистецтва, школярі набувають багатозмістовних вражень, що впливає на почуттєву сферу учнів, їхні естетичні уподобання, смаки, потреби, формує естетичне ставлення до навколишнього.

Так аналіз художнього твору повинен посилити емоційний вплив мистецтва слова на учнів. Основні умови, що забезпечують емоційність аналізу: виразність першого читання тексту; естетичне сприймання художнього образу; емоційність мови учителя; розгляд епізодів, які несуть найбільше емоційне навантаження; увага до ліричних відступів; розкриття краси поетичного слова, з'ясування засобів його вираження; перекази, близькі до тексту твору; належний рівень літературно-естетичної підготовки учнів, їхня здатність відчувати різні емоції, співпереживати з персонажами; практичне засвоєння засобів художньої мови і формування умінь поетично висловлювати свої думки [2].

Щоб правильно сприйняти твір, школяр має розібратись у його зовнішній та внутрішній будові, природі його художньої організації, а це означає – знайти відповідь на запитання: чому даний текст є витвором мистецтва, тобто певною мірою оволодіти прийомом аналізу, що ґрунтується на знанні елементарних літературних понять [4, 3]. Спілкування читача з письменником відбувається опосередковано: через сприйняття літературної форми, в якій автор закодував свої задуми. Об'єктом уваги молодшого школяра має стати слово, що осмислюється ним як засіб створення словесно-художнього образу, за допомогою якого автор виражає свої почуття, ідеї, ставлення до світу.

Усвідомлення ролі засобів виразності у творі дає учням змогу повніше відтворити в уяві картини життя, змальовані письменником, встановити зв'язок між ними, зрозуміти авторську позицію, що у свою чергу сприяє на певному рівні проникненню в емоційну тональність тексту. Спілкування з літературою як мистецтвом слова задовольняє природну потребу дитини в емоційних переживаннях, створює передумови для самовираження особистості.

На уроках літературного читання учні набувають умінь аналізувати, визначати особливості художніх творів, роль мовних засобів виразності у тексті. Також важливою ланкою літературно-естетичної освіти молодших школярів, на думку дослідників, є емоційно-оцінна складова. Оцінка учнем твору свідчить про те, в якій мірі він навчився користуватись набутими

знаннями, як збагатилось його мовлення, розширився спектр емоційних станів та почуттів. Діти вчать пояснювати свою точку зору, описують ставлення до прочитаного, свої думки і настрої, аналізують засоби, якими автор твору зумів досягти певної читацької реакції. Таким чином, у процесі роботи розвивається не лише інтелект, а й формується почуття художнього слова, разом з яким зростає естетична реакція учнів на текст як мистецький твір.

Отже, для досягнення високого рівня естетичного виховання на уроках читання учителю необхідно наступне: спрямовувати увагу дітей на літературознавчі аспекти під час опрацювання художніх творів; використовувати різні види читання, які б сприяли естетичному вихованню (хорове читання, усне малювання, читання в особах, тощо); під час організації художньо-виконавської діяльності застосовувати прийом обговорення досягнень і недоліків; розвивати художні здібності та зв'язне мовлення під час виконання творчих завдань; використовувати інші види мистецтва на уроках літературного читання для реалізації естетичного виховання.

Література

1. Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий центр «Академія», 2001 576 с.
2. Волошина Н. Й. 3 теоретичних засад естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова. *Педагогіка і психологія*. 1996. №3. С. 9-19.
3. Горобець Н. Формування естетичних почуттів молодших школярів засобами мистецтва. *Рідна школа*. 1999. №11. С. 46-49.
4. Іванова Л. Літературна компетентність молодших школярів. *Початкова освіта*. 2005. (№38). С.3-24.
5. Комарівська Н. Комплексне використання мистецтв як умова естетичного розвитку молодших школярів на уроках літературного читання. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій* : Збірник матеріалів науково-практичної конференції. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. Вип. 4. С. 274-277.
6. Колеснік К.А. Модель організації групової діяльності учнів при вивченні художнього твору. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті сучасних освітніх парадигм* : збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв (Вінниця, ВДПУ ім. М.Коцюбинського, 5-6 квітня 2017 р.). Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2017. Вип. 6. С. 69-73.
7. Лапшина І.М. Дослідження аспектів підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення інтегрованих занять з молодшими школярами. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті сучасних освітніх парадигм*: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв (Вінниця, ВДПУ імені М.Коцюбинського, 5-6 квітня 2017р.). Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2017. С.25-29.

Леся Пащук

м.Вінниця

(Наук. керівн. – канд. пед. наук, проф. ВДПУ Лапшина І.М.)

МІСЦЕ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. Авторка аналізує місце дитячої літератури у здійсненні природничо-математичної освіти дітей середнього дошкільного віку за умови упровадження компетентнісного підходу. Представляє літературні твори, орієнтовані на математичну освіту дошкільників.

Ключові слова: діти середнього дошкільного віку, природничо-математична освіта, компетентнісний підхід, засоби дитячої літератури.

Abstract. The author analyzes the place of children's literature in the implementation of science and mathematics education of children of middle preschool age, provided that the competence approach is implemented. Presents literary works focused on mathematical education of preschoolers.

Key-words: children of middle preschool age, science and mathematics education, competence approach, means of children's literature.

З початку ХХІ століття педагоги почали активно використовувати навчальні і розвивальні книги з математичним змістом для удосконалення математичного мислення дошкільників. Причина такого цілеспрямованого інтересу, на нашу думку, криється у наступному: перші дитячі книги з математичним матеріалом (серія «Готуємося до школи. Цікава математика») були створені за аналогією до шкільних підручників. Це дає змогу точно визначити мінімальний обсяг оволодіння дошкільниками математичним змістом, окреслити його рівень складності, засобами цікавої ігрової форми долучити дітей до процесу формування точних математичних категорій та понять, розвитку логічного мислення [1]. Тому пізнавальні книги з

математичним змістом часто розраховані на дітей переддошкільного та молодшого шкільного віку і забезпечують наступність математичного розвитку вихованців 5-7 років.

Пізнавальна книга – це навчально-розвивальне видання, яке виступає «наочним супроводом» освітньої діяльності, забезпечуючи стимулювання інтересу дитини до викладеної інформації. Часто ці книги укладаються з орієнтиром на допомогу батьків і використовуються в родинному навчанні, у спільній діяльності дорослого та дитини/дітей [2].

Стосовно математичного розвитку дошкільників цінність пізнавальних книг полягає в унаочненні конкретної форми того, що вони демонструють. У навчальних книгах математичний зміст може бути представлений такими формами:

- у літературних епізодах, за допомогою яскравих образів-персонажів, шляхом створення проблемних ситуацій, їх розв'язування стимулює активну участь дітей (наприклад, книга з казками Михайла Коцюбинського);

- засобами наочної ілюстрації, що відповідає віковим особливостям дошкільнят: емоційність, переважання образного мислення, залучення ігрової діяльності (зразком такої книги може бути видання Ігоря Січовика «Весела грамота»).

Дитяча книга є синтезом різних видів мистецтв, зокрема літератури, графіки, поліграфії, в якому подані образи сприймаються дитиною через єдність різноманітних способів вираження (тексту та ілюстрацій) [3, с. 83]. Наведемо приклад з літературно-художнього видання Ігоря Січовика «Полічи до десяти!»: дітям у формі літературного коментаря до ілюстрації відомої ситуації пояснюється поняття «множина», як от фото родини або знайомих об'єктів:

В мене родичів багато:

Баба Настя, дід Вадим,

Дядько, тітка, мама, тато –

А от я у них – ОДИН.

- Поясни мені: чи важко

Відрізнить від звіра пташку?

- В птаха ДВІ ноги, а в звіра,

Знають добре всі, - ЧОТИРИ. [5, с. 64-65].

Узагальнюючи перелік пізнавальних книг, спрямованих на математичний розвиток дошкільників, можна умовно виділити:

- книги, що розвивають математичне мислення дітей дошкільного віку;
- книги, що забезпечують розвиток практичних навичок, найпростіших логічних операцій (зіставлення, порівняння, групування тощо).

До першої групи пізнавальних книг слід віднести різноманітні книжки-картинки (наприклад, «Форми», «Протилежності»), пізнавальні енциклопедії. Для них провідним завданням є представлення нової для дітей інформації. Зміст і мета їх використання різняться залежно від віку дітей, для яких створено видання. Фотокнижки для дітей раннього віку створені для збагачення чуттєвих вражень і зорових уявлень за певними критеріями (геометрична форма, колір), що необхідно засвоїти малятам. Дидактична задача для дітей – розглядати зображення, пов'язувати форму предметів з геометричними фігурами, запам'ятовувати важливі слова (вгору – вниз, великий – маленький).

Для дітей 5-6 років доцільно використовувати різноманітні навчальні посібники енциклопедичного характеру (наприклад, видання «Як вимірювали час у минулому?»), що дозволяє розширити та поглибити уявлення дошкільнят про засоби та способи вимірювання, нумерації. Часто в цих виданнях інформація викладена у цікавій формі, книжки містять яскраві ілюстрації та наочні приклади, розраховані саме на дітей переддошкільного та молодшого шкільного віку. Енциклопедії самі по собі є способом стимулювання інтересу дітей до пізнання нового. Обсяг книги, формат (зазвичай А4), велика кількість

різноманітних фотографій і малюнків, те, що вона розрахована на «зону найближчого розвитку», викликають у дошкільнят неабиякий інтерес. Подача інформації за розділами забезпечує часові та змістові обмеження для проведення тематичних занять з дітьми (від 15 до 30 хвилин).

Другою групою пізнавальних книг умовно може бути колекція різноманітних книжок-картинок для дошкільнят – фотоальбом «Я знаю математику», в якому дитині пропонується виконати серію завдань (зіставити, порівняти, знайти «зайве», знайти відмінності, згрупувати предмети за ознакою тощо). Подібні серії книг також можуть бути за темами або завданнями, поданими у формі оповідань (подорожі персонажів; казки та оповідання, в яких дітям пропонується виконати певні завдання). Персонажі використовуються для створення мотивації та спонукання дітей виконувати завдання.

ЛОВИСЬ, РИБКО!

Ярослав, Андрій, Петро

Подалися на Дніпро.

Відпочили, загоріли,

Навіть риби наловили.

Упіймав Андрій ДВІ щуки –

Чималі, як в тата руки.

Ярослав приніс додому

От-таких ЧОТИРИ соми.

А Петрові на гачок

Упіймавсь ОДИН ... бичок.

Хто дасть відповідь одразу:

Скільки рибки буде разом? [І.Січовик. Полічи!]

Як правило, у другій групі пізнавальних книг стимулюється необхідність тактильно-моторного обстеження та важливість практичних дій (домалюй, приклей, виріжи і склади) у пізнанні, дається вказівка щодо попереднього малювання елементів, з'єднання ліній, зіставлення зображень геометричних

фігур, які подаються у книгах. В них часто використовуються різні символи-підказки до дій (малювання – олівець, розфарбовування – фарби, вирізування – ножиці), щоб діти, які не вміють читати, могли зрозуміти без підказки дорослого ідею завдання, зосереджуючись на символах.

У молодшому дошкільному віці, з розвитком деяких проявів сприйняття, розглядання яскравих книжок-сюрпризів з великими картинками посідає особливе місце в розумовому розвитку дітей. Книги для малят цього віку часто представляють відомі теми і сюжети, яскраво демонструють зразки форми, кольору, розміру (великий – маленький, довгий – короткий) і просторові відносини (поряд, далеко, у, над, під). Діти розглядають малюнки і повторюють слова, які називає дорослий. Дитина впізнає зображення предметів навколишнього середовища, тварин, емоційно реагує на вже знайомі предмети (посмішка, прогладжування, розривання паперу тощо). Малят приваблюють спочатку можливості різноманітних дій з книгою (відкривання, закривання, перегортання сторінок), а потім і сам процес розпізнавання предметів. Проте, згідно з проведеними дослідженнями, діти молодшого дошкільного віку не можуть адекватно сприймати маленькі, нереалістичні зображення з великою кількістю дрібних деталей, що виконані у темних і ненасичених кольорах [2]. Складна композиція малюнка (наявність кількох площин, спотворення пропорцій, неточна передача форми предметів) недоступна малятам, оскільки сприйняття у цьому віці є ситуативним, емоційним і «глобальним», діти не можуть бачити деталі (багато ракурсів в ілюстрації), не помічають різниці просторового розташування предметів на двох картинках.

Діти 4-5 років з цікавістю спостерігають за предметами, що відрізняються за кількома ознаками, сюжетні ілюстрації у виданнях, що зображують протилежні прояви ознак і зв'язків (високий – низький, багато – мало, кислий – солодкий); у спільній діяльності з дорослим малята констатують окремі властивості, але активніше беруть участь у практичних діях з реальними предметами. Для того, щоб успішно розрізнити ознаки, дітям необхідно фізично оглядати, «маніпулювати» предметами, оскільки точність якості розрізнення

безпосередньо залежить від того, наскільки добре обстежені предмети. Діти 4-5 років достатньо оволоділи деякими простими способами порівняння – накладанням та аплікацією, які використовували у процесі розглядання книжкових ілюстрацій (накладання смужки, проведення пальцем).

У середньому дошкільному віці, по мірі збагачення досвіду опанування літературних творів (казок, віршів) і розвитку сприймання ілюстрацій, у дітей з'являється підвищений інтерес до розглядання і читання книг. Вони успішніше сприймають образи, якщо ті близькі до їхнього досвіду. Водночас дітям важко сприймати незнайомі образи, складні композиції, зміни пропорційних співвідношень, нереалістично передані форми предметів, оскільки форма предметів є домінуючим фактором їх пізнання. Тут у нагоді малятам можуть стати загадки за ознаками або діями:

Сім братів віком рівні, іменами різні. (Дні тижня).

Один ллє, другий п'є, третій ростє. (Дощ, земля, трава).

Круглий, а не місяць; зелений, а не діброва;

з хвостом, та не миша. (Кавун).

У процесі організації математичної освіти вихователям закладів дошкільної освіти важливо дотримуватися педагогічних вимог до пізнавальних книг математичного змісту, зокрема: доступність змісту, ідеї та форми віковим можливостям дітей; відповідність видання санітарно-гігієнічним вимогам (розміри, використані матеріали та фарби, якість і розміри ілюстрацій тощо); включення та послідовне представлення математичного змісту, забезпечення «зони найближчого розвитку»; сприяння формуванню реалістичних уявлень про предмети навколишнього світу.

На заняттях з дітьми середнього дошкільного віку доцільно використовувати книжки-іграшки («книжка-малятко», «книжка-розкладачка», «книжка-сюрприз»), основною функцією яких є набуття досвіду в дослідженні та ідентифікації предметів, розрізненні їх ознак (переважно колір, форма, розмір). У цих книгах часто наводяться зразки кольору, форми та розміру; їх зміст представлений у вигляді зображень і тексту. Книжки-іграшки повинні бути

надруковані на щільному картоні без гострих кутів, зображення реалістично виконане основними кольорами по всій площині паперу, без великої кількості другорядних деталей.

Отже використання пізнавальних книг є одним із сучасних ефективних засобів логіко-математичного розвитку дітей середнього дошкільного віку. Вони стимулюють інтерес малят до предметів і явищ оточуючого світу, демонструють природничо-математичний зміст у наочній формі, що відповідає віковим можливостям дітей.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) / Під наук. кер. Т.О.Піроженко // Наказ Міністерства освіти і науки України №33 від 12.01.2021р. – Режим доступу: http://mon.gov.ua/bazovyy_komponent_doshkillya.pdf
2. Комарівська Н., Лапшина І., Франчук Н. Літературна освіта дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в контексті естетичного виховання // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. Вип. 59. Вінниця : ТОВ Нілан ЛТД. 2020. С.83-88.
3. Кривошея Т. Взаємозв'язок образного і логічного мислення як шлях до гармонізації розумової діяльності дошкільників // *Імідж сучасного педагога*. 2015. № 6 (155). С. 25-27.
4. Мостепанюк В. М. Формування математичної та сенсорно-пізнавальної компетенцій дошкільників засобами передових педагогічних технологій / В.М. Мостепанюк // *Бібліотечка вихователя дитячого садка*. – 2016. – лют. (№ 2). – С. 2–13.
5. Січовик І. Весела грамота: Віршована абетка, скоромовки, загадки: літературно-художнє видання для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. К. 2003. 88с.

Анастасія Петрунець

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. пед. наук, проф. Лапшина І.М.)

ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПРИРОДОЮ РІДНОГО КРАЮ ЗАСОБАМИ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА)

Анотація. Авторка представляє аспект ознайомлення дітей дошкільного віку з природою рідного краю за допомогою творів дитячої літератури, зокрема творів М. Стельмаха. Обґрунтовується важливість залучення дітей до природного довкілля, висвітлюються актуальні дослідження науковців з дошкільної освіти, описуються методи та засоби використання творів дитячої літератури для ознайомлення дошкільників з природою рідного краю.

Ключові слова: дошкільники, природа, рідний край, дитяча література, екологічна свідомість.

***Abstract.** the article is devoted to the problem of familiarizing preschool children with the nature of their native land with the help of children's literature. The research was conducted on the example of M.Stelmakh's works. The article examines the importance of children's acquaintance with nature, analyzes current research by scientists in this field, and describes the methods and means of using children's literature to familiarize preschool children with the nature of their native land.*

***Key-words:** preschoolers, nature, native land, children's literature, environmental awareness.*

Ознайомлення дітей дошкільного віку з природою є важливим засобом їхнього розвитку. Навколишнє середовище має значний вплив на формування пізнавальних, емоційних та соціальних компетенцій дитини. Таким чином, активне використання дитячої літератури може стати ефективним інструментом у формуванні екологічної культури молодшого покоління. Проте в Україні відсутні сучасні дослідження, присвячені ефективності використання дитячої літератури у формуванні екологічної свідомості дітей дошкільного віку, зокрема, засобами творів письменників рідного краю. Враховуючи те, що література може бути значущим джерелом уявлень і шляхом формування етичних цінностей у дітей, наше дослідження стає особливо актуальним.

Варто зазначити, що деякі дослідження з питань використання дитячої літератури для формування екологічної свідомості дітей дошкільного і молодшого шкільного віку вже проводилися фахівцями. Зокрема, Г. Левченко та О. Іванова досліджували вплив дитячої книги на формування пізнавальних процесів у дошкільнят. Н.Кондратенко вивчала використання дитячої літератури для формування екологічної свідомості учнів початкової школи. Разом з тим, у цих дослідженнях не здійснювалося детального аналізу ефективності використання саме творів Михайла Стельмаха для формування екологічної свідомості дошкільників.

Мета статті – дослідження ефективності використання творів М. Стельмаха для формування екологічної свідомості дітей дошкільного віку.

Літературознавці, як от В. Борщевський, М. Домницький, О. Килимник, І. Семенчук, Г. Штонь та інші, вивчали художню спадщину М. Стельмаха, зокрема, його прозових творів. Щодо поетичного доробку знаменитого

письменника, то його вивчали В. Моренець та М. Рильський. Заглиблення у творчість М. Стельмаха, зокрема його поезії, знаходимо в публікаціях І. Семенчук, Н. Ткаченко, К. Ходосова та інших, в аналітичних статтях Р. Гром'яка та О. Пойди, в яких описано методики дослідження творчості письменника [1–4].

Фахівці наголошують на важливості ознайомлення дітей з природою засобами творів письменників рідного краю передусім у процесі формування екологічної свідомості дітей. Так, К. Кузьменко та Л. Горбачук, які перевіряли ефективність використання дитячої літератури для формування екологічної свідомості дітей дошкільного віку, зазначають, що поетичні твори дитячої літератури можуть стати потужним інструментом у формуванні екологічної свідомості дітей, оскільки активно сприяють розвитку уяви, фантазії, емоційної сфери, формуванню ціннісних орієнтацій, знань про природу та її охорону [2]. Науковці підтверджують, що використання дитячої літератури, зокрема, і творів Михайла Стельмаха, у процесі ознайомлення дошкільників з природою рідного краю може бути ефективним інструментом у формуванні екологічної свідомості дошкільників.

Особливість творів М. Стельмаха полягає в тому, що вони не просто описують природу, а передають унікальний світогляд автора на природу та її значення для людини. У своїх творах письменник-подолянин показує, що природа Поділля багата родючою землею, густими лісами й чисельними річками – важливим джерелом життєвої енергії та духовної гармонії. Дитина у процесі зростання встановлює свою ідентичність з рідним краєм та тим, що вона бачить щоденно. Розуміння оточуючого середовища через природу, що є складовою частиною етнокультурного простору, є надзвичайно важливим. Збереження природи та розвиток краси оточуючого світу повинні сприяти формуванню свідомої відповідальності дітей за майбутнє нашої планети.

Під час вивчення творів Михайла Стельмаха діти краще розумітимуть, яке значення мала Батьківщина для письменника, який зростав серед подолян. Подільська природа з'являється перед дітьми у краєвидах, де ліси та гаї

занурені у туман, де у зелені в'юються дороги, де плещуть тихі води замріяних вітряків. Край дитинства М. Стельмаха затишний та спокійний, а його твори зберегли ту правду життя та сонячність душі Поділля, які він сприймав ще з дитинства. У своїх творах письменник барвистим словом описував краєвиди своєї рідної землі та зберігав унікальні образи живої природи у своїй уяві.

Творчий доробок Михайла Стельмаха нараховує 396 ліричних та ліро-епічних творів, зокрема 2 збірки для дітей: «Як журавель збирав щавель» – 46 та «Ми любимо весну» – 54 поезії. Ці твори майстерно відображають тепле ставлення автора до природи, його прагнення зберегти її красу та неповторність [5]. Поезії М.П. Стельмаха про різні пори року можуть сприяти спостереженню за красою рідного краю та формуванню трепетної любові до нього, бажанню обов'язково зберегти його неповторність.

Крім того, поезії М. Стельмаха, пов'язані з працею на землі, такі як «Пролісок», «Весна іде», «Квітень», «Обсіяло сонце горби моложаві», «Другові», «Наше поле», «До тебе, весно» та інші, допомагатимуть дітям зрозуміти важливість трудових буднів землеробів, закладену в них надію на майбутнє. Українці віддавна поважають хліб і працю землеробів, тому так багато цього є у нашій культурній спадщині, зокрема, у фольклорі [5].

Отже, вивчення творчості Михайла Стельмаха може стати важливим інструментом формування у дітей почуття любові до рідного краю та його природи. Вивчення поетичних творів може стимулювати дошкільнят до збереження краси навколишнього світу та відповідальної поведінки щодо природних ресурсів. У творах Михайла Стельмаха природа зображена як живий і неповторний організм, з яким людина повинна жити у гармонії. Письменник навчає юних читачів любити і поважати природу, дбайливо ставитися до неї, зберігати та оберігати.

Таким чином, твори М. Стельмаха є цінними для формування екологічної свідомості дітей дошкільного віку. Вони допомагають розвивати творчу уяву, збагачувати словниковий запас, стимулюють інтерес до природи. За їх допомогою можна ефективно впливати на формування екологічної культури та

виховання екологічно свідомих майбутніх громадян України.

Література

1. Комарівська Н., Лапшина І., Франчук Н. Літературна освіта дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в контексті естетичного виховання. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: педагогіка і психологія.* 2020. № 61. С. 83–88.
2. Кузьменко К., Горбачук Л. Використання дитячої літератури для формування екологічної свідомості дітей дошкільного віку. *Наукові записки Кіровоградського національного технічного університету. Серія: Педагогічні науки.* Кіровоград, 2017. С.177–183.
3. Лученко О. Формування екологічної свідомості дошкільників засобами дитячої літератури. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка.* Тернопіль, 2020. С. 109–114.
4. Пойда О. Пізнання школярами малої батьківщини крізь дивосвіт природи на уроках вивчення лірики Михайла Стельмаха. *Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання.* Вінниця: Нілан, 2017. 287 с.
5. Стельмах М. Твори в семи томах. Т.7. Київ: Дніпро, 1984. 647 с.

Світлана Приходько

м. Харків

(Наук.керівн. – канд. пед. наук, доц. Ємець А. А.)

ВИКОРИСТАННЯ КАРТИ МАНДРІВОК ГЕРОЇВ ЯК ОДИН З ПРИЙОМІВ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** Стаття присвячена питанням розвитку мовлення учнів початкової школи. Подано результати опитування вчителів початкових класів щодо використання переказу на уроках літературного читання. Схарактеризовано « карту мандрівок героїв » як новітній прийом розвитку мовлення й роботи над переказом.*

***Ключові слова:** початкова школа, розвиток мовлення, літературне читання, переказ, « карта мандрівок ».*

***Abstract.** The article is devoted to the development of primary school pupils' speech. The results of a survey of primary school teachers on the use of paraphrase in literary reading lessons are presented. The "map of the characters' journeys" is characterized as the newest method of speech development and work on paraphrase.*

***Key-words:** primary school, speech development, literary reading, paraphrase, "map of travels".*

Розвиток мовлення відіграє важливу роль у навчанні молодшого школяра, оскільки є одним з основних засобів спілкування, засвоєння та передачі набутого досвіду та знань. На думку методистів, щоб учні могли висловлювати свої думки правильно, вільно та красиво, вони повинні якомога більше висловлювати власну думку на уроці.

Одним з поширених видів вправ, що сприяють розвитку мовлення учнів, є переказ – «усвідомлене відтворення літературного зразка в усному виразному мовленні»[2]. У лінгводидактиці визначають такі характерні показники переказу: повнота відтворення матеріалу, цілісність, зв'язність, послідовність викладу матеріалу.

З метою вивчення сучасного стану використання переказів на уроках української мови та літературного читання в початковій школі нами було проведено анонімне онлайн-опитування серед учителів початкових класів.

Станом на 25 жовтня 2022 року в опитуванні взяли участь 52 респонденти. Серед них більшість – 82,7% – це вчителі початкової школи; 9,6 % – асистенти вчителя. На запитання анкети відповідали вчителі з різним педагогічним стажем: «більше 20 років» - 36,5%, «до 5 років» – 28,8%, «5-10 років» – 19,2%, «11-20 років» –13,5%, на решту відсотків припадає «ваш варіант», а саме «більше 30 років», що складає 1,9%.

Щодо частотності використання переказів на уроках читання 52% респондентів обрали варіант «періодично, один раз на тиждень», 29% – «регулярно, майже кожного уроку», 14% – «один раз на місяць», 4% – «дуже рідко», решта вказали «ваш варіант», тобто «за програмою», що становить 2%. За словами вчителів, у більшості випадків переказ на уроках в початковій школі застосовується доволі часто та систематично.

Метою використання переказу на уроках літературного читання 39% респондентів зазначили «розвиток мовлення»; 21% - «запам'ятовування прочитаного»; 15% «заохочення учнів до розмови та розуміння української мови»; по 9,6% «вироблення навичок уважного читання/слухання» та «збагачення словникового запасу»; 4% «практичне засвоєння учнями

теоретичного матеріалу». Можна зробити висновок, що більшість учителів застосовує переказ в навчальній діяльності для розвитку мовлення молодших школярів та для запам'ятовування ними прочитаного.

75% опитуваних стверджують, що використовують у своїй практиці творчі прийоми переказу. Відповіді на уточнююче питання щодо конкретних творчих прийомів виявилися надзвичайно різноманітними.

Аналіз результатів опитування дозволяє зробити висновок, що, на сьогодні, переказ хоч і зацікавлює учнів, але має проблеми в організації. Учителі, розуміючи важливість переказу і проблеми його опанування учнями, постійно знаходяться у пошуку нових підходів, які б ефективніше залучили дітей до читання, розуміння й відтворення текстів. Ми свою увагу зосередили на менш досліджуваному прийомі – використанні карти мандрівок героїв.

Використання карти мандрівок у навчальній діяльності учнів є ще достатньо новим, незвіданим прийомом. На жаль, ми поки не знайшли в методичних джерелах авторитетних досліджень його застосування.

Наш досвід свідчить, що використання карти мандрівок героїв є досить цікавим та продуктивним, однак підготовка до проведення потребує певних навичок. Карта мандрівок подібна до плану переказу твору. Як відомо, у плані зазначаються опорні моменти, на які потрібно звернути увагу учням для усвідомлення та переказу прочитаного. Карта мандрівок є опорною картою, на якій зупинками зображується певний момент твору. Можна сказати, що карта мандрівок – це інтегрована переробка традиційного плану переказу.

Для того, щоб розпочати використання прийому створення карти мандрівок першим кроком необхідно обрати твір. Під час виконання дослідження було складено список творів, до яких можна застосувати прийом карти мандрівок. Добір літератури здійснювався за наступними критеріями:

- наявність у сюжеті мандрів, етапів подорожі;
- привабливий пригодницький казковий або фантастичний сюжет;
- відповідність віковим вимогам.

До переліку увійшли твори фольклору, світової та української дитячої

літератури:

- народні казки «Летючий корабель», «Царівна Жаба», «Телесик»;
- У сонечка на гостинах (в переказі А.Костецького);
- Галина Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії».
- Ханс Крстіан Андерсен «Гидке Каченя», «Дюймовочка», «Снігова

Королева», «Дикі лебеді».

- Шарль Перо «Червона Шапочка», «Хлопчик-Мізинчик».
- Брати Грім «Гензель і Гретель», «Кіт у чоботях», «Пані

Метелиця».

- Джеймс Метью Баррі «Пітер Пен та Венді».
- Льюїс Керрол «Аліса в країні див».
- Френк Баум «Чарівник країни ОЗ».
- Алан Олександр Мілн «Вінні Пух».
- Єста Кнутсон «Пригоди Пеле Безхвостого».
- Джанні Родарі «Пригоди Цибуліно».

У наш час через технічний розвиток учні вже з початкової школи використовують у своїй щоденній діяльності ті чи інші гаджети та технології. Через що використання традиційних методів на певних етапах навчання зменшує свою ефективність. Оскільки карта мандрівок – це ілюстрація до певного твору, її створення можливе за допомогою ватману, олівців, фарб, фломастерів, роздруківок. А можна і за допомогою онлайн-додатків. Для створення карт мандрівок в онлайн середовищах, найкращим додатком, на нашу думку, є безкоштовний онлайн-інструмент для графічного дизайну Canva – це редактор, доступний як для новачка у створенні дизайнів, так і для досвідчених користувачів.

За допомогою додатку нами було створено карту мандрівок за казкою Ханса Кристиана Андерсена «Снігова королева» (переклад О. Іваненко) [3]. Зупинки на карті допомагають переказати твір.

1 зупинка. «Дзеркало та скалки»: як з'явилося дзеркало, які воно мало властивості та що з ним трапилося.

2 зупинка. «Хлопчик та дівчинка». Знайомство з головними персонажами.

3 зупинка. «Приїзд Снігової королеви». Бабуся розповідає дітям про Снігову королеву, а в ночі Кай бачить її за вікном.

4 зупинка. «Скалка дзеркала в серці та оці». Хлопчика кольнуло в серце та око, його поведінки та характер зазнали змін.

5 зупинка. «Подорож на санях Снігової королеви». Кай поїхав разом з королевою за межі рідного міста.

6 зупинка. «Крижаний поцілунок». Хлопчик забуває своє минуле життя.

7 зупинка. «Червоні черевички». Герда просить річку повернути Кая.

8 зупинка. «Човен». Мандри Герди річкою.

9 зупинка. «Садок жінки, яка знала чари».

10 зупинка. «Принц і принцеса». Зустріч із вороном.

11 зупинка. «Маленька розбійниця». Герда натрапила на розбійників.

12 зупинка. «Лапландка і фінка». Герді допомагають жінки.

13 зупинка. «Холодний шлях». Дівчинці допомагають янголи.

14 зупинка. «У замку Снігової королеви». Порятунок Кая.

15 зупинка. «Що було потім». Повернення додому.

Приклади карти мандрівок можна знайти у книжкових виданнях для дітей. Сучасні письменники та ілюстратори спільними зусиллями створюють якісний читацький матеріал, що зацікавлює дітей та сприяє їх розвитку. Прикладом такого матеріалу, на нашу думку, є книга «Атлас казок» з ілюстраціями Клаудії Бордін (Книголав, 2018) [1]. Вона є прикладом гармонійного поєднання відомих казок та тематичних ілюстрацій. Автори книги пропонують спочатку прочитати один з восьми творів, після кожного з яких, на розвороті, вміщено карту, що відповідає певному твору, яка допомагає переказати зміст прочитаного та творчо його переосмислити.

Отже, використання та складання карти мандрівок є новітньою можливістю зацікавити учнів до усвідомленого сприйняття прочитаних творів та плідної праці на уроках літературного читання. Оскільки прийом подібний

до традиційного плану переказу його використання не знижує ефективність праці. Навпаки, зацікавивши новою формою роботи, учитель не тільки приверне увагу учнів до твору, а й збереже їхню активність довше, навіть у домашній роботі. Прийом формує в учнів вміння будувати висловлювання в повному обсязі, формулювати власні думки, допомагає збільшити словниковий запас учнів, зосереджує їхню увагу на послідовності твору. Цей прийом також буде ефективний як завдання проєктної роботи учнів третіх-четвертих класів. Адже маючи навички роботи в графічному редакторі школярі мають можливість представляти власне створені карти з самостійно прочитаних творів й тих, що передбачені програмою на уроках літературного читання.

Література

1. Атлас казок / пер. з англ. Т. Кузьменко. Київ : Книголав, 2018. 64 с.
2. Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення : навч. Посіб. 3-є вид., перероб. та доп. Київ : Видавничий дім «Слово», 2017. 312 с. URL: https://pidru4niki.com/86460/pedagogika/spetsialna_metodika_navchannya_perekazu_hudoz_hnih_tvoriv.
3. Андерсен Г.К. Снігова королева. URL: https://xn--80aaukc.xn--j1amh/snigova_koroleva.html

Анжела Сорочан

м. Вінниця

(Наук.керівн. – доктор філософії (PhD), ст. викл. Стахова І.А.)

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ КОМІКСІВ

Анотація. У статті висвітлено процес формування читацької компетентності учнів початкової школи як психолого-педагогічну проблему. Звернено увагу на комікс як засіб активізації процесу формування читацької компетентності. Наведено приклади шаблонів коміксів, запропоновано вправи на уроках літературного читання із використанням коміксів.

Ключові слова: молодші школярі, читацька компетентність, комікс.

Abstract. The article demonstrates the process of reading competence formation of primary school pupils as a psychological and pedagogical problem.

Attention is drawn to comics as a means of activating the process of reading competence formation. Examples of comic book templates are provided, exercises in literary reading lessons using comics are suggested.

Key-words: *primary school pupils, reading competence, comics.*

Сучасні молодші школярі живуть у сфері ІТ-технологій, кожен з них ще з раннього дитинства знайомий із різними видами гаджетів, має свої акаунти у різних соціальних мережах, активно використовує інтернет-ресурси у підготовці домашнього завдання. Спочатку через COVID-19, а тоді через війну в Україні більшість шкіл перейшли на дистанційний спосіб навчання і діджиталізація пронизала все навчання дітей. Зважаючи на це, процес формування читацької компетентності учнів початкової школи ускладнився. Школярі рідко заглядають у дитячу літературу, у них зникає інтерес до читання. Книжку з життя учнів витісняють онлайн-програми (Tic Tock, YouTube тощо), проте вони дозволяють тільки сприйняти інформацію, на відміну від читання, що являє собою складний процес сприйняття письмового твору, перетворення мовних знаків у живе дитяче мовлення. Окрім того, читання активізує всі пізнавальні та мисленнєві процеси школярів. Саме тому педагог початкової школи має застосувати широкий арсенал різноманітних форм, методів, прийомів для активізації процесу формування читацької компетентності учнів. Одним із таких прийомів є використання коміксів, що дозволяє підживити дитячу фантазію, активувати процеси розвитку мислення, уяви, пам'яті, творчих здібностей тощо.

Питання формування читацької компетентності учнів висвітлено у Державному стандарті початкової освіти, концепції Нової української школи, типових освітніх програмах тощо. Його активно досліджували Т. Вакуленко, О. Вашуленко, В. Горох, Л. Іванова, Г. Коваль, В. Мартиненко, О. Савченко, Т. Суржук, В. Терещенко та інші. Дослідницький внесок цих та інших науковців сприяв розгортанню обговорення поняття «читацька компетентність» на освітній ниві.

Так, у своїх працях О. Вашуленко визначає читацьку компетентність як «сукупність освітніх елементів, яка виявляється у володінні системою

літературних знань, умінь і навичок, переживань, емоційноціннісних орієнтацій, переконань особистості та здатності їх використовувати з метою пізнання навколишньої дійсності, задоволення власних потреб (пізнавальних, естетичних, самоосвітніх та ін.)» [1, с. 49]. В. Мартиненко визначає поняття «читацька компетентність» як «сукупність знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень, які дають змогу дитині відповідно до її вікових можливостей самостійно орієнтуватися в колі дитячого читання, самостійно працювати з різними видами письмових текстів – їх читати, розуміти знаходити в них потрібну інформацію, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати, застосовувати її для вирішення навчально-пізнавальних завдань, у життєвому досвіді, у стандартних і нових ситуаціях» [5]. У програмі загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти, визначено, що «читацька компетентність – це здатність особи широко розуміти текст як частину повсякденного життя й навчальної діяльності, шукати нову інформацію, використовувати її, інтерпретувати зміст і формулювати умовиводи, осмислювати і оцінювати зміст і форму тексту тощо» [6].

Активізації процесу формування читацької компетентності учнів початкової школи сприяє комплекс завдань, пов'язаних зі створенням коміксів. Комікс вважається «графічно-оповідним жанром, серією малюнків з короткими текстами, що утворює цільну розповідь» [7]. Н. Конзелка виокремлює такі навчальні можливості коміксів, а саме: здатність придумати або розповісти історію за декількома зображеннями; здатність коментувати та висловлювати власні думки до зображень різної тематики; здатність використовувати символи чи графічні позначення, що ідентифікують усі молодші школярі; будувати соціальну взаємодію, демонструвати проблемні ситуації у стосунках та шляхи їхнього вирішення через комікси; розвивати власну комунікацію [2].

На нашу думку, комікси можна створювати як на початку вивчення певного літературного твору, так і по його завершенні. Плануючи вивчати певний літературний твір, педагог пропонує дітям перелік основних персонажів, може звернути увагу на їхній характер, поведінку, здібності,

особливості взаємодії з іншими тощо. Завдання школярів полягає у тому, щоб придумати хід подій в літературному творі, сюжетні лінії, які можуть перетинатися в процесі прочитання тощо. Педагог пропонує шаблон коміксу, учні переглядають його, продумують репліки головних осіб. Потім ознайомлюються із твором автора і визначають, хто був найбільш близький до оригінального сюжету.

Рис.1. Шаблон коміксу за книгою «Лісова школа» Всеволода Нестайка

Також учитель може запропонувати набір картинок, а завдання дітей полягатиме в тому, щоб логічно їх розмістити та придумати розповідь. Причому, у своїх інтерпретаціях діти можуть по різному складати картинки для своїх історій (кросенс). Ще однією цікавою ідеєю у роботі з коміксом є «вилучення» вчителем однієї із його картинок. Завдання дітей буде спрямоване на те, щоб самостійно створити цю картинку, придумати початок (середину, кінець) коміксу, в залежності від того, що за картинка відсутня. Також школярам можна пропонувати готові комікси з пустими хмаринками для слів. Учні самостійно будуть заповнювати їх, придумуючи свою історію. Пропонуємо комікс на тему «Моя Україна».

Рис.2. Комікс на тему «Моя Україна» Іллі С. (10 років)

Проаналізувавши наукову літературу та передовий досвід педагогів практиків, ми визначили такі функції коміксів на уроках літературного читання, як-от:

- креативна (здатність придумати ідею коміксу);
- критична (здатність вибрати найактуальніші фрази для передачі змісту коміксу);
- орфографічна (здатність безпомилково записати свої думки);
- презентативна (здатність представляти свою роботу, логічно та послідовно висловлювати свої думки).

Роботу над коміксом можна виконувати індивідуально, фронтально та в групах, все залежить від ідеї, визначеної педагогом. На уроках інформатики молодші школярі знайомляться із особливостями роботи в Microsoft Office, тому їм можна пропонувати створювати власні комікси у програмах Microsoft Word і Power Point, а також залучати до роботи із рухомими коміксами, наприклад, у програмі Scratch або онлайн програмах, розроблених спеціально для створення коміксів.

Отже, процес формування читацької компетентності – складний і довготривалий, він набуває особливої актуальності у період дистанційного навчання. Сучасні школярі рідко з власної ініціативи заглядають у книжку, тому використання коміксів дозволить активізувати дитячий інтерес, запалити жагу до читання. У процесі роботи над коміксом молодші школярі активно заглиблюються у творчий процес, у них розвиваються різні мисленнєві операції, а основне розвиваються навички усного та письмового мовлення,

логічності, лаконічності та послідовності викладення думок. Учні навчаються презентувати свої роботи, тим самим оволодівають навичками ораторського мистецтва. Таким чином, використання коміксів є ефективним засобом у процесі формування читацької компетентності молодших школярів.

Література

1. Вашуленко О.В. Читацька компетентність молодшого школяра: теоретичний аспект. *Початкова школа*. 2011 № 1. С. 48-50.
2. Кондзелка Н. Освітні перспективи коміксів. *Irbis Comics*. 2020. URL: https://irbis-comics.com.ua/articles/osvitni_perspektyvy_komiksiv
3. Лазаренко Н. І. Нові вимоги до професіоналізму вчителя в умовах євроінтеграції. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. праць. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. № 54. С. 100-106.
4. Лапшина І.М., Комарівська Н.О. Використання елементів сучасних інноваційних технологій у формуванні інтересу до дитячої літератури у дітей дошкільного віку. II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інноваційні технології в дошкільній освіті». Переяслав-Хмельницький, 2019. С.44-48.
5. Мартиненко В. Структура і зміст читацької компетентності молодших школярів. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32307655.pdf>
6. Програма загальнодержавного моніторингового дослідження якості початкової освіти «Стан сформованості читацької та математичної компетентностей випускників початкової школи загальноосвітніх навчальних закладів», затверджена наказом МОНу від 20.03.2018 р. №256
7. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%CA%EE%EC%B3%EA%F1>

Мар'яна Стецько

м. Івано-Франківськ

(Наук.керівн. – канд. пед. наук, доц. Максименко Н.Б.)

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

Анотація. У статті розкрито поняття «зв'язне мовлення» та визначено його зв'язок з творами усної народної творчості. Проаналізовано питання особливостей розвитку зв'язного мовлення учнів початкової школи. Акцентовується увага на важливості використання українського фольклору для розвитку та вдосконалення мовлення молодших школярів. Доведено, що за допомогою малих фольклорних форм у школярів розвивається чуття мови, формуються творчі здібності, розвиваються уміння якісного читання твору.

Ключові слова: розвиток зв'язного мовлення, усна народна творчість, молодші школярі, літературне читання.

***Abstract.** The article reveals the concept of «coherent speech» and defines its connection with works of oral folk creativity. The question of the specifics of the development of younger schoolchildren's coherent speech is analyzed. Emphasis is placed on the importance of using Ukrainian folklore for the development and improvement of younger schoolchildren's speech. It has been proven that by using small folklore forms schoolchildren develop a sense of speech, set creative abilities and develop the competence of qualitative composition reading.*

***Key-words:** development of coherent speech, oral folk creativity, younger schoolchildren, literary reading.*

В умовах національного та соціально-культурного відновлення, становлення державності та демократизації суспільства, розширення сфер функціонування української мови як державної особливого значення набуває мовленнєва та читацькі компетентності молодших школярів як найважливіші засоби спілкування, виховання і всебічного розвитку особистості.

Основи мовленнєвих навичок закладаються в початковій школі шляхом формування свідомого ставлення школярів до норм літературного мовлення (усного й писемного), розуміння необхідності говорити й писати правильно.

Мовленнєве спілкування є одним із перших видів діяльності, якими має володіти дитина, воно є обов'язковою умовою розвитку особистості. У процесі різнопланового спілкування дитина пізнає природний, предметний і соціальний світ, що її оточує; формує й розкриває свій власний внутрішній світ, свій образ – «Я»; засвоює і створює культурні цінності, виступаючи при цьому активним суб'єктом взаємодій – «Ми». Відповідно, проблема мовленнєвого розвитку молодших школярів є актуальною на сучасному етапі розвитку педагогічної думки.

Проблему розвитку зв'язного мовлення учнів досліджували такі вітчизняні вчені: Л. Варпзацька, М. Вашуленко, І. Гудзик, М. Момот, О. Савченко, В. Сухомлинський, В. Трунова та ін.

Вони стверджували, що ніщо так переконливо не свідчить про освіченість людини, як культура мовлення. Без мови неможливе наше існування в суспільстві, адже з нею пов'язане матеріальне і духовне життя народу. Уважне, дбайливе ставлення до мови кожного народу, виховання взаємоповаги є одним

із чинників мовного виховання, а отже, і культури мови.

Науковці та вчителі-практики констатують, що дитина засвоює рідну мову, перш за все, наслідуючи розмовну мову оточуючих. Проте сучасні діти більшу частину свого часу проводять за комп'ютером, а не в живому оточенні.

Внаслідок цього, твори усної народної творчості (загадки, прислів'я, приказки, колискові пісні, потішки) практично не використовуються в ранньому та молодшому дошкільному віці, не кажучи вже про дітей шести-семи років.

Ще В. Сухомлинським було помічено, що в родинях знають все менше традицій, забувають народні пісні, загадки, прислів'я, приказки. Відповідно, важливо в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти приділяти значну увагу роботі з українським фольклором.

Мета статті – проаналізувати розвиток зв'язного мовлення учнів початкової школи засобами усної народної творчості.

У наукових дослідженнях з порушеної проблеми зазначається, що мовлення – невід'ємна частина соціального буття людей, необхідна умова існування людського суспільства, головний засіб виробничої, політичної, культурної, науково-технічної, побутової інформації. Усне зв'язне мовлення як засіб спілкування має певні особливості, нехтування якими збіднює можливості передачі думок, переживань, почуттів. Сформоване мовлення позитивно характеризує будь-яку людину. Воно є також одним із важливих аспектів формування особистості [1].

Дитина опановує мову й мовлення для того, щоб розв'язувати найближче завдання – успішно вчитися, оскільки міцність засвоєння знань з усіх навчальних предметів залежить від уміння зв'язно, логічно, послідовно виражати цю інформацію у словесній формі. По тому, наскільки змістовно, чітко і правильно учень висловлює свої думки, можна судити про його загальний розвиток.

Необхідність навчати дітей зв'язно висловлювати свої думки викликала до життя термін «зв'язне мовлення», який закріпився у методиці викладання мов у початковій школі. Під цим терміном розуміється «монологічне мовлення,

точніше – процес, діяльність мовця, послідовний усний чи письмовий виклад думок, знань» [6].

Існують різні засоби розвитку зв'язного мовлення учнів, однак одним із найефективніших учені називають твори усної народної творчості.

Фольклор є невичерпним джерелом пізнання історії рідного народу, скарбницею його духовності, національного характеру і світогляду, важливим засобом народної педагогіки, комплексного впливу на підростаючі покоління.

У фольклорних творах відображені всі етапи формування у поколінь національної свідомості і самосвідомості, патріотизму, глибоких гуманних якостей. Національні ідеї та цінності розвивалися віками та у високохудожній формі фіксувалися в численних жанрах і засобах усної народної творчості.

У поєднанні з етнографічними, календарно-обрядовими традиціями, родинними звичаями фольклорні твори відображають самотню систему духовності і практично-дійового досвіду життя народу. У казках, піснях, думах, баладах та інших жанрах фольклору художньо відображені зразки, еталони національних духовних цінностей, самотність української психології.

За твердженням дослідників усної народної творчості, до дитячого фольклору належать як твори самих дітей, так і твори для дітей, складені дорослими.

Дитячий фольклор дослідники поділяють на три основні групи:

- 1) тексти, створені дорослими для дітей;
- 2) твори, які перейшли у дитячий фольклор із загального фольклорного доробку;
- 3) твори самих дітей [2].

Малі жанри, що виникли в дитячому середовищі, науковці називають дитячою пареміографією. До них належать скоромовки, лічилки, дражнилки й прозивалки, мирилки, заклички та інші [5].

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що одним із найголовніших завдань початкової освіти є збагачення словника учнів, розширення лексичного запасу, що сприяє успішному засвоєнню не лише мови та мовлення, а й інших

предметів. Цьому сприяє робота над загадками, скоромовками, лічилками, прислів'ями, фразеологізмами та іншими фольклорними жанрами.

Використовуючи у своєму мовленні прислів'я, приказки і скоромовки, молодші школярі вчаться зрозуміло, лаконічно, емоційно висловлювати думки і почуття, інтонаційно забарвлюючи висловлювання. В них розвивається вміння творчо використовувати слово, вміння образно описати предмет, дати йому яскраву характеристику. Наприклад: *У нашого діда капелюх не покапелюхівськи. Їхав Прокіп з Прокотихою ще й з маленькими прокопенятами.*

Відгадування і придумування загадок також впливає на різнобічний розвиток мовлення учнів. Вживання для створення в загадці метафоричного образу різних засобів виразності (прийому уособлення, використання багатозначності слова, означень, епітетів, порівнянь, особливої ритмічної організації) сприяють формуванню образності мовлення школярів. Загадки збагачують словник молодших школярів за рахунок багатозначності слів, допомагають побачити їх вторинні значення, формують уявлення переносного значення слова. Вони допомагають засвоїти звуковий і граматичний лад української мови, змушуючи зосередитися на мовній формі та аналізуючи її. До прикладу: *По синьому морю срібний човник пливе.*

Старий дід мости помостив. Прийшла молода – мости рознесла.

Поле голубе, овечки золоті, пастух рогатий.

Розвиткові мовлення учнів сприяють колискові пісні, які на думку народу, є супутником дитинства. Вони поряд з іншими жанрами містять в собі могутню силу, що дозволяє розвивати мовлення дітей.

Словник дітей збагачується також під час використання колядок, які містять широке коло відомостей про навколишній світ, насамперед про ті предмети, що близькі досвіду людей і залучають своїм зовнішнім виглядом. Граматична різноманітність колядок сприяє засвоєнню граматичного ладу мови [3].

Використання усної народної творчості в освітньому процесі початкової школи є важливим компонентом системи роботи з розвитку зв'язного мовлення

учнів. Робота над загадками, скоромовками, лічилками, прислів'ями, та іншими малими фольклорними творами сприяє формуванню мовленнєвих навичок учнів, збагаченню словника, розширенню лексичного запасу. Завдяки використанню фольклорних творів діти соціалізуються, набувають умінь взаємодіяти в колективі, успішно навчаються міжособистісних взаємин.

Використання на уроках літературного читання малих фольклорних форм викликає інтерес до предмету, допомагає розвинути в дітях чуття краси рідної мови, сприяє розвитку словесної творчості, збагаченню словникового запасу. Окрім цього, фольклорні твори в освітній роботі з молодшими школярами сприяють успішному розвитку навичок зв'язного мовлення, усуненню недоліків під час читання та письма, активізації дитячої думки, розвитку уваги та мисленнєвих процесів.

Практика використання малих фольклорних творів не вичерпує повною мірою всіх аспектів проблеми розвитку мовлення молодших школярів й засвідчує необхідність її подальшого вивчення та розроблення в умовах оптимізації освітнього процесу.

Література

1. Бадзюк О. Розвиток мовлення. Написання докладного переказу. *Початкова школа*. 2020. №5-6. С.6 – 8
2. Вернигора О. Специфіка вивчення усної народної творчості учнями основної школи. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2015. № 12. С. 24–33.
3. Дзьоба О. Збудуться заповітні мрії. Дитячі щедрівки, колядки, засівалки. *Початкова школа*. 2019. №12.С. 58–59.
4. Лазаренко Н. І. Нові вимоги до професіоналізму вчителя в умовах євроінтеграції. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. праць. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. № 54. С. 100-106.
5. Мафтин Л., Предик А., Шевчук К. Педагогічний потенціал українських народних паремій. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2019, № 10 (94). С. 160-172.
6. Рогач Р. Усна народна творчість як засіб розвитку мовлення молодших школярів. Студентські ініціативи: теорія і практика початкової освіти : матеріали ІІ наук.-практ. інтернет-конф. студ. ф-ту почат. навчання, Харків, 12 трав. 2021 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; [за заг. ред. В. В. Ушмарової]. Харків, 2021. С. 64.

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНЕ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

***Анотація.** У статті представлено аналіз диференційованого навчання учнів початкової школи на уроках літературного читання. Окреслено шляхи поетапного впровадження диференційованих завдань на означених уроках з метою активізації пізнавальної діяльності учнів. Визначено умови ефективного виконання молодшими школярами диференційованих завдань з метою формування їхньої читацької компетентності.*

***Ключові слова:** диференційоване навчання, молодші школярі, літературне читання, читацька компетентність.*

***Abstract.** The article presents the analysis of differentiated education of primary school students in literary reading lessons. There have also been outlined the ways of step-by-step implementation of differentiated tasks in the defined lessons in order to activate students' cognitive activity. The conditions of the effective performance of differentiated tasks by younger schoolchildren with the aim of forming their reading competence have been determined.*

Key-words: differentiated education, younger schoolchildren, literary reading, reading competence.

В останні десятиліття в нашій країні відбулися значні зміни в освіті, що ознаменувалися переходом від єдиної унітарної освітньої школи до різноманіття її типів і форм [3].

У Державному стандарті початкової освіти акцентується на важливості всебічного розвитку дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб [1].

Одним із шляхів забезпечення перелічених результатів навчання провідний фахівець початкової освіти О. Савченко визначає диференційований підхід. Його ефективність, на думку дослідниці, пролягає в тому, що воно передбачає трансформацію класних форм у типолого-групові форми навчання і забезпечує перехід від мікрогрупових форм – до індивідуальних [5].

Диференціація (від лат. *differentia* – відмінність) тлумачиться як поділ, розчленування, розшарування будь-чого на окремі різнорідні елементи. Диференціація навчання – це врахування індивідуальних особливостей учнів у тій формі, коли вони готуються на основі деяких особливостей для окремого навчання, і здебільшого навчання в цьому випадку проходить за декількома різними навчальними планами і програмами [2, с. 301].

Враховуючи взаємозв'язок суб'єктів учіння та змісту навчання в початковій школі, керуємося твердженням Л. Шевчук про основні та похідні принципи диференційованого навчання. Основними принципами, які перебувають у постійній взаємодії, визначено принципи науковості та природовідповідності. Принцип науковості у педагогічній теорії передбачає суб'єктне адаптування наукових знань без втрати їхньої істинності, правдивості й об'єктивності. Він пропонує направлення діяльності від істинно-найпростіших форм до традиційно наукових. Принцип природовідповідності передбачає адаптацію до акселераційно-вікових та індивідуальних особливостей учнів початкової школи. При цьому важливим є врахування психолого-педагогічних умов навчання; глибоке повсякденне вивчення вчителем своїх учнів у процесі самого навчання; аналіз вікових та індивідуальних особливостей учнів [6].

Дослідники означеної проблеми виділяють дві форми диференціації за характером організації освітнього процесу: профільну (зовнішню), яка передбачає навчання різних груп учнів за різними програмами та планами, що відрізняються змістом, структурою, обсягом вимог до знань, умінь; рівневу (внутрішню) як сукупність прийомів та засобів навчання, що використовуються для забезпечення досягнення учнями різного рівня знань на основі врахування індивідуальних можливостей.

Результати дослідження наукових джерел дозволили визначити головну мету диференційованого навчання, яка полягає у забезпеченні кожному учневі оптимального характеру пізнавальної діяльності в процесі навчання.

Використання рівневої диференціації надає можливість гуманізувати

освітній простір; формувати в учнів пізнавальні потреби, навички самооцінки, планування і регулювання своєї діяльності; розвивати навички групової, парної, індивідуальної роботи; досягнути базового рівня освіти усім учням; максимально враховувати індивідуальні особливості, інтереси і здібності школярів [4].

Аналіз педагогічної літератури щодо теоретичних підходів досліджуваної проблем дозволяє зробити висновок про те, що диференціація у початковій школі передбачає, за рахунок варіативності у змісті, структурі та організації освітнього процесу, створення стабільних груп чи класів, на основі здібностей та інтересів учнів, життєвих намірів, їхнього рівня розвитку та освітніх можливостей.

Предметом нашого дослідження виступає диференційоване навчання молодших школярів на уроках літературного читання. Як засвідчує дослідження проблеми в теорії та практиці початкової освіти, це одне з найбільш актуальних, але недостатньо розроблених в даний час питань початкової освіти.

Науковці та практики зазначають, що дитина як читач розвивається тільки під керівництвом учителя. Але в класі, як правило, навчаються діти різних рівнів розвитку, і вони вимагають різної допомоги з боку вчителів. Деяким учням достатньо лише дати завдання, іншим – необхідно його детально пояснити, третім – потрібна постійна допомога в його виконанні. Відповідно, наявність індивідуальних відмінностей у школярів викликає необхідність впровадження диференційованого навчання на уроках літературного читання.

Основні умови ефективного здійснення диференційованого навчання на означених уроках:

1. Вимоги до учнів під час диференційованого навчання не мають бути знижені. Завдання мають укладатися так, щоб учні відчули допомогу з боку вчителя без істотного зниження складності змісту.

2. Обов'язковою умовою організації диференційованого навчання є знання вчителів щодо рівнів навченості і розвитку пізнавальних умінь

школярів, їхніх індивідуально-типологічних особливостей. Методика поділу учнів на групи передбачає динаміку груп і зміну їхнього складу.

3. Ефективність диференційованого навчання залежить від доцільного поєднання групової, фронтальної та індивідуальної форм організації освітньої діяльності учнів, специфіки змісту навчального матеріалу та рівня навченості школярів.

4. Реалізація диференційованого навчання на уроках літературного читання буде ефективною за умови: достатнього фонду дидактичних матеріалів (завдань, інструкцій, робочих зошитів тощо), систематичного контролю вчителя за навчальними досягненнями учнів, свідомого навчання школярів прийомам пізнавальної діяльності [6].

У педагогічній науці пропонуються різні шляхи здійснення диференційованого навчання учнів на уроках літературного читання.

До прикладу, учні одного класу можуть бути розділені на різну кількість груп, число яких залежить від співвідношення між рівнями навченості і працездатності. При цьому важливо розуміти, що ефективність застосування різнорівневої форми навчання залежить від продуманості змісту навчального матеріалу і методики його викладання, орієнтованих на виділення груп. Зазвичай учнів розділяють за трьома рівнями: високим, середнім та низьким (за ступенем навченості, розумової витривалості, самостійності, творчості, гнучкості розуму, запам'ятовування, пізнавальної активності тощо). На основі отриманого фактичного матеріалу учні розподіляються на умовні групи за описаними вище рівнями та виконують завдання щодо вдосконалення читацьких умінь і навичок. Як тільки відзначається поліпшення в розвитку у дитини навички читання, вона переводиться в іншу умовну групу – на рівень вище; і навпаки.

Реалізувати диференційоване навчання на уроках літературного читання можна за рахунок введення диференційованих завдань на будь-якому етапі уроку. До прикладу, на першому етапі вчитель працює колективно з усіма групами учнів. Потім на етапі мовної розминки – працює з учнями першого і

другого рівня, а учні третього рівня працюють самостійно. Далі – на етапі словникової роботи вчитель, запропонувавши завдання учням третьої і другої груп, продовжує працювати з учнями першого рівня. Під час роботи над новим матеріалом учитель починає роботу з учнями другого рівня, учні першого рівня працюють самостійно, а сильнішим учням додає додаткове завдання.

На етапі закріплення вчитель дає творче завдання учням третього рівня, а сам працює з учнями першого і другого рівнів. При завданні додому вчитель може запропонувати дітям другого і третього рівнів самим розібратися в завданні, а з учнями першого рівня розібрати його більш детально.

Дослідження порушеної проблеми в теорії та практиці роботи початкової школи засвідчило, що диференційоване навчання – це не мета, а засіб розвитку і становлення індивідуальності кожної дитини, що забезпечує побудову особистісно - орієнтованої освіти в сучасній школі.

Мета такого навчання, основною цінністю якого є визнання в кожного учня неповторної індивідуальності, полягає у створенні психолого-педагогічних умов, що дозволяють в єдиному класному колективі працювати з орієнтацією не на «усередненого» учня, а з кожним окремо з урахуванням індивідуальних пізнавальних можливостей, потреб і інтересів.

Послідовне впровадження диференційованого навчання на уроках літературного читання створює умови для підвищення рівня активної діяльності учнів, сприяє різкому підвищенню їхніх пізнавальних інтересів, поліпшенню якості успішності.

Література

1. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04. 04. 2021)
2. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник: (3-тє видання). Київ: Академвидав, 2015. 304 с.
3. Нова українська школа: порадник для вчителя. Під заг. ред. Бібік Н.М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
4. Савченко О. Я. Методичний потенціал нового підручника з літературного читання у 3-му класі. *Український педагогічний журнал*. 2020. Вип. 25. С. 133-148.
5. Савченко О. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра: посібник. Київ: Педагогічна думка, 2014. 176 с.
6. Шевчук Л. (2020). Сутність та специфіка поняття «диференціація навчання»: інформація для ознайомлення педагогів. *Проблеми сучасного підручника*. 2020. №25. С. 219–

Карина Хавтирко

м. Вінниця

(Наук. кер. – канд. пед. наук, проф. ВДПУ Лапшина І.М)

СТИМУЛЮВАННЯ ІНТЕРЕСУ ДО ПРИРОДИ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. Авторка обґрунтовує актуальність проблеми стимулювання у дітей старшого дошкільного віку інтересу до природи як складової екологічної компетентності дитини; пропонує продуктивні засоби стимулювання інтересу, зокрема засобами дитячої літератури. Рекомендує твори дитячої літератури, оптимальні для сприймання старшими дошкільниками.

Ключові слова: старші дошкільники, інтерес до природи, стимулювання інтересу, дитяча література.

Abstract. The author substantiates the relevance of the problem of stimulating interest in nature in senior preschool children as a component of the child's environmental competence; suggests productive means of stimulating interest, in particular, through children's literature. The author recommends the works of children's literature that are optimal for the perception of older preschoolers.

Key-words: senior preschoolers, interest in nature, stimulation of interest, children's literature.

Проблема стимулювання інтересу до природи у дітей старшого дошкільного віку на сьогоднішній день є одним із найважливіших питань дошкільної освіти загалом, оскільки інтерес до природи є не лише ключовою частиною екологічної компетентності дитини, а й елементом інтелектуального розвитку особистості. Зважаючи на це, актуалізується необхідність проведення такої роботи у закладах дошкільної освіти, що стимулює пізнавальний інтерес до природи, виховує природоохоронне ставлення кожної дитини до навколишнього світу, а також допомагає зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки між людиною та природою. Слід зазначити, що дитяча література у старшому дошкільному віці є одним з найвпливовіших засобів сприйняття навколишнього світу, оскільки містить багато цікавих історій, які розкривають різноманітні

аспекти життя та допомагають дітям формувати цінності та моральні норми.

Питання інтересу дошкільників до природи висвітлено у низці методологічних документів для закладів дошкільної освіти, де чітко визначено завдання та компетентності, які мають бути сформовані у дітей старшого дошкільного віку. У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначається, що дитина повинна «виявляти інтерес до пізнання природи рідного краю, близького оточення, своєї держави України, цікавитися об'єктами і явищами планети Земля і видимими об'єктами Космосу. Емоційно реагувати на природне довкілля; демонструвати повагу до різних форм життя; позитивно реагувати на ситуації взаємодії з різними об'єктами природи. Виявляти інтерес і готовність до діяльності, що забезпечує пізнання природи і формування навичок доцільної поведінки» [1, с. 12].

Отже, стимулювання інтересу до природи допомагає дітям розуміти, що людина і природа є нерозривно пов'язаними і взаємодіють між собою, а навколишній світ потребує охорони і дбайливого ставлення. Зацікавленість природою може стати першим кроком у формуванні ставлення до екологічних проблем та збереженні природних ресурсів. Вивчення природи розширює світогляд дітей, стимулює їхню пізнавальну активність. Вони стають більш зацікавленими та уважними до світу навколо себе, починають задавати більше запитань, шукати відповіді та самостійно досліджувати нові об'єкти. Тому педагогам необхідно звертатися до різноманітних засобів, зокрема й дитячої літератури, щоб привернути увагу дітей старшого дошкільного віку до природного довкілля. У своїх працях, відомий педагог-гуманіст Василь Олександрович Сухомлинський обґрунтовував значення взаємозв'язку дитини та природи, визначаючи, що природа виявляється основоположною для дитячого мислення, сприймання, відчуттів та уяви. Він зазначав, що сама природа не виховує дитину, а є лише активним чинником впливу щодо взаємодії з нею, тому необхідно допомогти дитині навчитися розуміти навколишній світ, відчувати його красу, починаючи з раннього дитинства [9; 10].

У дитячій літературі широко розкриваються основні поняття навколишнього світу та його взаємозв'язки, особливості взаємодії людини з ним, а також взаємокорисні стосунки та наслідки людських дій. Дитяча книга має значний освітній та гуманістичний потенціал щодо впливу на дитину дошкільного віку, при цьому події й образи у художній літературі описані емоційно та зрозуміло для маляти, дійові особи надихають своїми вчинками, а художнє слово викликає захоплення та естетичні почуття.

У публікаціях І. Луценко знаходимо узагальнення ролі дитячої книги, зокрема спонукає дітей до людяності, вчить бути гуманними та обачними щодо довкілля, а також зацікавлюватись у природничому середовищі, любити його та оберігати. Дослідниця поставила до книг такі завдання: формування емоційної чутливості як здатності до співчуття, співпереживання; формування емоційно-ціннісного ставлення до природи рідного краю, планети Земля загалом [8, с. 4].

Високу оцінку дитячої літератури дає У. Гнідець, підкреслюючи, що таку літературу «розглядаємо як самобутній, самодостатній літературний феномен, який є специфічним, очевидно, вже тому, що його комунікативний код заздалегідь імпліцитно та ідеологічно закладений у звороті «для» дітей» [6, с. 26]. Таким чином, дитяча література спеціально розрахована на сприйняття дошкільників, їхній досвід та специфічне сприйняття навколишнього світу та стосунків у ньому.

Через призму дитячої літератури діти можуть пізнавати природні об'єкти та явища, зрозуміти взаємозв'язки між ними, їхнє походження, що зацікавлює дошкільників, стимулює їхній інтерес до природного довкілля. Як правило, природні явища у літературних творах виступають у ролі дійових осіб зі олюдненими емоціями та переживаннями, своєрідним характером. Така тенденція чітко прослідковується у багатьох українських народних казках та легендах, як от: «Чому сонце буває сумне», «Як з'явилася роса», «Як виник грім», «Сонце, мороз і вітер» тощо. У цих творах явища природи виступають у людській подобі, тобто мають свої емоції, почуття, ставлення до людей, прихильність або зневагу, але прописані такою мовою, що діти можуть

зрозуміти нові нестандартні образи, співпереживати їм або засуджувати недобрі вчинки. При цьому сюжет такої літератури проходить через дійсні явища довкілля, що у прозовій чи поетичній формах пояснює дітям дошкільного віку взаємозв'язки у живій та неживій природі, чому і для чого це відбувається.

У творі «Як з'явилась роса» у казковій формі розповідається про те, як виникла роса та передумови її появи. Дійовими особами виступають добрі та могутні велети, які своїми добродушними вчинками заслужили прихильність людей, бо саме вони керували погодними умовами над Землею: відводили хмари, щоб *«довго не падав дощ»*, або навпаки поливали землю, щоб не було засухи. Після смерті велетів уся природа почала плакати через втрату таких добродіїв, що і спричинило появу роси, що ввібрала *«чистоту і щедрість золотого серця мудрих, сильних і добрих велетів»* [12, с. 7].

Легенда «Як з'явилась роса» подає дітям дошкільного віку цікаву історію, що водночас розкриває взаємозв'язок явищ природи та людини, наслідків, які вони спричиняють, а також пронизує дітей почуттями співчуття та співпереживання з дійовими особами. Символічно природа постає перед читачами як рятівниця, яка допомагає людям: посилає дощ, коли це необхідно для землі, або забирає його, коли води для потреб людей достатньо. У прямому значенні, легенда розповідає про важливість природних явищ, чому необхідно любити за це природу, піклуватись про неї, оскільки саме вона в образі велетів *«використовувала силу надзвичайну на добро і щастя людям, на добро і щастя рідній землі»* [12, с. 6].

Наповненість сюжету фантастичністю у народних легендах не суперечить науковості та відповідності з реальними фактами, а навпаки, дозволяє формувати реалістичні уявлення про окремі об'єкти та явища природи, потреби живих організмів, зв'язки та залежності у природі в багатоступеневій ієрархічній послідовності та єдності; забезпечує цілісність раціонального та емоційного в пізнанні; відповідає характеру мислення та інтересам дитини. Казковість у народній дитячій літературі відіграє роль надійного провідника через емоційну сферу особистості дитини, що сприяє розумінню наукових

фактів та навчає відчувати та співпереживати проблемам навколишнього світу, стимулюючи інтерес до природи [2; 4].

Також цікавими для пізнання дітей є авторські казки про природу, які через емоційне забарвлення творів та яскраві образи спонукають дітей дошкільного віку до самостійного оформлення суджень та визначення висновків щодо об'єктів та явищ навколишнього світу, про які розповідають автори казок. Для реалізації функцій екологічного та естетичного виховання науковці пропонують багатьох авторів казок природничої тематики, серед яких Г. Барвінок, Г. Беленька, Б. Грінченко, Н. Забіла, О. Іваненко, В. Сухомлинський, Леся Українка тощо [5; 7].

Особливе місце мають казки Н. Забіли, яка «своїми творами допомагає дітям пізнати таємниці природи. Тому в її віршах, новелах і невеликих поемах, крім ліричного захоплення красою довкілля, крім возвеличення його багатств, звучить пізнавальний мотив» [11, с. 59]. Серед творів Н. Забіли прослідковуються різноманітні явища та об'єкти природи, які наділені людськими рисами і мотивами, що одразу стають зрозумілими дитині дошкільного віку через простоту та доступність мови твору та емоційність опису подій.

Одним з таких є твір «Два Морози», де діючими персонажами виступають мороз із синім та мороз із червоним носом, які сперечаються, хто швидше «людину зможе враз до кісток пробрати». Також у творі описані типові для української літератури образи – заможного пана, який гарно та тепло вбраний, та роботящого, але бідного селянина, який вбраний у старий дірявий одяг. Казка Н. Забіли про «Два Морози» неоднозначна для дитини дошкільного віку, але з опрацюванням твору розкривається повчальна істина, яка є зрозумілою для дошкільника. Серед звичайних образів пана та селянина виявляється прототип правильної та неправильної поведінки під час небезпечних ситуацій в природному довкіллі, а образ Морозів застерігає дітей і показує, що мороз інколи може зашкодити людині, якщо не дотримуватись правил перебування на свіжому повітрі.

Суттєве значення для стимулювання інтересу до природи також мають малі фольклорні жанри, такі як загадки, прислів'я, приказки, заклички тощо. У них зберігається досвід багатьох поколінь людей, народна мудрість, яка передається від прадідів до онуків для набуття цінних знань та підтвердження правильності уявлень пращурів. Застосування малих фольклорних жанрів може відбуватися повсякденно – як удома, так і під час різних режимних моментів у закладі дошкільної освіти. Під час занять та бесід з дітьми доцільне використання приказок та прислів'їв, які можуть стати повчальним завершенням розмови. Загадки завжди цікаві та корисні для дітей, оскільки за детальним описом діти легко та швидко можуть впізнати певне явище, про яке йдеться. Під час прогулянок доречно використання закличок, коли, наприклад, дуже холодно і діти хочуть скоріше покликати тепло та весну. У своїх працях А. Богущ зазначає, що усі ті явища природи, які оспівує народ у закличках, є переліком тих дарів природи, на які чекають люди і які дійсно проявляються у природі [3, с. 73].

Таким чином, дитяча література має своє місце не лише у стимулюванні у дітей дошкільного віку інтересу до природи, а й вихованні емоційно-естетичного сприйняття навколишнього світу, розвитку моральних почуттів до природного довкілля, а також заохоченні до екологічної компетентності, яка є важливим освітнім завданням для закладів дошкільної освіти. І народні, і авторські твори дитячої літератури є доречними для ознайомлення дошкільників, а також зрозумілими та повчальними, що відкриває можливість ознайомлення з ними не лише у закладах дошкільної освіти, а й у повсякденному родинному житті.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти: стандарт дошкільної освіти, затверджений наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 12 січня 2021 року № 615.
2. Беленька Г., Конюхова Т. Авторські казки про природу як засіб формування основ екологічного світогляду у дітей дошкільного віку // *Наука і сучасність*: зб. наук. праць. Т. 43. Педагогіка. Філософія. Київ, 2004. С. 20 – 29.
3. Богущ А. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. Київ: Вища школа, 2002. 408 с.
4. Борисенко У. Роль казки в екологічному вихованні дітей дошкільного віку. Харків, 2018. 112с.

5. Волкова А. Психолого-педагогічні механізми сприймання авторських казок природознавчого змісту дітьми старшого дошкільного віку в контексті екологічного виховання // *Психолого-педагогічні науки*. 2012. №5. С. 4 – 9.
6. Гнідець У. Концептуалізація розуміння сучасної літератури для дітей та юнацтва в світлі наукової критики // *Література. Діти. Час*: Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. Вип. 1. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2011. 27 с.
7. Лазаренко Н. І. Нові вимоги до професіоналізму вчителя в умовах євроінтеграції. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. праць. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. № 54. С. 100-106.
8. Луценко І. Дошкільна освіта і глобалізація. Пріоритетні напрями виховання дошкільнят // *Дошкільне виховання*. №3. 2016. С. 2–5.
9. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості: Вибрані твори. У 5 т. - Т. 5. Київ: Радянська школа, 1976.
10. Сухомлинський В. Як виховати справжню людину: Вибрані твори. У 5 т. Т. 2. Київ: Радянська школа, 1977.
11. Тимків Н. «...Життя – мов казка, й казка – мов життя»: до 110-річчя Наталі Забіли // *Дивослово*. 2013. № 3. С. 56-61.
12. Шевчук Г. Легенди України. Київ: Аконіт, 2008. 96 с.

Ганна Чамлай

м. Вінниця

(Наук. керівник – доктор філософії, ст. викл. Колеснік К.А.)

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ КАЗКИ

***Анотація.** У статті висвітлено необхідність використання казок на заняттях з дітьми дошкільного віку. Автор акцентує увагу, що саме в закладі дошкільної освіти розвиваються творчі здібності дитини, на які вихователь має звернути увагу. Казки відіграють важливу роль у мовленнєвому й особистісному розвитку дитини, розвитку творчих здібностей.*

***Ключові слова:** казка, творчі здібності, творчість, дитина дошкільного віку.*

***Abstract.** The article highlights the necessity of using fairy tales in classes with preschool children. The author emphasizes that it is in the pre-school education institution that the child's creative abilities develop, which the teacher should pay attention to. Fairy tales play an important role in a child's speech and personal development, and the development of creative abilities.*

***Key-words:** fairy tale, creative abilities, creativity, preschool child.*

Реформування дошкільної освіти потребує розв'язання безлічі проблем, серед яких виняткове місце належить проблемі формування творчої особистості [2]. Дошкільний вік є періодом інтенсивного розвитку творчих можливостей малят. Яскравість почуттів і уяви дитини, безпосередність сприйняття навколишнього світу, активне пізнання світу створюють передумови для формування в цей період творчої діяльності. Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку передбачає нове рішення, нове бачення, новий підхід, тобто готовність до відмови від звичних схем і стереотипів поведінки, сприйняття, мислення.

У Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти визначено, що пріоритетним завданням сучасної освіти в Україні є виховання підростаючого покоління, яке буде творчо мислити. Відповідно до Державного стандарту дошкільної освіти України (Базовий компонент дошкільної освіти) велике значення надається розвитку творчих здібностей дошкільників. Він спрямовує зусилля батьків, педагогів, психологів на розвиток творчого потенціалу дитини, що має свої особливості у дошкільному дитинстві, на своєчасне підтримання досягнень індивідуальної своєрідності неповторного життєвого шляху дитини, забезпечення психолого-педагогічного супроводу розвитку дитини в дошкільні роки [5].

Дитяча творчість має переважно неусвідомлений характер. Вона найчастіше виявляється спонтанно в невимушеній обстановці, досягаючи дуже високого рівня оперування над абстрактними символами (звуками, словами). Дітям такого віку властива імпровізація як один зі специфічних параметрів творчості, яка найчастіше виявляється саме в дитячому віці.

Казка є ефективним засобом формування творчої мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. Вона сприяє розвитку уяви, фантазії, мислення. Світ казок спонукає мислити, аналізувати, зіставляти, дає певні життєві навички.

Казки розвивають у дитини фантазію, пам'ять, образне мислення та творчу уяву, формують мовленнєві вміння, вміння порівнювати, узагальнювати, доводити свою думку, проводити аналогію та робити висновки. Тому

використання казки в дошкільному віці є необхідним, якщо педагог має на меті розвинути у дітей творчі здібності. Для цього варто вихованцям давати творчі завдання, які ґрунтуються на основі прочитаного або пов'язані безпосередньо з казкою. Наприклад, театралізація-розігрування та показ казки; драматизація-розігрування в ролях знайомої дітям казки; ритмізування (ритміко-речитативна розповідь на одній ритмічній кривій, з однією інтонацією); узагальнюючі бесіди на теми: «Моя улюблена казка».

Широко використовуються у роботі над казкою прийоми драматизації та інсценізації, під час яких педагог може керувати процесом та скеровувати процес у сприятливе для дітей русло. Такі прийоми створюють не тільки сприятливі умови для розвитку творчих здібностей, а й дають змогу дитині вжитися в роль персонажа, відчутти себе на його місці та краще проникнутися змістом казки. Окрім того, інсценізація казки покращує в дошкільників настрій, викликає позитивні емоції та залишає приємні спогади, завдяки яким дитина надовго запам'ятає сюжет казки [4].

Одним із цікавих завдань для розвитку творчих здібностей дошкільників є творчий аналіз казки. Дітям пропонується змінити будь-що у казці: сюжет, поведінку персонажа або ту чи іншу ситуацію. Вихователь може прочитати казку без закінчення і можна запропонувати вихованцям продовжити казку. Такі завдання допомагають розвинути фантазію, творче мислення та уяву, вони добре впливають на мовні здібності дитини.

За допомогою казок можна долати негативні сторони особистості, яка у дитини знаходиться у стадії формування. Наприклад, жадібному, егоїстичному малюку корисно послухати казку «Про зажерливу бабу та липку» або «Про трьох жадібних ведмежат»; лякливому та сором'язливому – «Про боягузливого зайця»; капризулі – «Принцеса на горошині»; активній і рухливій, непосидючій дитині – «Кіт у чоботях». Непересічність виховного значення казок пояснюється їхніми художніми засобами, які легко сприймаються дітьми, добре й надовго запам'ятовуються.

Глибше зрозуміти, краще запам'ятати казку допомагає використання

методу моделювання, різні види якого підходять для дітей будь-якого віку:

з використанням моделей кольорових, різних за розміром, за формою, зображувальних тощо. Моделювання казки часто переростає в дуже цікаву гру, в якій проживання казкових дій відбувається у внутрішньому плані.

Картинки-підказки та ілюстрації-підказки до казок і оповідань – дуже цінний матеріал для розвитку уяви та мови дитини-дошкільника, відносно бідної на образи через малий досвід дитини. Вони збагачують її уяву, сприяють її розвитку, допомагають усвідомлювати зміст літературного твору і, таким чином, допомагають розвинути мислення. Вони також стимулюють дітей до розповідання за їх змістом, сприяють розвиткові зв'язної мовлення дітей, збагачують їх словник.

Читання казки можна інтегрувати з іншими видами діяльності для створення нових образів, думок на основі прочитаного. Дітям цікаво розглядати твори образотворчого мистецтва, створені на основі сюжету казки, або ж педагог може ввімкнути пісні, створені до тієї чи іншої казки. Такі прийоми викликають зацікавленість, навіюють у голові образи та прогнозування щодо сюжету твору.

Отже, організація дитячої літературної творчості за мотивами казок (продовження, переінакшення, складання дітьми власних казок, драматизація та інсценування тощо) сприяє кращому запам'ятовуванню дітьми казок, виховує бадьорий, радісний настрій, розвиває виразність і образність мовлення, творчі здібності дошкільників.

Література

1. Колеснік К., Комарівська Н., Карук І., Пахальчук Н. Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобами театралізації. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Вип.17(2). Слов'янськ, 2022. С. 104-115.
2. Лазаренко Н. І. Нові вимоги до професіоналізму вчителя в умовах євроінтеграції. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. праць. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. № 54. С. 100-106.
3. Лапшина І.М. Формування мовленнєвої компетенції майбутніх вихователів дошкільних закладів з урахуванням умов полімовного середовища. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. №13 (272) Липень. Частина 1. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. С. 190-197.

4. Лапшина І.М., Колеснік К.А. Основи вітчизняної дошкільної лінгводидактики: навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра, спеціальності 012 Дошкільна освіта. Вінниця: ТОВ Ландо ЛТД, 2018. 224 с.

5. Піроженко Т. О. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. Київ: Видавництво, 2021. 56 с.

Ольга Шокало

м. Івано-Франківськ

(Наук.керівн. – канд. пед. наук, доц. Максименко Н.Б.)

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

***Анотація.** У статті розглядаються питання розвитку критичного мислення учнів початкової школи на уроках літературного читання. Акцентовано увагу на проблемі пошуку інноваційних педагогічних технологій, які сприяють розвитку означеного мислення молодших школярів. Наведено приклади інтерактивних методів навчання, які можуть бути застосовані на уроках літературного читання з метою розвитку їхнього критичного мислення.*

Ключові слова: молодші школярі; критичне мислення; інноваційні технології; літературне читання

***Abstract.** The article deals with the issue of development of younger schoolchildren's critical thinking in literary reading lessons. Attention is focused on finding innovative pedagogical technologies problem that contribute to the development of the noted thinking of younger schoolchildren. Examples of interactive teaching methods that can be applied in literary reading lessons with the aim of developing their critical thinking are presented.*

***Key-words:** younger schoolchildren; critical thinking; innovative technologies; literary reading.*

У структурі педагогічної освіти початковій школі належить особливе місце, оскільки саме в цей період дитина набуває необхідних ключових компетентностей для подальшого успішного навчання у базовій та профільній середній школі. О. Савченко зазначає, що початкова школа – це корінь усієї шкільної освіти, і чим він буде глибшим, міцнішим, тим більше передумов для успіхів дитини у подальшому шкільному житті» [5, с. 1].

У Концепції Нової української школи акцентується увага на тому, що,

спільним для всіх ключових компетентностей, визначених у державних документах, є володіння критичним мисленням [4].

Науковці та практики стверджують, що здатність до критичного мислення визначається важливою навичкою людини XXI ст. Відповідно, сьогодні важливо вчити учнів швидко орієнтуватися в інформаційному потоці, аналізувати отриману інформацію, перевіряти й переосмислювати її, приймати виважені рішення й аргументовано захищати їх.

Проблемі розвитку критичного мислення молодших школярів присвячені дослідження Ш. Амонашвілі, О. Барабаш, Н. Бібік, Н. Глинянюк, Р. Матоніної, Л. Марченко, М. Чабайовської та ін. Однак, як зазначають науковці та практики, наукових розвідок щодо використання інноваційних технологій з метою розвитку критичного мислення молодших школярів ще недостатньо.

Мета статті полягає у теоретичному дослідженні особливостей технології розвитку критичного мислення учнів початкової школи та окресленні шляхів її реалізації на уроках літературного читання.

Серед сучасних вимог до обов'язкових результатів навчання молодших школярів виокремлюють уміння самостійно мислити. Сформувати «учня-мислителя», на думку І. Батрун, означає навчити дитину самостійно відкривати істину [2].

Критичне мислення, як зазначають О. Барабаш та Н. Глинянюк, має самостійний, індивідуальний характер [1]. Термін «критичне мислення» у педагогічній теорії використовується з 1956 р. Адже в цей час Б. Блум розробив таксономію мислення та визначив операції, які на кожному рівні мислення може здійснити мозок людини.

Результати дослідження наукової літератури засвідчили існування різних підходів до тлумачення змісту поняття «критичне мислення». Серед численних визначень означеного феномена у своєму дослідженні використовуємо позицію О. Шквир та Л. Ксьондзик про те, що : критичне мислення – це самостійне логічне мислення, спрямоване на прийняття людиною рішення шляхом використання інтелектуальних і комунікативних технік [6].

Поділяємо думку вчених про те, що необхідно відрізнити критичне мислення від так званого «критиканства». Критичне мислення, на їхню думку, – це не критика недоліків, а вміння визначати проблему і виробляти оптимальну стратегію її розв’язання [1]. Результатом критичного мислення людини є прийняття аргументованого рішення у площині невідомого. Для цього їй необхідно знайти й опрацювати необхідну інформацію.

У цьому контексті важливою є позиція таких науковців, як О. Дубасенюк, О. Падалка, О. Пехота, О. Савченко, О. Шквир, які вважають педагогічну технологію системою дій учителя та школярів, яка орієнтована на досягнення поставленої мети. Вони стверджують, що технологія розвитку критичного мислення молодших школярів – це «система дій вчителя та учнів що спрямована на формування інтелектуальних і комунікативних технік дитини, здатності до самостійного прийняття нею рішення». Інтелектуальні техніки людини, на переконання О. Шквир – це вміння аналізувати, порівнювати, синтезувати, узагальнювати, оцінювати, робити висновки, тоді як під комунікативними техніками – вміння вербально доводити та спростовувати інформацію [7].

Керуючись структурою критичного мислення, нами були виділені такі етапи реалізації означеної технології технології, які можна застосовувати на уроках літературного читання в початковій школі: постановка проблеми, яку необхідно розв’язати; пошук і усвідомлення інформації; побудова переконливої аргументації; прийняття рішення щодо розв’язання визначеної проблеми.

У Державному стандарті початкової освіти зазначається, що одним із завдань мовно-літературної освітньої галузі є формування читацької компетентності молодших школярів, яка, на наше переконання, може бути сформована в учнів початкової школи за умови спрямування роботи на розвиток критичного мислення через впровадження в освітній процес інноваційних технологій навчання [3].

Наведемо приклади інтерактивних завдань для учнів початкової школи, які сприятимуть досягненню означеної мети на уроках літературного читання.

Наприклад, метод «Кубування», який застосовується з метою полегшення всебічного розгляду теми. Технологія його реалізації наступна: через кубик проводиться слово, яке може бути літературним терміном або визначенням. Цей метод доцільно застосовувати на етапі актуалізації опорних знань чи рефлексії. Він передбачає використання кубика із написаними на кожній грані вказівками щодо напрямку мислення або письма. До прикладу, можливі такі вказівки на гранях куба: опиши це (колір, форма, розміри); порівняй це (на що це схоже? від чого це відрізняється?), добери асоціації (про що змушує думати? що спадає на думку?); проаналізуй це (скажіть, яким чином це зроблено? ви це знаєте? ви можете це вгадати?); поміркуй, як його використати (знайти застосування; яким чином це можна застосувати); запропонуй аргументи «за» або «проти» цього (що в ньому доброго чи поганого? займи певну позицію, використовуючи повний діапазон аргументів).

Наступний метод – «Сенкан». Це форма вільного вірша з п'яти рядків, що синтезує інформацію, яку школярі отримали під час вивчення нового матеріалу.

Означений вид роботи доцільно використовувати як інструмент щодо спонукання учнів до розмірковування над темою.

Сенкан – це п'ятирядковий неримований вірш із 11-12 слів, який виконується за такими правилами:

1-ий рядок – тема (іменник, який є темою сенкану);

2-ий рядок – записується два слова, прикметники, які є означеннями теми;

3-ий рядок – дія (3 дієслова), пов'язані з темою;

4-ий рядок – фраза з чотирьох слів, яка виражає ставлення до теми, висловлюється розуміння теми;

5-ий рядок – записується одне слово, іменник – синонім (висновок) до теми.

На уроках літературного читання з метою розвитку критичного мислення учнів може бути застосована стратегія «Діаграма (кола) Вена», яка будується на двох або більше великих колах, які частково накладаються одне на одне так, що

посередині утворюється спільний простір. Інформація, що стосується кожної проблеми заноситься в окреме коло, а в спільну частину записується матеріал, що стосується всіх виділених складових. Означена стратегія може використовуватися на етапі перевірки домашнього завдання, усвідомлення змісту та закріплення. Слід зауважити, що важливим етапом роботи залишається синтез: пошук спільної площини для всіх виділених учителем кіл.

Після проведення двохвилинної самостійної роботи у групах доцільно надати кожній групі слово для коментарів або ж можна зробити у класній кімнаті «галерею», прикріпивши створені групові діаграми на стінах з їх подальшим оглядом. Застосування цього виду роботи допомагає учням глибше зрозуміти зміст виучуваного матеріалу, суть поняття, віднайти першопричини подій, проаналізувавши факти.

Ми навели приклади тільки деяких методів навчання, які можуть бути використані на уроках літературного читання в початковій школі з метою розвитку критичного мислення учнів. Безумовно, сучасна методика пропонує цілий арсенал їх використання, які можуть бути обрані учителями-практиками для досягнення означеної мети.

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що критичне мислення – це педагогічний феномен, який дозволяє в умовах інформаційного суспільства з його надвисоким ступенем мінливості й непередбачуваності гармонізувати інтереси людини і суспільства, перетворити людину в суб'єкта, здатного будувати власне життя на засадах життєтворчості й забезпечувати прогресивний сталий розвиток суспільства на засадах демократії.

Освітній процес, побудований на методології критичного мислення, є природовідповідним, адже задовольняє природну допитливість дитини, при цьому враховуючи особливість сучасного покоління молодших школярів. Критичне мислення – це той вид мислення, в якому, як у фокусі, концентруються знання, інтелектуальні здібності, внутрішня мотивація, цінності, наполегливість та самоконтроль. Технологія критичного мислення забезпечує розвиток системи ключових компетентностей, розвиток особистості,

становлення суб'єктності, її саморух від суб'єкта освітнього процесу до суб'єкта власної життєдіяльності й суспільних відносин.

Література

1. Барабаш О., Глинянюк Н. Вчимося міркувати самостійно та розважливо. *Учитель початкової школи*. 2018. № 11. С. 3-7.
2. Батрун І. В. Технологія розвитку критичного мислення і сучасний освітній процес. *Педагогічна майстерня*. 2018. № 1. Січень. С. 9–16.
3. Державний стандарт початкової освіти: прийнятий 21.02.2018 р. URL : [http:// zakon2.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF) (дата звернення: 28.03.2023).
4. Концепція Нової української школи. Схвалена колегією Міністерства освіти і науки України 27 жовтня 2016 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення 28.03.2023).
5. Савченко О. Покликання початкової школи. *Початкова школа*. 2008. № 2. С. 1–3.
6. Шквир О., Ксьондзик Л., Технологія розвитку критичного мислення молодших школярів: авторський проєкт. *Молодь і ринок* №3-4 (201-202), 2022. С. 39–43
7. Шквир О. Критичне мислення молодших школярів : сутність і особливості. *Молодь і ринок*. 2019. № 4 (171). Квітень. С. 27–32.

Інна Якушенко

м. Вінниця

(Наук.керівн. – доктор філософії (PhD), ст. викл. Стахова І.А.)

РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКОГО ІНТЕРЕСУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ДИТЯЧИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

Анотація. У статті зацентовано увагу на особливостях розвитку читацького інтересу молодших школярів, проаналізовано поняття «читацький інтерес». Наведені вимоги до сучасних періодичних видань для зацікавлення учнів. Представлені результати опитування школярів щодо використання періодичних видань для самостійного читання.

Ключові слова: читацький інтерес, молодші школярі, дитяча періодика.

Abstract. The article focuses attention on the peculiarities of the reading interest development of primary school children, the concept of «reading interest» is analyzed. The requirements for modern periodicals are given for the interest of pupils. The results of a survey of schoolchildren regarding the use of periodicals for independent reading are presented.

Keywords: reading interest, primary school children, children's periodicals.

Розвиток читацького інтересу молодших школярів був і залишається одним із провідних завдань початкової школи. Процес читання активно впливає на розвиток критичного, евристичного, творчого мислення учнів, дозволяє розвивати уяву, фантазію, вибудовувати цілісну картину світу учнів, сприяє формуванню читацької компетентності. Проте сучасні інформаційні технології, гаджеталізація суспільного життя негативно впливають на розвиток читацького інтересу учнів. Більшість школярів замінюють книгу відомими мультимедійними додатками та програмами. Зважаючи на це, завдання початкової школи полягає у пошуку шляхів активізації процесу розвитку читацького інтересу школярів, стимулюванні самостійного читання, розвитку пізнавальної діяльності до змісту прочитаного тощо. Одним із засобів розвитку читацького інтересу учнів є використання дитячої періодичної літератури, яка здатна розпалити в дітей жагу до пізнання світу, зацікавити, розвивати дитячий світогляд тощо. У дитячій періодичній літературі містяться завдання логічного, творчого, евристичного характеру, що стимулюють юних читачів до аналізу прочитаного, творчих пошуків, прийняття оригінальних та нестандартних рішень.

Питання розвитку читацького інтересу учнів висвітлено у Державному стандарті початкової освіти, концепції Нової української школи, типових освітніх програмах тощо. Активно у своїй науковій діяльності це питання досліджували А. Богущ, І. Большакова, О. Вашуленко, Л. Дубровська, К. Крутій, В. Мартиненко, О. Марущак, О. Савченко та інших.

В. Сухомлинський зауважував, що «читання – це віконце, через яке діти бачать і пізнають світ та самих себе» [10, с. 169]. На думку педагога, навчити дитину читати, стимулювати її до пізнання світу завдяки читанню є один із завдань початкової школи. У своїх дослідженнях Г. Костюк трактував поняття «інтерес» як «складний психолого-педагогічний феномен, що виявляється в емоційному тоні, в бажанні якомога більше дізнатися нового, у прагненні до самостійного пошуку нового, незвичного, в зосередженості уваги. Для інтересу є характерними прояви розумової активності у вигляді запитань, припущень,

пошуку доказів і прагнення з'ясувати незрозуміле. Його сутність становить єдність інтелектуальних, емоційних, вольових проявів особистості, а ядром є розумові процеси» [3, с. 57]. У науковій літературі читацький інтерес трактують з різних позицій, основні з них представлено у таблиці 1.

Таблиця 1. Дефінітивний аналіз поняття «читацький інтерес»

Автор	Визначення	Контент-аналіз
Л. Мацько [6, с. 95]	«інтерес до механізму читання, до переведення надрукованих знаків у живе мовлення»	пізнавальний інтерес
О. Савченко [7, с. 23]	«читацький інтерес включає в себе працю, практичну діяльність (безпосередню взаємодію з книгою, текстом), теоретичну діяльність, пізнання (уявна переробка змісту тексту) і творчість як вищий рівень діяльності (засвоєння змісту прочитаного, що виявляється в зворотних зв'язках читача з книгою)».	ціннісна якість особистості
Л. Дубровська [1, с. 20]	«читацький інтерес спрямований на духовне становлення особистості, розвиток її позитивних якостей, особистісного зростання»	духовність особистості

Зважаючи на визначення науковців, ми підсумовуємо та вважаємо, що читацький інтерес – це комплексна форма вияву пізнавальної потреби, що спонукає до свідомої діяльності з певним колом книжок, яким читач віддає перевагу перед іншими; читацький інтерес стимулює розвиток різних мисленнєвих процесів, реалізується у різних видах діяльності із твором, тим самим викликає естетичне задоволення та стимулює особистісний ріст.

Досліджуючи особливості розвитку читацьких інтересів учнів, Л. Дубровська зробила такі висновки:

- читацькі інтереси учнів проявляються у позитивному ставленні дітей до читання, у прагненні ознайомитися зі змістом твору як джерелом нових знань і переживань;
- у читацькому інтересі виявляються пізнавальні, емоційні й волевові якості;
- читацькі інтереси можуть мати епізодичний і стійкий характер: дитину потрібно захопити книгою або журналом настільки, щоб не читати їх було просто неможливо, а потім підтримувати стійкий інтерес до читання;
- віковий підхід до формування читацького інтересу передбачає не лише врахування тих особливостей, які яскраво проявляються на даному етапі вікового розвитку, але й опору на ті особливості, які ще не повністю виявилися на даній стадії розвитку, але формуватимуться у майбутньому [1, с. 18].

Зважаючи на висновки дослідниці, ми стверджуємо, що залучення дітей до світу читання повинно відбуватися за допомогою їхнього активного ознайомлення з художньою літературою, новинками видавництва, періодичними виданнями.

Дитячі періодичні видання (журнали, газети) активно привертають свою цільову аудиторію, спочатку яскравими картинками, зображеннями, різноманітними завданнями, а пізніше змістом (цікавими розповідями, фактами), чим самим розвивають читацький інтерес. Н. Кіт виокремлює такі обов'язкові фактори, що мають враховувати дитячі періодичні видання, як-от:

- *Урахування інформаційного контексту, створеного сучасними засобами масової інформації.* Школяр перебуває у тісному вирі теле- та радіо-передач, провідних додатків, інтернет ресурсів та програм. Тому важливо у періодичних виданнях частково звертатися до їх персонажів, тим самим підживлювати дитячий інтерес.
- *Унікальність і доцільність.* Виданню потрібно зайняти свою нішу в системі дитячих журналів країни, не дублюючи жодного з них, і водночас

заповнювати інформаційну прогалину в цій системі, іншими словами, воно має бути унікальним.

- *Змістова насиченість.* Матеріал видання повинен відповідати інтересам читачів, бути інформаційно корисним та нести нові знання.
- *Урахування психологічних особливостей дитячого сприйняття і розуміння.* Періодичне видання має враховувати інтереси своєї читацької аудиторії, особливості сприйняття матеріалу, ставлення до нього тощо.
- *Дотримання основних дидактичних принципів: наочності* (багатий ілюстративний матеріал), *послідовності* (зв'язок між попереднім і наступним номерами журналу), *природовідповідності* (гра та навчання як спосіб пізнання світу), *активності та самодіяльності* (не слід обминати індивідуальну діяльність дитини).
- *Висока частота випуску.* Систематичність у випуску видань сприяє підсиленню читацького інтересу, розвиває «ефект очікування» [2].

У ході дослідження ми провели опитування серед учнів 4-Б класу комунального закладу «Вінницький ліцей №35» Вінницької міської ради. Опитуванням було охоплено 36 респондентів. Спілкування з дітьми дозволило визначити, що 21 (58,3%) учень читає дитячу періодичну літературу на інтернет-ресурсах, 9 (25,0%) школярів виписують періодичні видання додому або часто купують їх, а 6 (16,7%) респондентів не цікавиться періодичними виданнями взагалі. Також ми дізналися, що найбільш улюбленими для учнів є журнали: «KubRiki / КубРікі», «В гостях у казки», «Найкращі дитячі кросворди», «Пізнайко», «Карамельки», «Барбі», «Мамине сонечко», «Маленький розумник», «Фіксики», «Розумашки», «Колосок» тощо. Максим Р. (10 років) розповів, що, отримуючи дитячий журнал, спочатку переглядає його весь, розглядає картинки, дивиться на зміст, а починає читати спочатку тільки ті статті, які йому до вподоби. Вероніка Л. (9 років) стверджує, що починає читати журнал з першої сторінки і йде до останньої, намагається виконувати всі пропоновані завдання самостійні. Макар Б. (10 років) ділиться своїм досвідом та розповідає, що найбільше йому подобається читати

фантастичні історії, спочатку він познайомився з ними у журналі «Пізнайко», а тепер не тільки читає, але й складає власні. На запитання, чому дитячі періодичні видання подобаються більше, ніж книжкова література, школярі відповіли, що у них багато картинок, короткі розповіді з непербачуваним сюжетом, цікаві завдання, а ще вони з нетерпінням очікують на нове видання, тому з радістю перечитують журнал. Наставник 4-Б класу Ірина Скрипник зазначила, що у класній бібліотеці є періодичні видання, під час перерв діти можуть ознайомитися з ними, а також розповіла, що разом з школярами укомплектувала власний журнал на тему «Казки нашого класу». Кожен школяр придумував свою казку, робив ілюстрації, добирав цікаві завдання, тоді все укомплектувалося та вийшло друком. Учителька розповідає, що така робота пробудила дитячий інтерес до читання, сприяла активізації самостійного читання її вихованців.

Отже, розвиток читацького інтересу молодших школярів – це довготривалий процес, він ускладнюється діджиталізацією освітнього простору. За рахунок зниження інтересу до читання в учнів гальмується розвиток мисленнєвих процесів, не зростає словниковий запас, виникають проблеми з правильним правописом, виникають прогалини у процесі формування цілісної картини світу. Щоб подолати ці та інші проблеми, педагоги перебувають у постійному пошуку нових форм, методів, засобів роботи з молодшими школярами. Одним з таких засобів є використання дитячих періодичних видань, що приваблює учнів своїми яскравими зображеннями, короткими, проте насиченими подіями, історіями, стимулює до розвитку власної творчості. На нашу думку, використання дитячої періодики на уроках літературного читання, у позакласній роботі, для самостійного читання вдома дозволить підвищити читацькі інтереси молодших школярів.

Література

1. Дубровська Л.О. Психолого-педагогічні особливості читацьких інтересів молодших школярів. *Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 2. С. 17-22.
2. Кіт Н. Український журнал для дошкільника: психологічні підстави та основні принципи розробки концепції видання. URL: <http://www.journ.unit.kiev.ua>.

3. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. Школа, 1989. 608 с.
4. Лазаренко Н. І. Нові вимоги до професіоналізму вчителя в умовах євроінтеграції. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія : зб. наук. праць. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. № 54. С. 100-106.
5. Лапшина І.М., Комарівська Н.О. Використання елементів сучасних інноваційних технологій у формуванні інтересу до дитячої літератури у дітей дошкільного віку. II Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інноваційні технології в дошкільній освіті». Переяслав-Хмельницький, 2019. С.44-48.
6. Мацько Л. І. Формування зразкового читача як проблема лінгводидактики і методики. Українська мова в освітньому просторі: навчальний посібник для студентів-філологів. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 94 - 100.
7. Навчання і виховання учнів 3 класу: методичний посібник для вчителів / Упор. О.Я. Савченко. К.: Видавництво «Початкова школа», 2004. 512 с.
8. Пархоменко Н. Методика роботи над словом текстом на уроках читання. *Початкова школа*. 2000. № 7. С. 44-48.
9. Потапова Т. А., Зоряка Н.М. Практикум з виразного читання. Вінниця: Вид-во Вінницького пед. ун-ту, 2003.
10. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ: Радянська школа, 1976– 1977. Т. 1. 654 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Бекетова Олена Геннадіївна – здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра факультету початкового навчання Харківського національно-педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (спеціальність «Початкова освіта»). **Наукові інтереси:** методика викладання дисциплін мовної галузі в початкових класах, психологічні аспекти навчання.

Береженна Ліна Юрївна – здобувачка ступеня вищої освіти магістра факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Дошкільна освіта»). **Наукові інтереси:** теоретико-методичні засади формування основ ціннісного ставлення до власного здоров'я дітей дошкільного віку, інноваційні технології фізичного виховання.

Білоус Валентина Степанівна – директор бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. **Наукові інтереси:** бібліотечна справа, ресурси бібліотеки, інноваційні форми роботи бібліотек закладів освіти.

Василічишена Павла Василівна – здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність 014.01 Середня освіта (Українська мова і література)). **Наукові інтереси:** українська проза кінця XX – початку XXI століття.

Вовк Вадим Петрович – здобувач ступеня вищої освіти бакалавра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)»). **Наукові інтереси:** українська література другої половини XX – початку XXI століття.

Вороницька Вікторія Олегівна – студентка II курсу факультету початкового навчання Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди (спеціальність 013 «Початкова освіта»). **Наукові інтереси:** читацькі інтереси молодших школярів і вчителів початкових класів, методика літературного читання.

Гнатюк Анастасія Олегівна – здобувачка ступеня вищої освіти магістра факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Дошкільна освіта»). **Наукові інтереси:** навчання та виховання дітей дошкільного віку з РАС, розвиток мовлення дітей різного віку та діагностика порушень мовленнєвого розвитку, використання інноваційних підходів та сучасних методик у розвитку дітей дошкільного віку.

Говоруха Оксана – здобувачка ступеня вищої освіти магістра факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність 012 Дошкільна освіта). **Наукові інтереси:** навчання і виховання старших дошкільників засобами дитячої літератури.

Гулієва Єльміра Айдинівна – здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)»). **Наукові інтереси:** українська література другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Зайка Ірина Олегівна – здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова та література»). **Наукові інтереси:** вплив інформаційних технологій на освітній процес, шляхи впровадження інформатизації.

Колеснік Катерина Анатоліївна – доктор філософії (PhD), старший викладач кафедри дошкільної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. **Наукові інтереси:** розвиток художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку та майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти, організація групових форм роботи з дітьми та студентською молоддю.

Куценький Євгеній Олександрович – здобувач ступеня вищої освіти бакалавра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)»). **Наукові інтереси:** українська історична драма другої половини XIX – початку XX століття.

Ланшина Ірина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, професор ВДПУ. **Наукові інтереси:** інноваційні прийоми роботи з дитячою книгою в закладах дошкільної та середньої освіти.

Майборода Анастасія Олександрівна – здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра факультету початкового навчання Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (спеціальність «Початкова освіта»). **Наукові інтереси:** фантастична пригодницька література, творча діяльність, методика літературного читання

Майданюк Мілана Олександрівна – здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)»). **Наукові інтереси:** історична драматургія другої половини XIX століття.

Максимишена Крістіна Анатоліївна – здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)»). **Наукові інтереси:** художньо-біографічна проза другої половини ХХ століття.

Манькова Наталія Іванівна – здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Середня освіта (Українська мова і література)»). **Наукові інтереси:** сучасна українська література.

Мартинюк Мирослава Леонідівна – здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність Середня освіта (Українська мова і література)). **Наукові інтереси:** українська поезія другої половини ХХ століття.

Матійчук Надія Володимирівна – здобувачка ступеня вищої освіти магістра факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Початкова освіта»). **Наукові інтереси:** особливості вивчення творів різних жанрів у початковій школі.

Мосійчук Анастасія Павлівна – здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність 014.01 Середня освіта (Українська мова і література)). **Наукові інтереси:** українська проза другої половини ХХ століття.

Пащук Леся Миколаївна – здобувачка ступеня вищої освіти магістра факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність 012 Дошкільна освіта). **Наукові інтереси:** освіта

старших дошкільників засобами дитячої літератури.

Петрунець Анастасія Анатоліївна – здобувачка ступеня вищої освіти магістра факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Дошкільна освіта»). **Наукові інтереси:** теоретико-методичні засади еколого-природничої освіти дошкільників, розвиток мовлення дітей різного віку та діагностика порушень мовленнєвого розвитку, розробка та впровадження нових методів та технологій розвитку мовлення засобами використання інноваційних програм та комп'ютерних технологій.

Приходько Світлана Олександрівна – здобувачка першого ступеня вищої освіти бакалавра факультету початкового навчання харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (спеціальність «Початкова освіта»). **Наукові інтереси:** фантастична проза для дітей молодшого шкільного віку.

Рехлецька Діана Сергіївна - здобувачка ступеня вищої освіти магістра факультету філології і журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність 014.01 Середня освіта. Українська мова і література). **Наукові інтереси:** дитяча література I пол. XX – поч. XXI ст.

Світлична Анастасія Сергіївна – здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра факультету початкового навчання Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (спеціальність «Початкова освіта»). **Наукові інтереси:** художні твори для дітей.

Сорочан Анжела Леонідівна – здобувачка ступеня вищої освіти магістра факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність 013 Початкова освіта). **Наукові інтереси:** формування читацької компетентності школярів.

Стаханова Євгенія Олександрівна – студентка II курсу факультету початкового навчання Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди (спеціальність 013 «Початкова освіта»). **Наукові інтереси:** читацькі інтереси молодших школярів і вчителів початкових класів, методика літературного читання.

Стецько Мар'яна Михайлівна – здобувачка ступеня вищої освіти магістра педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (спеціальність «Початкова освіта»). **Наукові інтереси:** вивчення українського фольклору на уроках літературного читання

Томин Ірина Іванівна – здобувачка ступеня вищої освіти магістра педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (спеціальність «Початкова освіта»). **Наукові інтереси:** інноваційні методи навчання на уроках літературного читання.

Ушакова Владислава Андріївна – студентка II курсу факультету початкового навчання Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди (спеціальність 013 «Початкова освіта»). **Наукові інтереси:** читацькі інтереси молодших школярів і вчителів початкових класів, методика літературного читання.

Хавтирко Карина Вадимівна – здобувачка ступеня вищої освіти магістра факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Дошкільна освіта. Логопедія»). **Наукові інтереси:** стимулювання у дітей дошкільного віку інтересу до природи.

Хмарук Вікторія Віталіївна – здобувачка ступеня вищої освіти магістра факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Початкова освіта»). **Наукові інтереси:** особливості вивчення творів різних жанрів у початковій школі.

Чамлай Ганна Федорівна – здобувачка ступеня вищої освіти магістра факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Дошкільна освіта»). **Наукові інтереси:** особливості розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

Шокало Ольга Іванівна – здобувачка ступеня вищої освіти магістра педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (спеціальність «Початкова освіта»). **Наукові інтереси:** розвиток мислення молодших школярів на уроках літературного читання.

Якушенко Інна Ігорівна – здобувачка ступеня вищої освіти магістра факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Початкова освіта»). **Наукові інтереси:** розвиток читацьких інтересів молодших школярів.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ

Запрошуємо до участі у VI Регіональній студентській науково-практичній конференції
**«УКРАЇНСЬКА ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА :
ЗДОБУТКИ Й ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ»**,
присвяченій Міжнародномудню дитячої книги, що відбудеться у
Вінницькому державному педагогічному університеті
імені Михайла Коцюбинського
2 квітня 2024 року

Змістові рубрики конференції :

1. Мова творів для дітей і про дітей.
2. Методика вивчення дитячої літератури в закладах освіти.
3. Українська періодика для дітей : традиції та новаторство.

Для участі у роботі конференції просимо надсилати заявку з назвою теми виступу й текст статті **до 22 березня 2024 року** на електронну пошту за адресою: kafedra-lit@ukr.net

Вимоги до оформлення матеріалів

1. Обсяг статті – 5–6 повних сторінок комп'ютерного тексту.
2. Текст набирати без переносів шрифтом *Times New Roman*, розмір 14, інтервал – 1,5, абзацний відступ – 1,25 см. Береги: лівий – 20 мм, верхній і нижній – 20 мм, правий – 20 мм. Ілюстративний матеріал друкувати тільки *курсивом*. Підкреслення не використовувати.
3. ***Ім'я, прізвище*** автора друкувати в правому верхньому кутку сторінки жирним курсивом, нижче (в дужках) – *науковий ступінь та вчене звання наукового керівника*:

Оксана Губрій
м. Вінниця
(Наук.керівн. – канд. філол. наук, доц. Шевчук Л. В.)

4. Через рядок – **НАЗВА СТАТТІ** великими літерами жирним шрифтом, вирівнювання – по центру сторінки; нижче – *анотація* та *ключові слова* 2 мовами (українською й англійською) курсивом; потім – текст статті.

5. Покликання в тексті статті давати у квадратних дужках із зазначенням номера публікації у списку літератури і номера цитованої сторінки, наприклад: [1, с. 12].

6. Після тексту статті через рядок подавати літературу в алфавітному порядку за таким зразком (шрифт 12, інтервал 1):

Література

1. Пасічник Є. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посіб. для студ. вищих закл. освіти. Київ : Ленвіт, 2000. 384 с.

2. Токмань Г. Сучасні навчальні технології та методи викладання української літератури. *Дивослово*. 2002. № 0. С. 39–45.

7. Після літератури через рядок подавати відомості про автора.

Зразок інформації про автора:

Губрій Оксана Олександрівна – здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (спеціальність «Філологія. Українська мова й література»).

Наукові інтереси: пригодницька проза для дітей та юнацтва.

Наукове видання

**УКРАЇНСЬКА ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА :
ЗДОБУТКИ Й ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Матеріали V Регіональної студентської науково-практичної конференції

ВИПУСК 5

Упорядники: канд. пед. наук, проф. ВДПУ Лапшина І.М.

канд. філол. наук. доц. Віннічук А.П.

Верстка : Кифоренко Марія

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

м. Вінниця, вул. К. Острозького, 32.

Факультет дошкільної і початкової освіти

імені Валентини Волошиної

Факультет філології й журналістики

імені Михайла Стельмаха